

ONİKİŞUBAT BELEDİYESİ

Kahramanmaraş

100 Soru ile Maraş İstiklâl Harbi

İbrahim Kanadıkırık

İmtiyaz Sahibi

Hanefi Mahçîçek

Genel Yayın Yönetmeni

Serdar Yakar

Kapak İç Düzen

Tayyib Atmaca

Sertifika No: 48044

ISBN: 978-605-72811-5-9

Baskı Tarihi

1. Baskı Şubat 2022

2. Baskı Ocak 2023

Baskı-Cilt

Sertifika No: 47771

Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mahallesi Sebze Bahçeleri Cd. 99/22

06070 Altındağ /Ankara

İbrahim KANADIKIRIK

**100 SORU İLE
MARAŞ İSTİKLÂL HARBİ**

ONİKİŞUBAT BELEDİYESİ

Kahramanmaraş

İbrahim KANADIKIRIK

1975'te Kahramanmaraş'ta doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Kahramanmaraş'ta tamamladı. 1997 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Adana ili Kozan ilçesinde öğretmenliğe başladı. Askerlik hizmetini Diyarbakır-Çınar'da Yedek Subay Öğretmen olarak 2000 yılında tamamladı. 2002 yılından itibaren Kahramanmaraş ilinin çeşitli okullarında öğretmen ve idareci olarak çalıştı.

2005 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalından "260 Numaralı Hisn-ı Mansur (Adıyaman) Kadı Sicilinin 1-122. sayfelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" konulu Yüksek Lisans Tezi ile mezun oldu.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarih Bölümü doktora öğrencisi olup, halen Kahramanmaraş Osmangazi Bilim ve Sanat Merkezinde tarih öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir erkek çocuk babasıdır.

Yayımlanmış Eserleri:

Bâb-1 Ukbâ-Kahramanmaraş Şeyh Adil Mezarlığı Tarihi Mezar Taşları, (2018).

Şehid Evliya Efendi Destanı, (2021).

Dalgalı Mefkûrelerim, (Mehmed Tevfik Kanadıkırık-Şiirler) (2021).

100 Soru ile Maraş İstiklal Harbi , 1. Baskı, (2022).

Ayrıca Yerel Kahramanmaraş "Manşet" Gazetesinde ve "Evvel ahir" Dergisinde tarih-kültür ağırlıklı analitik yazıları yayımlanmaktadır.

TAKDİM

Maraş millî mücadelesinin kahramanlarını anlatmakla da saymakla da bitirmek mümkün değildir.

Her bir Maraşlı kahramandır 102 yıl öncesinden.

Onun içindir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne “Maraş'ta millî mücadeleye iştirak etmeyen tek bir fert dahi yoktur” denmemiş mi?

Onun içindir ki ülkenin dört bir köşesinde İstiklâl Madalyası şahıslara verilirken Maraş'ta tüm bir şehre verilmemiş mi?

Onun içindir ki Üstad Necip Fazıl Kısakürek 1930'lu yıllarda Adana'da Maraşlı bir çiftlik ağasından dinlediği bu şehrin kahramanlığını “Tohum” ile destanlaştırmamış mı?

Söz konusu vatan ise gerisi teferruat diyen Kahraman Maraşlı 1919'un başından 1920 yılı 12 Şubatına kadar teyakkuz halinde bulunmuş, düşmanı sarsmış, silkelemiş, nasihatler kâr etmeyince silaha sarılmış ve düşmanı bir gece yarısı kaçmaya mecbur bırakmıştır.

Yetinmemiş, “Haruniye'de, Antep'te, Osmaniyede kardeşlerim işgal altında iken ben bayram yapmam” diyerek oluşturulan Akıncı Birlikleri ile yollara düşmüştür.

Bu mücadelede Türküyle Kürdüyle, sünnisi ve alevisiyle, göçmeni ve muhaciri ile Maraş'ta yaşayan her bir fert görev almış, emek vermiş, ya şehit ya gazi olmuştur.

Onlar ya Sütçü İmam'dır, ya Arslan Bey'dir, ya Şeyh Ali Sezai Efendidir...

İsimleri ne olursa olsun onlar Kahramandır ve Maraşlıdır...
“Maraş müdâfii kahraman Maraşlılardır. Bunu başkalarına maletmeğe çalışanlar; akan kanın, sönen yuvaların, harap olan evlerin, yağma edilen malların acısını tatmayan nankörlerdir” diyen Arslan Bey en net şekliyle gerçeği haykırmıştır.

Onlar Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda köşe taşıdır, yol açanıdır, önde gidenidir, örnek olanıdır.

Tarihçi İbrahim Kanadıkırık kardeşimiz Kahramanmaraş millî mücadelesini kaleme alırken yeni bir dil kullanarak bir farklılık oluşturmuştur. Kardeşimizi kutluyor başarılarının devamını diliyorum...

Hanefi MAHÇİÇEK
Onikişubat Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

İklim ve yerleşme imkânları coğrafyanın kaderinin de belirleyicisi konumundadır. İnsan adı verilen mahlûk ise coğrafya dediğimiz mekâna tabidir. Bu sebeple insan, yeryüzünde varoluşundan beri yaşam faaliyetlerini sürdüreceği en uygun mekânın arayışı içerisinde olmuştur. Bu dürtüyle göç etmiş, bu dürtüyle yerleşme ve imar faaliyetlerine girişmiştir. İnsanla coğrafyanın bu denli içi içe geçmiş ve etle tırnak gibi ayrılmaz bir ikili oluşturmuş olması coğrafyayı insan için de bir kader unsuru hâline getirmiştir.

Maraş, prehistorik çağlar dediğimiz kadim zamanlardan beri müsait iklimi, su ve beslenme kaynakları ve doğası itibarıyla âdemoğluna muhteşem bir yaşam mekânı olmuştur. Pazarcık'tan Erkenez Çayına, Kara Maraş'tan Mağralı'ya kadar uzanan bir hat ilk insan izlerini karşımıza çıkarmaktadır. Maraş'a ait medenî birikimin en eski örnekleri ise MÖ 3000-4000 yıllarındaki Asur Ticaret Kolonileri çağına kadar uzanan bir sürece aittir. Kuzey Irak ve Kuzey Suriye bölgelerinden Kayseri Kaniş Karum bölgesine kadar uzanan bu uluslararası ticaret ağının en hayati geçiş güzergâhı ise Maraş olmuştur.

Maraş'ın o dönemden beri Orta Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan en önemli geçiş güzergâhı oluşu, zengin bir kültür ve medeniyet birikiminin yanı sıra bitmek bilmez bir çekişme alanı olmasını da sağlamıştır.

Anadolu ile Suriye arasında kilit taşı hükmünde olan Maraş coğrafyası her iki bölgeye de hâkim olan güçlerin elde etmek istediği çok mühim bir stratejik nokta olmuştur. Çünkü buraya hâkim olan diğer tarafa nüfuz etme şansına sahip oluyordu. Bu olgunun en belirgin bir şekilde kendini gösterişi ise Maraş'ın 637 yılında sahabe orduları tarafından fethedildikten sonra bölgede yaşanan Bizans-İslam çekişmesi ile başlamasıdır.

Müslümanlar, Bizans'a karşı gaza ve cihâd anlayışıyla ana hattı Malatya-Tarsus olan bölgeyi AVASIM adıyla ordugâh şe-

hirler haline getirmişlerdi. En mühim Avasım merkezlerinden birisi olan Maraş, aynı zamanda İslâm Ordularının Anadolu içlerine yaptıkları sefer ve akınların merkez üssü konumundaydı. Asırlarca süren bu mücadelede Maraş, Bizans'ın da en büyük hedefi olmuştu. Bu sebeple yaklaşık 3 asır süren bu mücadelelerde Maraş defalarca Müslümanlar ve Bizanslılar arasında el değiştirmiş, yoğun imar faaliyetlerini korkunç yıkımlar takip etmiştir. Netice olarak da Maraş 637 yılından itibaren İslam'ın Anadolu'ya giriş kapısı olurken, aynı zamanda mücahit gaziler diyarı bir karaktere bürünüp bu özelliğini günümüze kadar taşımayı başarmıştır.

Malazgirt Zaferinden kısa bir süre sonra Türk Dönemi başlayan şehir, Haçlı Seferleri ve Moğol İstilasıyla kısa süreliğine Haçlıların ve Ermenilerin eline düştüyse de bu durum kalıcı olmayacaktır. Maraş, Mısır Memlûk Sultanı Hüsameddin Laçin'in seferi sonucu bir daha elden çıkmamak üzere geri alınacak (1298) ve Müslüman Türk Medeniyetinin güzide şehirlerinden birisi haline gelecektir.

Bundan sonra Memlûklere vasal olarak Maraş'a yerleşen Dulkadır Türkmenlerinin uzun süreli bağımsızlık mücadelesine sahne olacak olan şehir, nihayet 1515 yılında Yavuz Sultan Selim Han tarafından Osmanlı idaresine alınmakla birlikte 20. Asra kadar uluslararası çekişmelerden uzak kalmayı başaracaktır.

19. asırla birlikte Batılı emperyalist güçler eliyle parçalanan ve yıkıma sürüklenen Osmanlının kaderiyle Maraş'ın kaderi bu zaviyede büyük bir paralellik arz eder. Özellikle şehir ve çevresinde yaşayan gayrimüslim Ermeni unsur emperyalistlerin projelerini gerçekleştirme yollarında mükemmel bir partner vazifesi görmüştür. 1862'den itibaren sürekli bir huzursuzluk ve isyan havası Maraş'ı 1921 ortalarına kadar sürecek bir kan deryasının içine sürükler. 1895 ve 1915 Zeytun İsyanlarını 1919-1920 işgali takip eder. Son kapışma Osmanlının son nefeslerini verdiği sıralarda 1920 başlarında yaşanır ve neti-

cede müstevliler ve ortakları Ermenilerin kat'î mağlubiyetle-riyle, Maraş varlığını tümüyle Türklere teslim eder. 1921 yaz aylarında düzenlenen son Zeytun Harekâtı sonucu buradaki Ermenilerin de çıkarılmasıyla perde kapanır.

Bu çalışma; Emperyalist güçlerin Ermenileri kullanarak Maraş ve civarını anavatandan koparıp, kendi kontrolleri altında bir Ermeni yurdu kurma projelerinin son ve en dehşetli adımı olan 1.Dünya Savaşı sonrası işgallerini ve yaşananları içermektedir.

Kısaca “Maraş İstiklâl Mücadelesi” adını verdiğimiz bu dönemi sorularla anlatma çabasıdır. Konuyla ilgili çok sayıda hatırat ve eser yayınlandı, sempozyum düzenlendi. Özellikle son yıllarda bu konuda hatırı sayılır ölçüde eser yayınlandı. Bunlar içerisinde arşivlerden istifade ile elde edilen yeni bilgilerin ortaya konulmuş olması oldukça değerlidir.

Konuya ilgi duyanlar ve mütehassis olanlar için çok ciddi bilgi kaynağı olan bu eserler, çeşitli metodlarla okuyucu ve araştırmacının dikkatine sunulmuştur. Ancak eğitim sürecinde olan öğrenciler ve günlük yaşam mücadelesinin içerisinde olan insanımız için daha pratik ve öğrenmesi daha kolay bir çalışmanın yapılması elzemdi. Millî mücadelemizin her kesim tarafından asgari ölçüde bilinmesi ve bu hususta bilinçlendirilmesi için faydacı ve öğretici esaslı bir çalışmanın yapılması zorunluluğu, “soru-cevap” metodunun uygulandığı bir Maraş İstiklâl Mücadelesi anlatımını doğurdu.

2020 yılı, Maraş İstiklâl Harbinin 100. Yılıydı ve karınca kararınca bu yılın anlam ve önemine uygun düşecek bu çalışmayı yapmak nasip oldu. Mücadeleyi başından sonuna kadar anlatacak bir sorular harmanı hazırlığına giriştim. Neticede soruların ve cevapların yoğunluğu 100. Yıla uygun düşen 100 soru şekline büründü. Mevcut tüm kaynaklardan istifade ve kişisel yorum ve değerlendirmelerimizi içeren 100 soruluk oldukça geniş bir çalışma ortaya çıktı. Aslında konu ile ilgili soruların mevcudu 100 rakamının çok üzerine çıkabilecek po-

tansiyelidir. Çerçeveyi tüm mevzuyu ana hatlarıyla içerecek anlamlı bir sayıyla sınırlı tutmak, 100. Yıla da uygun düşecek bir seçim oldu. Ortaya çıkacak yeni belge, bilgi ve bulguların zaman içerisinde soruların sayısını da artıracığı muhakkaktır.

Bu çalışmamız ilk kez 100. Yıla denk gelen Ocak-Şubat 2020 tarihinde **“100. Yılında 100 Soru ile Maraş İstiklâl Harbi”** adıyla Manşet Gazetemizde yazı dizisi halinde yayınlandı. Harbin geceli gündüzlü 22 gün sürdüğü göz önüne alınarak 22 günlük bir yayın sürecine bölünen bu çalışma bu niteliği ile de bir ilk oldu. Her kesimden insanımızın aklına gelen-gelmeyen her soruya cevap verecek pratik bir başvuru eseri olarak hazırlanan bu çalışmanın yazı dizisi halinde kalması kalıcı fayda açısından yetersizdi. Bu sebeple bu yazı dizisinin kitaplaşması elzemdi. İşte elinizde tuttuğunuz **“100 Soru ile Maraş İstiklâl Harbi”** adlı bu eser bu yazı dizisinin kitaplaşmış hâlidir.

Sevgili Kahramanmaraşımızı bize vatan olarak bırakan kahraman ecdâdımızı rahmetle yâd ederken, eserin basımını gerçekleştiren **Onikişubat Belediyesi**'ne en içten teşekkürlerimi sunar, şehrimiz tarihine yaptığı bu hizmet dolayısıyla tüm Kahramanmaraşlı adına ayrıca şükranlarımı sunarım.

İbrahim KANADIKIRIK

GİRİŞ

Tarihimizin en buhranlı ve kritik dönemlerinden birisi kesinlikle Cumhuriyetin ilanından önceki yarım asırdır. Eski tabirle 93 Harbi denilen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbinden, 1922-Mudanya Ateşkes Anlaşmasına kadar geçen dönem Türk Milletinin Sırat Köprüsü'nden geçtiği dönemdir. Bu süreçte devlet ve toplum hayatında baş döndürücü gelişmeler, tarifsiz acı ve felaketler, yıkım ve yokluklar çorap söküğü gibi birbirini takip etmiştir. Kayıplarımızın bir kısmının telafisi ise bir asırdan fazla zaman almıştır.

Sultan Abdulaziz'in 1876'da sinsi bir darbe ile tahtından indirilip, feci bir şekilde katledilmesiyle başlayan bu süreç, Rus Harbi felaketini getirmiş ve bu harp 5 asırlık Müslüman Türk Yurdu Rumeli'nin yarısının kaybedilmesiyle sonuçlanmıştı. Bu kayıpla birlikte Rumeli Türklüğüne karşı vahşi bir soykırım süreci de başlayacaktır. Ayrıca doğuda da Erzurum'a kadar olan vatan topraklarını Ruslara kaptırmanın getirdiği sonuç 1920'ye kadar Doğu Anadolu'nun kaderine korkunç bir yıkım getirecektir.

Bu harbin getirdiği toprak kayıpları, mali yıkım gibi büyük felaketlerin yanı sıra başımıza bir de Avrupa ülkeleri tarafından "Ermeni Meselesi" belası sarılacaktır. Osmanlı'nın Anadolu topraklarını parçalama ve paylaşmanın en avantajlı yolu, yüzlerce yıldır muazzam Türk Müsamahası ve adaleti altında yaşayan Ermeni teb'ayı kullanmaktan geçiyordu. Bu sayede "Şark Meselesi"nin Anadolu ayağı tamamlanabilecekti.

Başta İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve hatta ABD; hem kapitülasyonların getirdiği avantajları, hem de 1878 Berlin Anlaşmasınının 61. Maddesini kullanarak Ermeniler üzerindeki planlarını hayata geçirmeye başladılar. Eğitim, kültür, propaganda, kışkırtma, diplomatik koruma, misyonerlik, mali yardım, çeşitli hizmet binalarının inşası gibi çok çeşitli alanlarda gerçekleştirdikleri faaliyetleriyle Ermeniler arasında sadece

Protestan ve Katolik mezheplerini yaymakla kalmadılar, müthiş bir Türk düşmanlığının da yayılmasını sağladılar. Bu devletler tarafından silahlandırılan ve profesyonel birer katil haline getirilen Ermeni çetecileri Çukurova'dan Orta Anadolu'ya, Maraş'tan Doğu Anadolu'ya kadar Anadolu coğrafyasını asker-sivil, Türk-Kürt-Çerkez ayrımı yapmaksızın kana boyayacaklardır. Ermeni Meselesi Osmanlı tarihinin son 50 yılına damga vuran sorunlardan birisi oldu.

93 Harbi felaketinin baş sorumlusu olarak gördüğü Osmanlı Paramentosunu kapatan 2. Abdulhamid, 30 yıllık şahsi idare dönemini nispeten harp felaketinin yaralarının sarılması ile geçirirken, Avrupa Devletlerinin ülkesi üzerindeki planlarını karmaşık diplomasi manevraları ve denge politikası ile ötelemeyi başardı. Aslında kendisinin de ifade ettiği üzere ne meclise ne de meşrutî hükümete karşıydı. Ancak 1876 Meclisinin sayısal dağılımında gayrı-Türk unsurların çoğunlukta oluşu ve bunların da mensubu buldukları etnik unsurların bağımsızlığı yolunda meclis içerisinde çalışmalara başlamış olmaları, devletin kendi kendini parçalayacağı sonucunu veriyordu. Sultan Hamid'in; tüm eleştiri oklarının üzerinde toplanacağını ve en yakınları tarafından bile anlaşılamayacağını göze alarak Osmanlı Mebusan Meclisi'ni kapatması bu tehdidin bir neticesiydi. Yaptığı bu kritik hamle ile devletini 20. Asra taşımayı başarmıştır.

Siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal birçok sorunun içerisinde verdiği devletini ayakta tutma mücadelesi ile halkının gönlünde taht kuran Sultan, özellikle eğitim ve imar faaliyetleriyle Anadolu insanının kalkınması yolunda neticesi inkâr edilemez bir temeli de atmayı başarmıştı. Kendini iktidarından indiren ve devletin sonunu getiren kadroların, kurduğu modern eğitim kurumlarından yetişmesi kaderin ilginç bir cilvesi olurken, İstiklâl Harbini yapan ve Cumhuriyeti kuran kadroların da yine aynı kurumlardan yetişmiş olması 33 yıllık saltanatında attığı tohumların yeşermesi olmuştur.

93 Harbi felaketinin neticesi olarak elden çıkan Kıbrıs ve Mısır dışında devletin bütünlüğünü muhafaza etmeyi başaran Sultanın, içeriden ve dışarıdan katılımlarla oluşturulan büyük bir kozmopolit ittifakla tahtından indirilmesiyle felaketler zinciri ardı ardına gelecektir. 2. Meşrutiyet'in ilanından itibaren Bosna, Bulgaristan, Girit ve Trablusgarp'ın kaybını Balkan Harbi Felaketi izleyecektir. 2. Abdulhamid'in 1878'de Meclis-i Mebusan'ı kapatma gerekçesinde korktuğu parçalanma başlamıştır.

Balkan Savaşlarıyla 5 asırlık Türk Yurdu Rumeli'nin Türklerle meskûn olan asıl büyük kısmı göz açıp kapayıncaya kadar elden çıkar. Yüzbinlerce Evlâd-ı Fatihan vahşice katledilir. "Balkan Anadolu" yok edilir. Düşman eline düşen serhad kenti Edirne güçle kurtarılır. Ege Adaları tamamıyla kaybedilir. Ardından gelen 1. Cihan Harbi ise her şeyin tuzu biberi olur. Sultan Hamid'in tahtından indirilirken; "*Devleti 10 yıl bir arada idare edebilirlerse 1 asır idare ettik desinler*" sözünün üzerinden 9 yıl geçmişti ki, bıraktığı haritadan eser kalmamıştı. Harbin son aylarında vefat eden Sultan (Şubat 1918), İmparatorluğunun düşüşünü ve payitahtının işgalini görme bahtsızlığına düşmekten korunmuştur.

1. Cihan Harbi neticesi, İmparatorluk parça parça edilmiş, milyonlarca can kaybı, yıkılmış bir devlet ve dört bir yandan işgal edilmeye başlanmış bir Anadolu Coğrafyası kendini çok zorlu bir varoluş mücadelesi içerisinde bulur.

Tamamen kendi çıkarları doğrultusunda yaptıkları taksimata göre Anadolu'yu işgale başlayan İtilaf Devletleri işgallerine kılıf olarak Mondros'un 7. Maddesini gösteriyorlardı. Anadolu'nun yerli Hristiyanları da tarihin sunduğu bu muazzam fırsatı ganimete çevirmişler, asırlık rüyalarını işgal kuvvetleriyle iş birliği içerisinde gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. İşte Maraş'ın işgali böyle bir sürecin sonucuydu.

Maraş'ta İngilizlerle başlayan işgali süreci (22 Şubat 1919), Fransızlarla bambaşka bir şekle bürünürken, Maraş Ermenile-

ri de işgalin yerel ayağı oldular. İşgal kuvvetleriyle peyderpey Maraş'a gelen Ermeniler, şehirdeki Ermeni varlığını artırırken şehrin huzur ve asayişini bozmakta gecikmediler.

İngilizlerin Maraş'a kalıcı olarak gelmedikleri aşikârdı. Şehre sadece yaklaşık 2 tabur asker getirmeleri ve bunların da yarından fazlasını Hint asıllı Müslüman sömürge askerlerinin oluşturuyor oluşu zaten gitmeye geldiklerini işaret ediyordu. İngilizlerin gelişini başta büyük bir heyecan ve coşkuyla karşılayan Ermenilerin bu heyecanı, kısa süre sonra yerini şehre Fransızların gelmesi arzularına bırakacaktı. Çünkü İngilizlerden umduklarını bulamamışlar, kıskırtmaları sonuç vermemiş ve özellikle İngiliz siyasi temas memuru Yüzbaşı Hasan Rıfaî'nin Ermenilere yüz vermemesiyle İngilizlerden ümitlerini kesmişlerdi.

Asıl hedefleri olan Irak'a mukabil Maraş ve Antep'i bir pazarlık unsuru olarak işgal altına aldıkları anlaşılan İngilizler, hedeflerine ulaşmışlar ve Suriye İtilafnâmesi ile Irak'a rakipsiz olarak hâkim olurken, oldukça çetin bir bölge olan Antep-Maraş hattını Fransızlara devretmekte tereddüt etmemişlerdi. Kısaca İngiliz stratejisi tereyağından kıl çeker gibi hedefine ulaşmıştı. Üstelik azınlıkların yükünü de paylaşmış oluyordular. İngilizler Batı Anadolu'da Rum ve Yunanlıları kullanırken, Fransızlar Güney Anadolu'da Ermenilerin hamisi durumuna gelmiştir. Hatta Fransızlar bu hususta İngilizlerden bir adım öne geçerek, Ermenilerle ortak cephe olarak Türklere karşı sıcağın çatışmanın tarafı olurlar.

30 Ekim 1919'da Maraş'ı resmen işgal eden Fransızlar başından itibaren niyetlerini açık etmişler ve Maraş'ı bir çatışma bölgesi haline getirmekte tereddüt etmemişlerdir. Bu tarihten itibaren şehre sürekli asker, silah ve cephaneye taşıyan Fransızlarla birlikte Suriye'den Ermeni Lejyonerleri de aralıksız olarak şehre gelmeye başlamıştı.

Fransızların gelişiyile birlikte asayiş bozulur ve olaylar tırmanarak devam eder. Azgınlık ve taşkınlıkta sınır tanımayan

Ermeniler Fransızların dolaylı, bazen açık desteği ile hem şehir içi hem de şehir dışı güvenliğini yok ederler. Saldırı, ırza tecavüz, işkence, cinayet vakaları artık olağan hâle gelir. Amaç Türkleri sindirmek, göçe zorlamak, Ermeni nüfus üstünlüğünü sağlamak ve Çukurova'dan itibaren bölgeyi Ermenistan haline getirmektir. Bu hususta Fransız varlığı tüm bu planlarının sigortası durumundaydı. Onlar da pekâlâ biliyorlardı ki, bir dış gücün desteği olmadan böyle bir nüfus dönüşümünü sağlamaları imkânsızdı. Fransızlar ise bu iş için biçilmiş kaftandı.

Fransızlar açısından da bölgede hakimiyet kurmanın yolu kendilerine tamamen sadık ve güçlü bir Ermeni varlığından geçiyordu. Bölgede kalıcı olmak isteyen Fransızlar için burası çok ciddi bir ekonomik kaynağın da membarıydı. Çukurova'nın muazzam pamuk üretimi tüm Fransız tekstil sanayisinin pamuk hammadde ihtiyacını karşılayacak kadar bir üretim potansiyeline sahipti. O yüzden Fransız Emperyalizminin iştahını fazlasıyla kabartıyordu.

Maraşlı işin farkındaydı. Adana ve Osmaniye havalisinde Fransız ve Ermenilerin işledikleri cürümlerin haddi hesabı yoktu. Maraş ya boynunu bükecek, her şeyi sineye çekecekti, ya da “Ya İstiklal Ya Ölüm” parolasının meşalesini tutuşturacaktı. Kahraman bir milletin kahraman evlatlarının zilleti kabul etmeleri beklenemezdi. Öyle de oldu. Devleti devlet yapan esas, milletin varlığı ve iradesiydi. Yıkılmış ve esir düşmüş bir devletin perişan hâli milletin ayağa kalkışına asla engel teşkil edemezdi. Türk Tarihi bunun sayısız örnekleriyle doluydu. Şimdi bir kez daha varoluş ve istiklâl mücadelesi verilecekti.

Maraşlı Fransız işgali boyunca ne oldubittilere boyun eğdi ne de gaflet içinde yattı. Yaklaşmakta olan fırtınaya karşı her türlü hazırlığı tüm gücüyle yaptı. Teşkilatlandı, silah ve cephane temin etti, çeteler teşkil edip askeri eğitimlerini gerçekleştirdi, istihbarat ve iletişim hatlarını kurdu, şehir dışı lojistik hatları oluşturdu, düşman müstahkem mevkiilerini tespit etti, olası savunma hatlarını teşkil etti, harp stratejisini belirledi,

komuta kademesini belirledi, elindeki stratejik noktaları (kale gibi) muhafaza etmeyi başardı ve Arslan Beyin etkili ve sarsılmaz liderliği ile dünya tarihinde eşi benzeri az görülür bir harpten muzaffer olarak çıkmayı başardı.

Eserimiz İngiliz İşgaliyle başlayıp, Fransızların Maraş'tan mağlup olarak ayrıldığı yaklaşık 1 yıllık sürecin bilinen tüm hususiyetlerini soru-cevap yöntemi ile ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu haliyle de Maraş İstiklâl Mücadelesiyle ilgili ilk geniş kapsamlı soru-cevap anlatımı olmaktadır. Buradaki sorular dışında akla daha birçok soru gelebilir. Ortaya çıkacak yeni bilgi ve belgelerle cevaplar daha da genişleyip, ayrıntılı hale gelebilir. Hatta bu bilgiler yeni soruları da gündeme getirebilir. Bu itibarla her zaman genişleme istidadında olan veya yeni projelere kapı aralayacak olan bu meseleyi şimdilik 100 soru ile sınırlı tutarak okuyucuyu Maraş İstiklâl Mücadelesiyle baş başa bırakıyoruz.

14/06/2021-Kahramanmaraş
İbrahim KANADIKIRIK

1 Maraş'ın işgaline giden süreç nasıl gelişmiştir?

Osmanlı Devleti, Almanya yanında girmiş olduğu 1.Dünya Savaşı'ndan (1914-1918) Mondros Ateşkes Anlaşması (30 Ekim 1918) ile mağlup olarak ayrıldı. Osmanlı Devleti'nin fiilen yıkıldığı bu anlaşmanın 7. ve 24. maddeleri galip İtilaf Devletlerine "güvenlik bahanesi" ile işgal hakkı veriyordu. İşte bu madde hükümlerinden yararlanan İngiliz, Fransız, İtalyan kuvvetleri önceden belirledikleri vatan topraklarını birer ikişer işgal ettiler. Maraş da bu kapsamda işgal edilmiştir.

Aslında 1.Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ve Fransa kendi aralarında yaptıkları gizli Sykes-Picot Anlaşmasıyla (1916) Osmanlı'nın Arap topraklarını aralarında paylaşmışlardı. Kaynaklarda ayrıntılarını görme imkânı olan bu anlaşma gereği, mütarekeden sonra paylaşım alanlarını işgale başladılar. Maraş'ın içinde bulunduğu Anadolu'nun güney vilayetleri de işgal mıntıkası içerisine alındı ve işgaller birer ikişer gerçekleştirildi.

2 Maraş'ın jeo-politik konumunun önemi ne idi?

Maraş Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan (MÖ 4 binler) beri Kuzey Suriye-Orta Anadolu bağlantısının en mühim geçiş koridoru olmuştur. Önemli bir ticaret şehri olan Halep'i Kayseri'ye bağlayan bu koridor; kuzeyde eski adı Zamantı olan Pınarbaşı-Göksun-Maraş bağlantısıyla oluşmaktaydı. Bundan dolayı, bu güzergâh Kayseri üzerinden Orta Anadolu'nun da kilidi konumundadır. Anadolu istiklâl mücâdelesinin güneydeki kilidi ve savunma hattı olan Maraş-Kayseri yolunun itilaf devletlerine açılması demek Orta Anadolu'ya güney yönlü işgal kuvvetlerinin girmesi demek olacağından stratejik ehemmiyeti büyüktü.

Ermenilerin burada yoğun olarak bulunuyor olmaları, bu kilidin açılması hususunda itilaf devletlerinin elini güçlendirirken, Türk savunma hattı için de büyük bir tehdit oluştuyordu. Bu sebeple her iki tarafın netice alabilmesi noktasında buranın jeo-politik konumu hayati önem taşıyordu.

3 İşgal öncesi Maraş'ın sosyal nüfus dokusu ne durumdaydı?

Şehrin kahir ekseriyeti Müslüman Türk nüfusundan oluşmaktaydı. Türklerden sonraki en kalabalık nüfusu ise Ermeniler oluşturuyordu. 1326 (1908-9) yılı salnamesine göre Maraş şehir merkezinde 46557 Müslüman nüfusu varken, 11180 Ermeni, 3567 Katolik, 4057 Protestan bulunuyordu. Toplam 67974 nüfusun geri kalan yaklaşık %4'lük kısmını ise Latin, yabancı ve 213 kişiyle Yahudi nüfusu oluşturuyordu. Bu hesaba göre şehrin %68'i Müslüman iken, Ermeni (Gregoryen), Katolik, Protestan olarak toplam Ermeni mevcudu %27'yi buluyordu. (bk. *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı c.2 s.794*)

Bu nüfus şehrin işgale edildiği 10 yıl sonrasında ciddi değişiklikler göstermiş idi. Müslüman nüfus çok uzun süren Balkan ve 1.Dünya Savaşlarında cepheye giden erkek nüfusu dolayısıyla olumsuz etkilenirken, özellikle Ermeni nüfusunun da bir kısmı 1915-Tehcir Yasasının çıkmasından sonra güney vilayetlerimize ve Konya tarafına zorunlu göçe tabi tutulmuştu. Ancak yine de oldukça mühim bir kısmı yaptıkları zanaatlar ve Müslüman ahalinin kefaletleriyle tehcir kapsamı dışında bırakılarak Maraş'ta bırakılmışlardı.

Müslümanlar çeşitli el sanatları, tarım, hayvancılık ve devlet görevleri ile uğraşırken, Ermeniler daha çok kereste işi, taş işçiliği, kuyumculuk ve diğer zanaatlarla uğraşıyorlardı. Askere gitmek istemeyenler bedel-i nakdi ödeyerek işlerine devam ediyorlardı. Yaptıkları ticaretlerle ciddi anlamda servet edinmişler, şehrin en havalı ve manzaralı yerlerine sağlam ve korunaklı taş konak ve evler yaparak yaşıyorlardı. Sosyo-ekonomik durumları Türklere göre oldukça iyi durumda idi.

Ayrıca Avrupalı ve Amerikalıların siyasi, hukuki ve ekonomik destekleriyle durumları daha da kuvvetlenmişti. Çok sayıda mektepleri, kiliseleri, doktor, öğretmen, hukukçuları, Avrupa ve Amerika'da okumuşları mevcuttu. Hastahaneleri, çeşitli sosyal imkânları vardı. Azınlık olmalarına rağmen şeh-

rin ekonomik yönden hâkimi durumundaydılar. Büyük kısmı Ermeni olan mahalleler olduğu (Kuyucak, Kümbet) gibi, çok mahallede Müslümanlarla birlikte yaşıyorlardı.

İngiliz işgali ile birlikte Suriye üzerinden Ermenilerin bölgeye geri dönüşleri de başladı. İngiliz işgal döneminde gelen yaklaşık 1500 civarında bir Ermeni nüfusu, İngilizler tarafından Maraş ve Süleymanlı'ya (Zeytûn) yerleştirildiler. Bu gelenler içinde sadece Maraş bölgesi Ermenileri olmayıp, tehcire tabi tutulan Doğu Anadolu Ermenileri de mevcuttu. Böylece İngiliz işgali ile başlayıp, Fransızlarla birlikte hızlanan tersine göçle bölgedeki Ermeni nüfusu hızla artacaktır.

4 Maraş kimler tarafından işgale uğradı?

Maraş, önce İngilizler tarafından işgal edildi. Daha sonra İngilizlerle Fransızlar arasında yapılan anlaşma ile şehrin işgali İngilizler tarafından Fransızlara devredildi. Ayrıca Fransız işgal kuvvetleri içerisinde çok sayıda Adana ve Doğu Anadolu asıllı Ermeni de bulunuyordu.

5 Maraş'ın İngilizlerce işgali ne zaman ve ne kadar kuvvetle gerçekleştirildi?

Maraş'ın İngilizlerce işgal edileceği bilgisi netleştiğinde şehrin işgaline engel olmak için Antep-Maraş yol güzergâhında bulunan Aksu Köprüsü (Pazarcık-Narlı yöresi) yakılır. Ancak İngilizler geçici bir köprü kurarak Aksu'dan geçmeyi başarırlar. Şehir ilk kez 22 Şubat 1919'da süvari ve piyadelerden müteşekkil İngiliz kuvvetlerince işgal edildi. İngiliz işgal kuvvetleri 360 süvari, 240 piyade olmak üzere toplam 600 mevcutlu ve Albay Max Andrio komutasındaydı. İngiliz işgal kuvvetlerinin ciddi bir kısmı Hintli sömürge Müslüman askerler ve subaylarından oluşuyordu.

İngilizler şehirde Amerikan Koleji, Abarabaşı Kilisesi başta olmak üzere bir kısım kiliselere ve Alman Çiftliği'ne yerleşirler.

6 Maraş'ın işgalinden önce şehirdeki Türk askerî kuvveti ne durumdaydı?

Mondros Ateşkesi, jandarma dışında askeri kuvvetlerin dağıtılması ile eldeki silah ve cephanenin itilaf devletlerine teslimini öngörüyordu. Maraş'ın İngilizler tarafından işgal edileceği belli olunca, Yıldırım Orduları Grup komutanlığının emri ile buradaki silah ve cephanenin düşmanın eline geçmemesi için Ceyhan Nehri'nin batısına taşınması emri verilmiştir. Bundan mütevellid Maraş'taki askeri malzeme İngiliz işgalinden hemen önce kademeli olarak Kayseri'ye kadar taşınmıştır. Şehirde iç güvenliği sağlayan az bir miktar jandarma kuvveti vardı. Bununla birlikte bir miktar silah ve cephane hem jandarma deposunda, hem de Kışla yanındaki askeri depoda bulunuyordu.

7 İşgal sırasında şehrin sivil-asker yöneticileri ile kanaât önderleri kimlerdi?

Şehrin Mutasarrıfı (vali) Niğde eşrafından Atâ Bey, Jandarma Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Belediye Reisi Arifibeyzâde Bekir Sıdkı Bey idi. Ayrıca Müftü Tekerekzâde Hacı Mehmed Tevfik Efendi, Nakibüleşraf Dayızâde Muhammed Emin Efendi, Eytâm Müdürü Viçviçzâde Hasan Ra'fet Efendi ve Emir Abdülzelîlzâde Şeyh Ali Sezaî Efendi ilmîye sınıfının önde gelen şahsiyetleri idiler.

8 Şeyh Ali Sezaî Efendi kimdir?

Maraş İstiklâl Mücadelesindeki yer ve önemi nedir?

1869 yılında Şekerli Mahallesi'nde dünyaya gelen Şeyh Emir Abdulcelîlzâde Ali Sezaî Efendi; dönemin en mühim âlim ve fazıllarındandır. Küçük yaşta babadan yetim kalmış ve eniştesinin gözetiminde Halep'teki Fransız okulunda eğitim alarak, işlek bir Fransızca sahibi olmuştur. Zaman içinde dinî ilimlerde ilerleme kaydederek, Kadirî-Rufaî ve Nakşibendi icazetlerine de sahip olur. Devrin mühim âlimlerinden Kale İmamı Os-

man Efendi'den dinî ilimlerini tamamlayan Ali Sezaî Efendi, Hatunîye Mahallesi'ndeki tekke ve zaviyesinde İslâmî ilimler ve tasavvuf eğitimi verir. Şehrin en önde gelen birkaç âlim ve mutasavvıfındandır.

İngiliz işgalinden başlayıp, Fransızların mağluben Maraş'tan ayrılmasına kadar geçen yaklaşık 1 yıllık süreç içerisinde tüm gelişmelerde en ön safta yer alır. Birçok mevzuya liderlik edip yönlendirici olması, teşkilatlanmanın yapılıp, harbin başından sonuna kadar faâl bir şekilde çalışmasıyla unutulmaz ve yeri doldurulamaz bir liderlik etmiştir. Ayrıca Harp başlamadan evvel yazdığı "Er-Risâletü'l-Cihâdiyye" adlı Cihâd Risâlesi mücadelenin şer'i dayanağı ve fikhî yol göstericisi durumdadır. Bu sebeple Maraş İstiklâl Harbi'nin manevi lideri konumundadır.

Harpte evi ve tekkesi tüm eşya ve kütüphanesi ile birlikte yanmış olup, Maraş İstiklâl Harbine ait yazmış olduğu hacimli hatıratı en mühim kaynaklar arasındadır.

9 Şehrin İngilizler tarafından işgalini Ermeniler nasıl karşıladı? Ermeniler ne umdular ne buldular?

Ermeniler, İngilizlerin şehre gelişini büyük bir coşkuyla karşıladılar. Hayallerini gerçekleştirme fırsatı elde ettiklerini düşündüler. İngilizleri, Türklere karşı kışkırtmaya çalıştılar. Her fırsatta Müslümanlara ve değerlerine saldırmaya başladılar. Birçok Türk aleyhine asılsız iftiralarla dolu şikâyet dilekçelerini İngiliz komutanlığına ulaştırarak, suçlamalarda bulundular. Gözlerine kestirdikleri Türklerin mal ve hayvanlarını kendilerinden olan sahte şahitlerle ellerinden almaya, şehir dışında tenha yerlerde yalnız yakaladıkları Müslümanlara saldırılara ve cinayetlere başladılar. Çarşı pazarda Türkleri tahrik edici hakaret ve aşağılama davranışlarına giriştiler.

Yıllar evvel Türklerle evlenerek kendi istekleriyle Müslüman olmuş Ermeni asıllı kadınları zorla kocalarının evlerinden alarak; Hristiyanlığa dönmeye zorlamaya ve direnenleri bas-

kı, tehdit, dayak, aç bırakma, işkence ve öldürme eylemlerine maruz bırakmaya başladılar.

Ancak kısa süre sonra, Maraş'taki hakiki durumun Ermeni iddialarının tersi istikametinde olduğunun anlaşılmasıyla, İngilizlerden bekledikleri desteği bulamamanın sükût-ı hayâlini yaşayarak, İngilizlerden ümitlerini kestiler.

10 Mutasarrıf İsmail Kemâl Bey olayı nedir?

Neler yaşanmıştır?

Aslen İskilipli olan İsmail Kemâl Bey, 1.Dünya Savaşı sırasında şehrin mutasarrıfı (vali) idi. Onun Maraş'ta bıraktığı en mühim eser kendi adıyla anılan çeşmedir. Bugün de halka hizmet sunmakta olan bu çeşme, Çarşıbaşı Karakolu yanındaki Mutasarrıf İsmail Kemâl Bey Çeşmesi'dir. Bu çeşme aynı zamanda Osmanlı Döneminin Maraş'taki son mimari yapısıdır.

Ermeniler, İngilizlerin gelmesinden sonra intikam alma kas-tı içerisinde eski mutasarrıf İsmail Kemâl Bey aleyhinde de dilekçeler verirler. Sayısı 49'u bulan bu dilekçelerdeki iddialarına göre; İsmail Kemâl Bey, bu çeşmeyi Fırnız bölgesinde yıktır-dığı kilisenin taşları ile yaptırmış ve Ermeniler aleyhine suçlar işlemişti. Ermeni iddialarını dikkate alan İngilizler, o dönem-de Sivas mutasarrıfı olan İsmail Kemâl Bey'i Maraş'a getirtme-yi başararak bu uydurma iddialarla önce Maraş'ta yargılarlar. Ardından da zavallıyı Çavuş Eminizâde Gözlüklü Ali Efendi ile birlikte yargılamak üzere Halep'e sevk ederek, orada hapse atarlar. Her ikisi de çeşitli sıkıntı ve işkencelere tabi tutulduktan sonra, suçsuz bulunarak salıverilirler.

11 İngilizlerin Tavır Değişikliğine Giderek, Ermeni Kışkırtmalarına Kapılmamaları hangi gelişmelerin neticesidir?

İngilizlerin gelmesinden sonra Ermenilerin taşkınlıkları ile şehirde gerginlik oluşur. Bunun üzerine İngiliz İşgal Kuvvet-leri Komutanı Max Andrio'nun daveti sonucu sivil ve resmi görevlilerden oluşan şehir ileri gelenleri ile bir toplantı ger-

çekleşir. Ermeni şikâyetlerinin doğruluğuna kanaat getirmiş bir halde toplantıyı açan komutan, şehirde asayiş ve huzuru sağlamaya çalıştığını ve Ermenilere yönelik saldırı ve tecavüzlerden sakınılmasını ister. Bunun üzerine söz alan Şeyh Ali Sezaî Efendi, uzun bir konuşma yaparak durumun kendisine aksettirildiği şekilde olmadığını, Ermenilerin yüzyıllardır Türk idaresi altında huzur içerisinde yaşayarak zenginleştiklerini, tam tersine saldırı ve tecavüzlerin Ermeniler tarafından yapıldığını ikna edici bir dille ifade eder. İngiliz komutanın ikna olmasının ardından toplantı dağılır.

Bu hadiseden sonra İngilizler Ermenilere eskisi kadar yüz vermez olur ve taşkınlıklarının da önüne geçilerek, İngiliz işgal döneminin nispeten sakin geçmesi sağlanmış olur.

Tabi ki bu görünen sebeptir. Yoksa Ermeni iddialarının asılsızlığını kendileri de pekâlâ biliyorlardı. Max Andrio, bir ölçüde bu toplantı ile halkın nabzını tutmuş ve ahalinin kolayca boyun eğdirilebilir bir yapısının olmadığını görmüştür. Ayrıca İngilizlerin işgale gelirken yanlarında getirdikleri kuvvetin niteliği niyetlerini de az çok ortaya koymaktadır. 600 mevcutlu kuvvetlerinin yaklaşık yarısının Hintli Müslüman sömürge askerlerinden oluşması, ahaliyle ciddi bir sorun yaşamak istemediklerine de bir işarettir. Zaten asıl hedefleri olan Irak bölgesini elde tutabilmek için burayı Fransızlarla bir pazarlık unsuru olarak işgal ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim öyle de olmuş ve Fransızlarla yaptıkları 15 Eylül 1919 tarihli Suriye İtilafnâmesiyle; Fransızların Irak'tan tamamen vaz geçmelerini sağlayarak Suriye ve kuzeyindeki Maraş'a kadar olan bölgeyi Fransızlara devretmişlerdir.

Ayrıca, İngiliz istihbaratının yaptığı çalışmalarla bölgenin dirençli bir yapıya sahip olduğunu anladıkları da aşikârdır. Nitekim Fransız işgali döneminde İngiliz istihbarat subayı Binbaşı Noel'in bölgedeki aşiretler üzerinde ayartıcı çalışmalar yaptığı bilinen bir gerçektir.

12 Yüzbaşı Hasan Rıfâî kimdir?

Maraş'ta nasıl bir fonksiyon icrâ etmiştir?

Yüzbaşı Hasan Rıfâî, aslen Mısırlı Müslüman bir İngiliz subayıdır. Maraş'ta İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanlığının siyasi temas memuru olarak vazife yapmıştır. İyi niyetli bir insan olan Hasan Rıfâî, başta Şeyh Ali Sezaî Efendi olmak üzere Maraşlılarla kurduğu dostluğunu iletir, Türkçe dil ve gramer bilgisini iletirmek için düzenli olarak Ali Sezaî Efendi'nin tekkesine gelir gider. Hasan Rıfâî, hem Max Andrio'nun birçok meselede ikna edilmesinde önemli rol oynar, hem de Ermenilerin Türkler aleyhindeki asılsız şikâyet ve ihbarlarının önüne geçerek, onları yapacakları şikâyetler için Türk makamlarına yönlendirerek, başvurularını geri çevirir.

İngilizlerden umduklarını bulamayan Ermeniler tüm bu gelişmelerden sonra Maraş'a Fransız işgal kuvvetlerinin gönderilmesi konusunda Beyrut'taki işgal kuvvetleri komutanlığı nezdinde başvuruda bulunmaya başlarlar.

13 Maraş'ın Fransızlara devredilmesi

hangi gelişmenin sonucudur?

İngilizlerle Fransızlar arasında 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnâmesi imzalanır. Buna göre İngilizler Güney Anadolu'daki işgal bölgelerini Fransızlara devrederek, buralardaki askerlerini Irak tarafına kaydıracaktır. Bu şekilde Maraş'ı Fransızların devralacağı kesinleşmiş olur.

14 Fransızların Maraş'a geleceği haberi Türkler tarafından nasıl karşılanmıştır? Bu konuda neler yapılmıştır?

İngilizlerin gideceği ve Fransızların geleceği haberi şehirde heyecana sebebiyet verir. Adana-Osmaniye bölgesindeki mevcut Fransız işgalinin doğurduğu facia haberleri zaten Maraş'ta bilinen bir durumdu. Fransızların ve onların kuvvetleri içinde bulunan Ermeni Lejon birliklerinin bölgedeki Müslüman ahalie uyguladıkları şiddet ve vahşet Fransızlara karşı Maraş'ta

nefret ve tiksinti ile karşılanıyordu. Şimdi aynı şeylerin burada da yaşanma ihtimâlinin belirmesi, şehirde hareketliliğe sebebiyet verir.

Doktor Mustafa ve Ali Sezaî Efendi'nin gayretleriyle bir protesto metni hazırlanır. Dr. Mustafa tarafından yazılan telgraf metni; 16 Ekim 1919'da Ulu Cami'de toplanan eşraf, esnaf şeyhleri ve ahaliye okunarak katılımcılar tarafından imzalanıp, mühürlenir. Esas olarak Maraş'ta bir yabancı işgali devam edecekse bunun İngiliz işgali olarak kalması istenir. Ayrıca bölgede yaşananlardan dolayı bir Fransız işgalinin ve getireceği neticelerin kabul edilmeyeceğinin de belirtildiği metin; telgraf olarak hem işgal kuvvetleri komutanlığı nezdine, hem de İstanbul'a gönderilir. Ancak Maraşlının bu protesto telgrafı hiçbir şekilde değerlendirmeye alınmayarak, Fransız işgaline giden süreç işlemeye devam eder.

Ayrıca Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemâl de 13. Kolordu Komutanlığına telgraf çekerek işgallere engel olmak için tedbirler alınmasını ister. 29 Ekim'de de bir tamim yayınlayarak işgalin protesto edilmesini ister.

15 Arslan Bey kimdir?

Maraş İstiklâl Mücadelesindeki yer ve önemi nedir?

Aslen Kafkasyalı olan Arslan Bey, Asetin (Oset) Toğuzata Kabilesi mensubudur. Rusların Kafkasya'yı istilası sonucu Anadolu'ya hicret ederek gelen babası, Göksun'un Fındık Köyüne yerleşmiş ve Arslan Bey 1883'te burada doğmuştur. İlk tahsilini Göksun ve Elbistan'da tamamladıktan sonra 1910 yılında Halep'te polis olarak vazifeye başlayan Arslan Bey, zamanla görevinde yükselerek 1917'de Trablusşam'da "Serkomiser" olur. Burada görevine devam etmekteyken Maraş'ın işgale uğramasından sonra Şeyh Ali Sezaî Efendi'nin daveti ve kendi isteği ile bu vazifeden ayrılarak, milli mücadele niyetiyle 5 Eylül 1919'da Maraş'a gelir. Bayrak Hadisesinden sonra oluşturulan Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti'nin reisliğine seçilir, şehrin

Milli Mücadelesini başından sonuna kadar başarı ile yürüterek, İstiklâlin kazanılmasının baş mimarı olur.

16 Arslan Bey Maraş'a ilk geldiğinde kimlerle temas etti? Nasıl sonuçlandı?

Arslan Bey'in hatırat notlarından ulaşılan bilgilere göre daha önceden Maraş'ta tanışık olduğu bir kısım zevat vardı. Bunlar okul arkadaşı Muallim Hayrullah Bey ve önceden tanışıklığı olan Evliya Efendi idiler. Ayrıca geldiğinde tanıştığı Yüzbaşı Çerkez Mahmud Bey ve Doktor Mustafa Beylerle ilk görüşmelerini gerçekleştirir. Milli Mücadele fikrini onlara açtığıında olumlu tepkiler alarak, çalışmalarına başlama kararı alırlar. Bu arada şehir içerisinde serbestçe hareket ederek, çalışma yapabilme gayesiyle hükümette bir vazife almak için dilekçe verir. Ancak Mutasarrıf Ata Bey, onun bu isteğini İttihatçı olduğu gerekçesiyle reddeder, aralarında ufak bir tartışma yaşanır. Evliya Efendi ve Muallim Hayrullah Bey, daha sonra Ata Bey'e bu konuda aracılık yapmak istemişlerse de, Arslan Bey için; "Komitacı mıdır, nedir" diyerek onları da reddetmiştir.

Bu olumsuz gelişme teşkilatlanma fikrine engel olmamıştır. Arslan Bey sonraki günlerde Evliya Efendi ve Muallim Hayrullah Efendinin girişimleriyle şehrin önde gelen resmi ve sivil eşrafiyla görüşmeler yaparak, milli mücadele ve teşkilatlanma konusunda ciddi bir ekip oluşturmaya başlar.

17 Arslan Bey'in Maraş'a gelmeden önce milli mücadele ile ilgili tespit edilebilmiş faaliyetleri var mıydı? Varsa bunları nasıl değerlendirmeliyiz?

Konuyla ilgili eldeki resmi kayıtlar sınırlı da olsa hatırat nev'inden bilgiler bizi değişik ayrıntılarla tanıştırıyor. Ayrıca yepyeni ipuçları ve çıkarımlara götürüyor. Bu konuda en mühim canlı kaynaklarımızdan birisi Arslan Beyin oğlu Mahmud Toğuz Bey. Kendisiyle yaptığımız bir dizi söyleşiyle Maraş İstiklâl Harbi ile ilgili söylenmemiş ve yazılmamış bilgilere

ulaşmamızı sağladı. Mucadelenin teşkilatlanma safhasıyla alakalı yeni bilgiler çok daha profesyonel bir ön hazırlık safhasının işaretini veriyor. Mahmud Beyden aldığımız bilgilere göre aslında Arslan Bey, daha İngilizler Maraşta iken şehre gelip gitmiş!

Arslan Beyin aile içinde hafızalara kazınan bir yemini vardır. Buna göre o; “lkemin bana ihtiyaı olduğunda kimseden emir ve izin almadan harekete geçeceğim” diye yemin ediyor. Bunun bir teşkilat yemini olduğuna şüpheler yok. İngilizlerin Maraşta olduğu dönemde Beyrut bölgesinden (ki, Trablusşamda serkomiserdi) şehre gelip gider. Bu geliş gidişlerin birkaç kez tekrar ettiği ortada. Maraşta bulunduğu sıralarda genelde Ermeni mahalle ve sokaklarında dolaşan Arslan Bey, hiç Türkçe konuşmamış ve sorulan suallere hep Arapça cevap vermiş. Muhtemelen bir Arap tüccar kılığındaydı ve şüpheler çekmiyordu. İstihbari bilgi toplamanın en kolay yollarından biri de gezici tccarlıktır. Ticaret kervanlarının fonksiyonlarından birini daha burada hatırlamış olduk.

Peki, Arslan Bey Ermeni mahalle ve sokaklarında hem de Arapça konuşarak ne elde etmeyi hedefliyordu. Anlaşılan o ki, muhtemel bir şehir savaşı için düşman müstahkem mevkiyelerinin yerlerini, zayıf ve güçlü noktalarını, düşmanın şehrin neresinde ne kadar g ve nüfusunun olduğunu, bunlar arası ulaşım yollarını ve benzeri hususları tespit ederek, harp stratejilerini tespit ediyordu.

Genç yaşından beri ilminden istifade ettiği şeyh Ali Sezai Efendi, mektep arkadaşı Muallim Hayrullah Bey, şehid Evliya Efendi ve Çerkez Yüzbaşı Mahmud Beylerle bu süreçte gizli gizli görüşüp, planlamalar yaptıkları da tahminden uzak değildir. Bu bilgiler işığında Maraş Millî Mücadelesinin hazırlık safhasını İngiliz işgali dönemine kadar götürmek mümkündür.

Burada işin düğümlendiği bir soru akla geliyor. Arslan Beyi bu yemine iten ve daha İngiliz işgali döneminde istiklal m-

cadelesi hazırlıkları için gizli gizli Maraş'a getirip götürme itici güç ne idi? Mahmud Beyin ifadesine göre Arslan Beyin, Kuşçubaşı Eşref Beyle tanışıklığı ve münasebeti vardır. Kuşçubaşı Eşref Bey ise modern Türk istihbaratının temeli olan "Teşkilât-ı Mahsûsa'nın lideri! Tüm izler Arslan Beyin, faal bir Teşkilât-ı Mahsûsa mensubu olduğunu gösteriyor. Şimdilik elde bunu ispatlar bir belge yoksa da böyle bir vesikanın bir gün ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez. Zaten kendisi Beyrut bölgesinde "Sahil Casusu" diye anılıyor. Mahmud Bey'e göre devlet bölgenin öşür vergilerini toplama vazifesini Arslan Bey'e vermiş. Amaç bölge halkı ve Arap aşiretleriyle derinlemesine temas kurmasını sağlamak olsa gerek.

Son olarak şunu diyebiliriz ki; eğer Arslan Bey, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın bir mensubu ve görevlisi olarak Maraş'a geldiyse, şehrin istiklâl ve istikbâlinde Teşkilât-ı Mahsûsa'nın fonksiyonunu tam olarak açıklığa kavuşturmadan bu mücadelenin tarihi eksik kalacaktır.

18 Milli Mücadele konusunda kimler, hangi gerekçelerle karşı duruş sergiliyordu?

Mutasarrıf Ata Bey başından itibaren Millî Mücadele fikrine taraftar değildi. Ayrıca şehrin eşrafından az da olsa karşı olanlar vardı. Bunların en meşhuru Bayazıtöğlü Abdulkadir Paşa ve kardeşi Şükrü Bey idi. Bunların millî mücadeleye karşı oluşlarının sebebi, Ermenilerin şehirde katliam yapacağı ve masum sivillerin çok zarar göreceği endişesi idi. Devletin tükenmiş olması, orduların dağıtılmış olması ve işgal kuvvetlerinin güçlü ve acımasız oluşu sebebiyle, tüm yurt genelinde bu şekil düşünen bir hayli sayıda insanımız da mevcuttu. Bu sebeple İstiklâlciler ve mandacı düşünceler, o dönemde tüm Türkiye'de en önemli görüş ayrılıklarını oluşturuyordu.

19 Abdal Halil Ağa Meselesi nedir?

Fransızların gelişi Ermeniler için büyük sevinç kaynağı

oldu. İngilizlerden bulamadıkları desteği Fransızlardan görecekları konusunda hiçbir endişelerinin olmaması dolayısıyla büyük bir karşılama hazırlığına giriştiler. Çok sayıda Fransız ve Ermeni bayrağı, renkli kurdeleler, çeşit çeşit yemekler hazırlandı. Ermeni kızları karşılama için özel giysilerle hazırlıklar yaptılar.

Bu süreç içerisinde Maraş Ermenilerinin lideri Agop Hırlakyan'ın oğlu Setirek Hırlakyan, şehrin en meşhur davulcubaşısı Abdal Halil Ağa'yı on madeni lira teklifi ile Fransızların gelişi sırasında karşılama korteji içerisinde davul çalmak üzere tutmak istediye de kesin bir red cevabı aldı. Halil Ağa'nın meşhur; *"Din kardeşlerimin bağına çomağını vuramam"* cevabıyla sinirlenen Setirek, Halil Ağa'yı tehdit ederse de *"beni parça parça etsen, davulumun kasnağını altınla doldursan yine gitmem"* cevabıyla tarihe geçen bir hamaset ve asalet örneği göstererek Ermeni'nin hevesini kursağında bırakmıştır.

Halil Ağa bununla da kalmamış, Maraş'a gelen Fransız komutanının misafir kaldığı Hırlakyan'ın evinin karşısına düşen Şişman Hacı Ahmed Ağa'nın toprak damında kirveleriyle beraber Ermenilere nazire olarak davul ve zurna çalmışlar, buna eşlik eden Türkler halay çekip, naralar atarak Ermeni ve Fransızlara gözdağı vermişlerdir.

20 Fransızlar Maraş'ı ne zaman ve ne şekil devraldı?

Gelişlerinde neler yaşandı?

İlk Fransız öncülerı 29 Ekim 1919'da Yüzbaşı Jolly komutasında bir tabur ve süvari müfrezesi ile bir makinalı tüfek bölüğünden oluşan küçük bir birlik olarak gelip, İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı ile görüştiler.

30 Ekim 1919 Çarşamba günü ise asıl kuvvetleri gelerek şehri resmen işgal ettiler. De Fontzine komutasındaki işgal kuvveti 1000 Fransız, 400 Ermeni Lejyonu ve 500 Cezayirliden oluşuyordu. Sonraki zaman içinde gelen kuvvet ve askeri malzemelerle şehir içinde Fransız ve Ermeni kuvvetlerinin sayısı

iyice artmıştır.

Fransızlar daha şehre gelmeden etrafa dehşet saçmaya ve gözdağı vermeye başladılar. Yol üzerindeki Şerefoğlu ve Çakıroğlu köylerini keyfi makinalı tüfek ateşine tutan Fransızlar, ikindiye doğru Şeyh Adil mevkiinden şehre giriş yapar. Ermeni karşılama komitesinin büyük sevinç gösterileri ile karşılanan Fransızlar, yol boyu damlara çıkmış kadınlı erkekli Ermenilerin alkışları ve tezahüratları altında Amerikan Koleji'ne giderler. Bu arada şehirdeki Ermeniler de Türklere aleni küfür ve hakaretlerle taşkınlıklara ve Fransız askerleriyle birlikte şehirde devriye gezmeye başladılar. Fransız kuvvetleri içerisinde bulunan çok sayıdaki Ermeni lejyonu, yerli Ermenilerin cesaretini büsbütün artırır.

21 Uzunoluk Hadisesi (Sütçü İmam Olayı) ne zaman, nasıl gerçekleşmiştir?

Fransızların gelişinin hemen ertesi günü olan 31 Ekim 1919 günü Uzunoluk Hadisesi (Sütçü İmam Olayı) meydana gelir. Bu olay, Fransızların gelmesinden sonra şehir merkezindeki ilk ciddi hadisedir.

Düşman, işgalin ertesi günü küçük gruplar halinde ve silahlı olarak şehri dolaşmaya başlar. Etraftaki Türklere saldıran ve tahrik eden bu gruplar, yollarda rastladıkları peçeli kadınlara; *“Burası artık Türklerin değil, Fransız memleketinde peçe ile dolaşılmaz”* diye saldırılara başlamıştır. Birkaç yerde meydana gelen bu sataşmalar, çok büyümeden atlatılmış ise de Uzunoluk'ta meydana gelen hadise fitili ateşleşmiş ve Sütçü İmam'ın tabancasından çıkan kurşun Maraş İstiklâl Harbinin simgesi ve ilk kurşunu olmuştur.

İkindiden sonra kışlaya doğru gitmekte olan Fransız kıyafetli yarı sarhoş Ermeni askerleri Uzunoluk Hamamı civarında rastladıkları Türk kadınlarına saldırarak, birinin peçesini yırtıp taciz ederler. Kadın ve çocukların feryadını duyan Kel Hacı'nın kahvesindeki Müslümanlar olay yerine seğirterek

engel olmaya çalışırlarsa da silah çeken Ermeniler Çakmakçı Said'i ve Gaffar Kabul oğlu Osman'ı yaralarlar. Ağır yaralanan Çakmakçı Said daha sonra şehiden vefat eder. Mescid üzerine çıkan Zülfikar Çavuş oğlu Hasan da kurşunlanarak şehid edilir.

Azgın Ermeni eşkıyasına nasihat kâr etmediğini gören ve aynı zamanda Uzunoluk'taki caminin müezzinliğini de yapmakta olan Sütçü Hacı İmam, dükkânından getirdiği tabanca ile ateş ederek Ermenilerden birini yaralar, diğerleri kaçar. Yaralanan Ermeni, Kalealtı Kilisesine götürülürse de orada ölür. Ermeniler ölen Ermeni için üç gün kiliselerde çan çalar.

22 Olaydan sonra Sütçü İmam ne yapmış ve şehirde hangi gelişmeler yaşanmıştır?

Sütçü İmam, olayın hemen ardından Ahır Dağı üzerinden Bertiz köylerine gider. Giderken İncebel'de bir Fransız devriyesi ile karşılaşır da olaydan haberi olmayan Fransızlar, Sütçü İmam'ın silahına el koyarak salıverirler. Fransızları atlatan Sütçü İmam, Bertiz-Ağabeyli köyüne geçmeyi başararak, orada Muharrem Bayezid kuvvetlerine katılır.

Uzunoluk hadisesinden hemen sonra olay yerine gelen bir İngiliz devriyesi, olayı öğrendikten sonra orada bulunan Ermenileri alarak karargâha götürürler. Fransızlar hükümete baskı yaparak Sütçü İmam'ın yakalanmasını isterlerse de netice alamazlar. Bu olayı bahane eden Fransızlar, Müslümanların ellerindeki silahları toplamaya başlarlar.

23 Uzunoluk Hadisesinin kahramanı Sütçü İmam'ın Maraş İstiklâl Harbindeki yer ve önemi nedir?

Bu olay, taşkınlık ve fiili saldırılarını artıran Ermenilerin hadsizliğine meydan verilmeyeceğinin ilk sinyalidir. Bu sebeple bu ilk kurşun millî mücadelenin de sembollerindedir. Dönemin şartları içerisinde bu iş her baba yiğidin yapabileceği bir cesaret örneği değildir. İşgal altında ve daha herhangi bir

teşkilatlanmanın olmadığı, yarınların ne getireceğinin bilinmediği bir ortamda ve üstelik eli silahlı Ermenilere karşı tek başına sıkılan bu silah, büyük bir şecaatle patlamıştır. Ermenileri dehşete düşüren bu hadise, tüm Maraşlı için de cesaret kaynağı olmuştur. Bu sebeple bu olayı istiklâl giden yolda ilk ve sağlam adımlardan biri olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır.

24 Ermeniler olayın intikamı için neler yaptılar?

Uzunoluk Hadisesine bakıldığında aslında Ermenilerin yaptıkları şenaatlerin karşılığının az bile verildiği görülür. Gün boyu şehrin çeşitli yerlerinde taşkınlıklar yapan Ermenilerin, ellerini kadınların örtülerine uzatma cüretini göstermeleri yaptıkları fenalıkların en kötüsü idi. Ayrıca o gün Uzunoluk'ta iki Müslümanı öldürüp, birini yaralamış olmalarının karşılığını az bile almışlardı.

Bu hakikate rağmen intikam hırsıyla gözü dönmüş bu caniler, Sütçü İmam'ı bulamayınca acısı dayısının oğlu zavallı Tiyeklioğlu Kadir'den çıkarmışlardır. Ertesi gün Kadir'i ele geçiren Ermeni eşkıyası, zavallıyı ellerini arkadan bağladıktan sonra kulak, burun ve azalarını kesip, boğazladıktan sonra Şeyh Adil'e atarlar. Bu halde bulunan bu mazlum şehidin cenazesi, hükümete getirilerek ahaliye gösterilir ve tarihe bir delil olması niyetiyle tabut içerisinde fotoğrafı çekilir. Mutasarrıf Atâ Bey, "*isyan mı çıkaracaksınız*" diyerek bu teşhir ve fotoğraflamaya engel olmaya çalışmıştır.

Şehid Tiyeklioğlu Kadir, cenaze namazı kılındıktan sonra Hatuniye Camii'nde Son Dulkadir Beyi Alauddevle eşi Şems Hatun Türbesine getirilerek defnedilir.

Sonraki günlerde birkaç Müslümanın daha feci şekilde işkencelerle şehid edilmiş cenazeleri bulunur. Tüm bu hadiseler şehirde teşkilatlanma düşüncesinin iyice yerleşmesine ve taraftar bulmasına sebep olur.

25 Mutasarrıf Atâ Bey süreçte nasıl bir yol takip etmiş ve Maraş'tan ne zaman ayrılmıştır?

Mutasarrıf (Vali) Atâ Bey aslen Niğde eşrafındandır. Maraş'ta vazife yaptığı dönemde maslahatı gözeten bir tutum sergilemiştir. Herhangi bir direniş ve mücadelenin fayda getirmeyeceğine, daha vahim neticelere yol açacağına inanarak işgal kuvvetleriyle iyi geçinmeye çalışmıştır. Bu sebeple başından beri milli mücadeleye karşı bir tutum sergilemiş, kaledeki Türk Bayrağının indirilmesine engel olamamıştı. Osmanlı hükümetinin Maraş'taki en üst bürokrati olarak temsil makamı olması hasebiyle İstanbul'un işgaller karşısındaki resmi tavrına uygun hareket ettiği ortadadır. Bilahare Son Osmanlı Parlamentosuna Niğde mebusu olarak seçilir ve Bayrak Hadisesinden kısa süre sonra 6 Aralık 1919'da Maraş'tan ayrılarak İstanbul'a gitmiş ve yerine Tahrirat Kâtibi (Yazı İşleri Müdürü) Cevdet Bey'i mutasarrıf vekili olarak bırakmıştır.

26 Sütçü İmam Hadisesinden Bayrak Olayına kadar Maraş'ta neler yaşandı?

Sütçü İmam Hadisesiyle Bayrak Olayı arasında dört haftalık bir süre vardır. Bu süre zarfında olaylar eksik olmamıştır. Bunları sırasıyla görececek olursak;

İngilizlerin Maraş'tan Ayrılışı: 1 Kasım 1919 günü İngiliz işgal kuvvetleri şehirden ayrılarak Antep istikâmetine çekildiler. Gelişlerinde Ermenilerin bir kurtarıcı gibi coşkun tezahüratlarıyla karşılanan İngilizler, tek bir Ermeninin bile yolcu etmeye gelmediği bir ortamda sessiz sedasız Maraş'tan ayrılmış oldular.

Antep'teki Fransız Komutanlığına

11 İmzalı Protesto Telgrafi Çekilişi:

Hadiselerin artması ve daha da artacağı eğiliminde olduğu görülünce 2 Kasım 1919 günü Maraş'ın eşraf ve memurlarından oluşan 11 kişinin imzasıyla bir protesto metni hazırlana-

rak, telgraf şeklinde Antep Fransız kumandanlığına gönderilir. Ancak işgalcilerin maslahatı idare edici bir beyanname ilan etmelerinden başka herhangi bir tesiri olmaz.

Ermenilerin Sataşma, Tahrik ve Saldırıları Artıyor:

Ermeniler tenhalarda yalnız yakaladıkları Türkleri vahşice katletme eylemlerine başladılar. Şeyh Adil'de Nasıroğlu Mehmed, Duraklı'dan Abdulkadir, Çiçekli'den Aşık Mustafa oğlu Ökkeş bunlardan sadece kayda geçen birkaç örnektir. Ayrıca dine ve dini değerlere aleni aşağılayıcı ve hakarete varan sözlü sataşmalara başladılar. Müezzinlere ezan okudukları sırada “eşek, eşek anırma!” gibi sataşmalar bunlara küçük bir örnektir. Sokaklarda yakaladıkları çocukları dövme, onları rakı bulmaya zorlama, Müslümanlara genelev sorma gibi tahkir edici eylemleri yapmaktan geri durmuyorlardı.

-Ermeniler, vaktiyle Türklerle evlenerek Müslüman olmuş Ermeni kızlarını zorla kocalarının elinden alıp, götürmeye başladılar. Bunlar baskı, şantaj, tehdit, dayak, aç bırakma, işkence, tecavüz ve öldürme gibi fiillerle tekrar Hristiyanlığa dönmeye zorlandılar. Bu hadiselerin en meşhurlarından birisi Karaküçükzâde Mehmed Efendi'nin gelininin alınıp, götürülmesidir. Bu kadıncağız işkenceler altında ölmüş ve bu hadisenin üzüntüsü ile kayınpederi Mehmed Efendi de vefat etmiştir. Merhumun cenazesi Şeyh Adil Mezarlığı'na kaldırılırken, Ermeni kasap Babuş cenaze alayını durdurarak merhumun kendine borcu olduğu iddiasıyla münakaşa çıkartıp, cenazenin defnine engel olmaya çalışmıştır. Böylece intikam hisleriyle hareket edip, her vesile ile Müslümanlara fenalık yapmaya başlamışlardır.

-13-14 Kasım gecesi Ermeniler Mercimek Tepede çok sayıda silah atarlar. Bölgeye giden Türk Jandarmasına ateş açılır. Karşılık verilince de gece karanlığından istifade ile kışla tarafına doğru kaçarak kaybolurlar. Bu şekilde çeşitli yöntemlerle kargaşa çıkararak şehirde asayişin olmadığı intibasını uyandır-

maya ve Fransızların hükümete el koymasını sağlayarak, durumdan yararlanmaya çalışmaktadırlar.

Fransız Takviyeleri Gelmeye Başlıyor:

Fransızlar aralıklarla şehre bol miktarda silah ve cephane yığmaya başladılar. Ayrıca takviye Fransız askerleri ve Fransız askeri üniformaları içinde silahlı Ermeniler de şehre gelmeye devam etti.

Fransızlar Yerli Ermenileri Silahlandırmaya Başlıyor:

İngilizler zamanında mühürlenmiş vaziyette tutulan kışlanın deposundaki Osmanlı silahları Fransızlar tarafından gizlice mahallelerdeki Ermenilere dağıtmaya ve silahlandırmaya başlandı. Ermeniler, Türk kıyafeti giyerek silah kaçırdıkları tespit edildiğinde bunlara engel olmak isteyen polis memuru Suphi'yi ateş ederek yaraladılar. Bunların ancak bir kısmı ele geçirilebildi. Ermeniler, bununla birlikte işgal kuvvetleri komutanına başvuruda bulunarak Türklerin ellerindeki silahların da toplanmasını istemektedirler.

Durumun her geçen gün kötüye gitmekte olduğunun iyice belirgin hale gelmesiyle, şehrin ileri gelen bir kısım zevâtı hem şehirde, hem de Bertiz, İmalı gibi şehre yakın köylerdeki ahalinin millî ve vatanî duygularının uyandırılması için çalışmalara başlar.

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemâl'in Protesto Emri:

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemâl, 9 Kasım 1919'da tüm yurttaki Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerine Maraş'taki Fransız işgalini protesto etmeleri emrini gönderir.

27 Maraş'a Governör (Askeri Vali)

Olarak Atanan Andre'nin Gelişinde Neler Yaşandı?

Cebel-i Bereket (Osmaniye) Governörü Yüzbaşı Andre; 11 imzalı protesto telgrafi üzerine Antep işgal kuvvetleri komu-

tanlığını görevlendirilerek, 11 Kasım'da durumu araştırmak üzere Maraş'a gelip gitmişti. Andre, bu gelişinden kısa süre sonra Osmaniye valiliğine ek olarak Maraş valiliğine de atanır. Adana Bölge Valisi Albay Bremond, Maraş'a telgraf gönderecek, Andre'nin iyi karşılanmasını, yanında misafirleri olacağı ve akşam yemeğini Kadir Paşa'nın konağında yedikten sonra Agop Hırlakyan'a misafir olacağını bildirir.

Andre, 26 Kasım'da yanında Osmaniye Mutasarrıfı ve ileri gelenleri ile Dört Yol Müftüsü olduğu halde bir miktar kuvvetle Maraş'a gelir. Ermenilerin tezahürat ve taşkınlıkları altında hükümet binasına gelen Andre, yanında tercümanı ile içeri girer. Diğer Ermeniler, Göllülü Yusuf Çavuş'un sert müdahalesi ve silahına davranmasıyla dışarıda kalırlar. Mutasarrıf Atâ Bey'den başta kaleye bayrak çekilmemesi olmak üzere, bir kısım isteklerde bulunan Andre, akşam yemeğini önceden planlandığı üzere Bayazıtzaade Abdulkadir Paşa'nın konağında yedikten sonra, geceyi geçirmek üzere Agop Hırlakyan'ın konağına gider.

Ertesi gün Maraş ileri gelenlerini Kadir Paşa'nın konağında toplantıya davet ederse de Boğazkesen Camii'nde toplanan eşraf, bu toplantının Bayrak Meselesi üzerine olacağına kanaat getirerek, gitmemeye karar verir. Kadir Paşa'nın konağına yanında maiyeti ve Hırlakyanlarla giden Andre, uzun süre beklemesine rağmen kimsenin gelmemesiyle sinirlenerek oradan ayrılır. Toplantı için cumartesi günü eşrafın belediyeye çağrılmasını ister.

28 Andre'nin, Maraş'a gelirken yanında Osmaniye ve Dört Yol eşrafından kimseleri bulundurmasının amacı neydi?

Andre, Osmaniye valiliği sırasında bölge ahalisinin bir kısmı ile iyi ilişkiler kurmuş ve bol maaş dağıtarak bir kısım bölge insanından jandarma kuvvetleri oluşturmuştu. Tansiyonun yüksek olduğu Maraş'a gelirken yanında bu insanları getirme-

si, açıktan bir mesaj içeriyordu. Kendisinin iyiliksever, adil ve merhametli bir insan olduğu, Osmaniyе'nin Müslüman ahalisinin de bu sebeple yanında yer aldığını göstererek, Maraş ahalisi ve eşrafını kolayca yanına çekmek gibi sinsi bir politika güttüğü aşikârıdır.

Adana bölge valisi Albay Bremond'un da belirttiği üzere, gelir gelmez öteden beri işgal kuvvetleriyle herhangi bir gerilim yaşanmasına taraftar olmayan Kadir Paşanın konağında yemeğe gitmesi de yine bu sinsi politikanın bir gereği idi. Zaten ilerleyen zaman içinde yaşananlar Fransızların hiç te iyi niyetli olmadığını bariz bir şekilde ortaya koyacaktır.

29 Kaledeki Türk Bayrağı ne zaman, hangi gerekçe ile indirildi?

27 Kasım 1919 Perşembe akşamı Andre, Hırlakyanların Kuyucak'taki konağına misafir olarak ziyafete gider. Burada yemek sonrası tertip edilen müzikli eğlencede Agop Ağa, torunları Helena ve Victor'u Andre ile tanıştırır. Andre'nin, Hovsep Hırlakyan'ın kızı Helena'yı dansa kaldırmak istemesine Helena'nın, Andre'ye özet olarak; *"Kalede Türk Bayrağı dalgalanırken, Fransızların Maraş'a hâkim olduğunu ve bizim özgür olduğumuzu nasıl düşünüyorsunuz? Bu sebeple sizinle dans edemem."* şeklindeki cevabı sonrası Andre'nin emriyle kaledeki Türk Bayrağı indirilmiştir. Kalede bulunan ve bayrağın indirilmesine engel olamayan 5 Türk jandarması ise olaydan sonra şehre dağılarak, hadiseyi etrafa duyururlar.

30 Bayrak, hakikaten bir Ermeni kızının gönlünü etme arzusuyla mı indirilmişti? Yoksa bu bir bahane mi idi?

Fransızların başka yerlerdeki davranışlarına ve Andre'nin Maraş'a geldiği günden itibaren bayrak konusundaki tavırlarına bakılırsa; Helena'nın sözlerinin bir oldubittiyi uygulamaya koymak için kurnaz bir bahane olduğu görülür. Çünkü Fransızlar geldikleri diğer yerlerde de benzer uygulamalar yapmış-

lardı. 21 Kasım'da Fransız komutanlığı bayrağın indirilmesi hususunda ısrar etmiş, Atâ Bey, herhangi bir hadise olmaması için ikindiden sonra geç vakitte bayrağı indirtmişse de ertesi gün tekrar direğe çekilmişti. Ancak hadise ahalinin gözünden kaçmamıştı. Andre de Maraş'a gelir gelmez, Mutasarrıf Atâ Bey'den kale ve hükümet dairesinden Türk Bayrağının indirilerek, yerine Fransız Bayrağının çekilmesini istemişse de Atâ Bey, böyle bir uygulamanın isyana ve kötü sonuçlara sebep olacağını söyleyerek geçiştirmişti. Zaten Maraş ileri gelenleri de Andre'nin ertesi günkü davetine, gündemin bayrak meselesi olduğu kanaatine vararak katılmamışlardı.

Olaya bu gelişmeler ışığında bakıldığında, bayrak indirtme hadisesinin Fransızların önceden kararlaştırılmış planlı bir eylemi olduğu görülmektedir. Ermeni kızı Helana'nın gönlünü etmek ise işin bahanesidir. Zaten Yüzbaşı Andre, bir subay olarak yaptığı işin diplomatik olarak ne manaya geldiğini bilmeyecek bir durumda da değildi. Kendi keyfi için, sonuçları kestirilemeyecek böyle bir diplomatik eylemi yapmak akıllıca olmasa gerektir.

31 Bayrağın indirilmesi üzerine, Kısakürekzâde Mehmed Ali Bey'in yazdığı bildiri Maraş'ta nasıl bir heyecana yol açmıştır?

Olay, aslında gecedeki kaledeki jandarmaların haber vermesiyle duyulur. Ancak asıl tesirini güneşin ilk ışıklarıyla birlikte göstermeye başlar. Artan heyecan ahaliyi harekete geçirmekte gecikmez. İlk somut eylem Hukukçu Kısakürekzâde Mehmed Ali Bey'den gelir. Eliyle yazıp çoğalttığı "Âlem-i İslâm'a Hitâp!" başlıklı heyecan uyandırıcı bildiri gerçek bir manifesto niteliindedir. Vatan, iman, bağımsızlık gibi unsurları barındıran bildiri ahalinin hamiyet duygularını harekete geçirmek için yazılmış ve tesiri kısa sürede etkisini göstermiştir. Kendisi ve oğlu Şahap tarafından şehrin değişik yerlerine asılan bu bildiri Müslüman ahalinin heyecanını zirveye çıkaracaktır.

Ayrıca bir kısım kaynaklarda da Arslan Bey'in; "Yirmi bin kuva-yı millîye harekete geçecek, kanlar su gibi akacak, bunun mesulü Fransızlar olacak" şeklindeki bir bildirisinin sokaklara asıldığı belirtilmektedir.

Bildirinin de etkisiyle öğleye doğru Ulu Camiye toplanan binlerce insanın heyecanı, kitlesel eylem durumuna geçmiş ve Fransız komutanın dikkatini çekmekte gecikmemiştir. Neticede Cuma namazı kılınmamış ve Ulu Cami'den alınan sancak-ı şerifle birlikte kaleye tırmanılarak Türk bayrağı tekrar burçlara dikilip, namaz kalede kılınmıştır.

32 Kısakürekzâde Mehmed Ali Bey'in başka ne tür hizmetleri vardır?

Kaynaklar incelendiğinde işgal sürecinde on beş günde bir yerel gazete çıkarmaya çalıştığını görüyoruz. El yazısı ile hazırladığı "Maraş" adlı gazetenin ilk sayısı 2 Aralık'tan itibaren dağıtılmaya başlandı. Mehmed Ali Bey'in bu sayede millî bir kamuoyu oluşturma gayretinde olduğu görülüyor. Ancak ne yazık ki, bu gazeteye ait herhangi bir nüshanın elde mevcut olmayışı konuyla alakalı daha fazla bilgiye ulaşılmamasına imkân tanımamaktadır. Ayrıca Ali Sezai Efendinin hatıratları içerisinde (Maraş Millî Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi-Serdar Yakar) geçen bilgiye göre de "Maraş bize mezar olmadan düşmana gülizâr olamaz!" vecizesi Mehmed Ali Bey'e aittir. Bu sebeple Maraş İstiklâl Mücadelesinde Kısakürekzâde Mehmed Ali Bey'in mühim bir yerinin olduğu görülmektedir.

33 Ulu Camide konuşan hatip kimdir, Rıdvan Hoca mevzuu nedir?

Konuyla ilgili çeşitli görüş ve yorumlar mevcuttur. Eldeki bilgiler ışığında değerlendirmek lazımdır. Meşhur olan görüşe göre caminin minberine çıkan imam Rıdvan Hoca'dır. Ancak o günleri yazan ana kaynaklar içinde Ali Sezai Efendi dışındakiler isim zikretmiyor. Genel olarak "hatip" şeklinde ifade

ediliyor. (Arslan Bey, Hüsameddin Karadağ, Adil Bağdadlılar) Ali Sezai Efendinin hatıratını esas alan “Şeyh Ali Sezai Efendi” isimli kaynağa göre Bayrak Hadisesinde Ulu Cami minberinde bulunan ve meşhur konuşmayı yapan zat, Ulu Cami İmamı Karpuzoğlu Hakkı Efendi’dir. İstiklâl Savaşı gazilerinden Mümtaz EREN’in hatırat röportajına göre ise Rıdvan Hoca’dır. (Bkz Maraş-Fransız Harbi, Y. Alparslan-S. Yakar) Bu sebeple Rıdvan Hoca isminin sadece Mümtaz EREN tarafından zikredilmiş olması ve diğer kaynakların bu hususta ketum kalması kesin hüküm vermemizi zorlaştırıyor.

Rıdvan Hocanın (Rıdvanzâde Hafız Mehmed Efendi) kaynaklarda Ulu Camide müezzinlik yaptığı ve Çiçekli Camiinde imamlık yaptığı da mevcuttur. Bir kısım rivayetlere göre de Bayazıtlı Konağı imamıdır.

Karpuzoğlu Hakkı Efendi isminde ise bir hata olduğu ortadadır. Çünkü Ulu Cami İmamı; 1915’te bu makama gelen ve 1341 (1925)’te halen camide imam olan Karpuzoğlu Mehmed Efendi’dir. (Eski Maraş’ta Alim Çıkarmış Aileler, s.53) Hakkı Efendi, bu zatın oğludur. Hakkı Efendi, harp esnasında Büyüksu (Adliye) Cami avlusunda uzaktan atılan bir düşman kurşunuyla 21 yaşında şehid olacaktır. Mezarı Taş Medrese Türbesi’ndedir. İsmi karıştırıldığı kesindir.

Bu hususta kesin olan bilgi ise imamın minbere çıktığında dışarıdaki “*bayraksız namaz kılınmaz*” seslerinin tüm camiye kaplanmış olmasıdır. İmam efendinin de yaptığı konuşmada bu söze onay vermesiyle harekete geçilecektir.

Bu sebeple bu mevzu tartışmalı bir konu olup, meseleyle ilgili en kuvvetli bilginin Ali Sezai Efendi hatıratı olduğu görülmektedir. Zamanla ismin Rıdvan Hoca mı olduğu, yoksa bir başkası mı olduğuna ait bir belge ortaya çıkması durumunda bu konudaki kafa karışıklığının da ortadan kalkması muhtemeldir.

34 Namazdan önce cami avlusuna bir Ermeni gelir ve heyecana yol açar. Bu meselenin izâhı nedir?

Cami avlusunda kalabalığın arasında bir Ermeni'nin belirmesi, bombalı bir eylem olduğu hissini uyandırır. O günün heyecanı ve yaşanan gelişmeler içerisinde böyle bir şeyin yaşanması beklenmeyen bir durum değildir. Ancak soğukkanlılığını koruyan Evliya Efendinin, Ermeni'yi tutuklayarak, üst baş araması yaptıktan sonra Çarşıbaşı Karakoluna götürmesiyle izdihamın ve çıkması muhtemel bir galeyanın önüne geçilmiş olur. Neticede yapılan sorguda, üzerinden çıkan bir mesaj ve verdiği bilgiye göre Fransız komutan tarafından yazılan ve camide aşırı kalabalığın toplanma nedenini sorgulayan mektubu cami imamına getirdiği anlaşılmıştır.

Etraflıca düşünüldüğünde böyle bir ortamda Fransız komutanının, hem de bir Ermeni eliyle mektup göndermesi mantıklı gelmez. O halde bu davranışta bir provokasyon ve kıskırtma amacı güdüldüğü düşünülebilir. Gerçekten iyi niyetli olsaydı, bir Ermeni yerine emrindeki Müslüman sömürge askerlerinden biriyle mektubu gönderebilirdi. Belki de camide linç edilecek Ermeni bahanesiyle ahalinin üzerine çok daha ağır baskılarla gelme ve topluca tutuklama fiillerine girişilecekti. Ancak Evliya Efendinin yerinde hamlesi ve ahalinin kitlesel bir eylemle kaleye bayrağı tekrar dikmesi Fransız ve Ermenilere karşı gerçek bir gövde gösterisi olarak, Andre'nin ve Ermenilerin gözlerini korkutmak için yeterli gelmiş ve planlarını uygulama imkânı vermemiştir.

35 Bayrak yerine nasıl ve kim tarafından tekrar takılmıştır?

Kaledeki az sayıda Fransız askerinin ahaliye mukavemet etme imkânı olmamıştır. Kaleye çıkıldığında Türk Bayrağının çalılarının üzerine atılmış olduğu görülür. Zalhocaoğlu (Erşan) Osman tarafından çalılarının üzerinden alınarak, bir daha indirilememek üzere yerine takılır (28 Kasım 1919). Olayın bir daha tekrar etmemesi için kaledeki Türk muhafız kuvvetlerini artırma kararı alınır. Evliya Efendi kaleyi muhafaza etme görevini üstlenir. Acemli çetelerinin bir kısmını kaleye yerleştirerek bu görevi ifâ eder.

36 Bayrak Hadisesini nasıl anlamalıyız?

Bayrağın indirtilmesi başlı başına büyük bir teşebbüstür. Aslında Fransızların, Türk Milleti için bayrağın taşıdığı kut-siyeti bilmemek gibi bir durumları söz konusu olamaz. Yüz-yıllardır temas halinde oldukları bir milletin özelliklerini bir-çok defalar müşahede etmiş olmaları kaçınılmazdır. Ancak geldiklerinden beri, devleti yıkılmış bir milleti sindirmek için her fırsatı değerlendirmekten de geri durmamışlardır. Adana ve Osmaniye havalisindeki halkın üzerinde daha rahat otorite kurmuş olmaları da cesaretlerini artırmış bulunuyordu. Buna Ermenilerin kışkırtmaları ve yalan beyânlarla Fransızları yan-lış bilgilendirmeleri de eklenince böyle bir cür'etkârlık kaçınıl-maz olmuştur. Mutasarrıf Atâ Bey'in de bu meselede çekingen davranarak, oldubittiye göz yumması onu tarihen mesul yap-maktadır.

Ancak Maraşlının gösterdiği olağanüstü reaksiyon şok tesiri yapmış, Fransız ve Ermenileri korkutmuş idi. Bundan sonra harp başlayana kadar böyle fiillere cesaret edemeyeceklerdir. Azgın ve şımarık Ermenileri zapt edemeyeceğini ve ahalinin de gittikçe daha da sertleşeceğini anlayan Andre'nin rapor verme bahanesiyle Antep'e kaçması ve bu işin çok daha üst rütbeli bir subay ve ordu işi olduğunu bildirmesiyle, kendini bir ölçüde kurtarmış olur.

Bu gelişme Maraşlının cesaretini ve mücadele azmini artı-rarak teşkilatlanmasına vesile olduğu gibi, öte yandan Türk İstiklâl Harbi açısından da heyecan verici ve örnek teşkil edici bir öneme sahiptir.

37 Bayrak Olayından hemen sonra neler yaşanmıştır?

Bu olayın hemen ardından ahali topluca hükümete gide-rek Mutasarrıf Atâ Bey ve Andre'yi görüşmek üzere hükümet binasına çağırırlar. Amaç bir daha böyle bir hadisenin tekrar etmemesi ve hükümet işlerine müdahale edilmemesini sağla-maktır. Hükümet binasındaki görüşmeler sırasında ahalinin hassasiyetini ve heyecanını kendince teskin etmek isteyen ve

bayraktan “bez parçası” diyerek küçümseyen Ermeni tercüman Vahan ve onu korumaya çalışan Çerkez İshak ahaliden dayak yiyerek cevaplarını alırlar. Yaşanan şiddetli münakaşadan sonra Andre jandarmalarını da alarak hükümetten ayrılır. İkinci üzeri halkın nabzını tutmak isteyen Andre ile Aşıkioğlu Hüseyin arasındaki meşhur tartışma yaşanır.

38 Bayrak Hadisesi sonrası Andre ile Maraşlının görüşmesinde neler yaşandı?

Bayrak Hadisesinin ertesi 29 Kasım 1919 Cumartesi günü Andre'nin talebi ile Mutasarrıf Atâ Bey'in evinde bir toplantı gerçekleşir. Bu toplantıya Maraş resmi ve sivil eşrafı yoğun bir katılım sağlar. Andre'nin oldukça sinirli ve tehditkâr konuşmasının en dikkat çeken bölümleri, “... askere emretmiş olsaydım, hücumla geçenleri mitralyöz ateşine tuttururdum, ... şu kolum kuvvettir, şu kolum da lütuftur, şimdi hangisine sarılıyorsunuz?” şeklindeki ifadeleri olmuştur. Bunun üzerine Ali Sezaî Efendi, tarihteki Osmanlı-Fransız ilişkilerinden giriş yaparak; hükümete, inanca, can ve namusa ve nihayet bayrağa el uzatıldığını, bayrağın hem bağımsızlık alameti, hem de cumanın sıhhati açısından dini bir fonksiyonunun olduğunu, bundan dolayı böyle bir şeyin karşılıksız kalmayacağını, bu ayaklanmanın (Bayrak Hadisesi) baş müsebbibinin bizzat Andre'nin kendisi olduğunu yüzüne karşı en bariz bir şekilde ifade ederek tepkisini ortaya koyar.

Bu aşamadan sonra Andre geri adım atmaya başlayarak, niyetlerinin bu bölgeyi kalkındırmak, insanların ihtiyaçlarını karşılamak olduğu gibi bir takım günü kurtarıcı sözler söyleyerek, yanında getirdiği Osmaniye ve bölge eşrafını kendine şahit göstermeye kalkar. Ancak bu numaralar Ali Sezai Efendi üzerinde tesir yapmadığı gibi, Fransız ve Ermenilerin, Adana ve Osmaniye yöresinde yaptıkları vahşetleri anlatarak, “... buranın Müslümanlarını Adana ve Osmaniye yöresinin adamları ile kıyaslamayın. Bunlar ziyadesiyle gayretli, cesur ve dini bütün

insanlardır...” şeklinde başlayıp tarihe geçen yaklaşık 2 saatlik bir konuşma yapar. Neticede umduğunu bulamayan Andre, Ali Sezaî Efendinin ve yanındaki Maraşlının mukavemetinin tesiriyle toplantıyı bitirerek askerlerini de alıp gider.

39 Aşıkloğlu Hüseyin Olayı nedir?

Andre'nin Bayrak Hadisesinden ve hükümette ahali ile tartışmasından sonra çarşıya çıkarak halkın nabzını tutmaya çalıştığı görülür. Çarşıda Aşıkloğlu Hüseyin ve bir köylü vatandaş ile yaşadığı tartışma milli mücadelenin mühim anlarından biri olarak kayda geçmiştir. Nakip Camii önündeki binek taşı üzerinde oturmakta olan Aşıkloğlu ile aralarında geçen hayli uzun diyalog neticesi; Maraşlının hiçbir şart altında boyun eğmeyeceği, gerekirse aileleriyle birlikte tüm Maraş'ı feda edeceklerini, yine de kendilerine yâr etmeyeceklerini anlar. Rüşvet vermeye kalkışırsa da anında cevabını alır. Önceki tehditlerinin yerine cazip yalanlara başvurursa da bir netice alamayarak oradan ayrılır. Çarşıda karşılaştığı bir köylüye de hükümetin borçları karşılığı Maraş'ı işgal ettiklerini söylerse de onun da pabuç bırakmaması sonucu daha kimseyle görüşmeye gerek duymadan karargâhına döner.

40 Andre ne zaman ve niçin Maraş'tan ayrıldı?

Yerine kim atandı?

Yüzbaşı Andre, artık Maraş'ta bir şey yapmaya kudretinin olmadığını anlamış ve cesaretini de kaybetmiş olmanın neticesi toplantının ertesi günü 30 Kasım 1919 günü Antep'e, birkaç gün sonra da asıl görev yeri olan Osmaniye'ye gider. Antep'te verdiği rapor gereği Maraş'a üst düzey bir komutanın atanmasına karar verilir ve sömürgecilikten gelme 315. Piyade Livası Komutanı General Querette (Keret), Maraş-Antep-Urfa'yı kapsayan Şark Mintıkları Komutanlığına atanır. Keret 13 Aralık 1919 tarihinde yayınladığı bir beyânnâme ile bu durumu vilayetlere bildirir.

41 Bayrak Hadisesinden sonra Maraş'ta hangi süreç başlamıştır?

Bu hadise Maraşlı için gerçek bir ikazdır. Düşmanın tecavüzkar durumunun giderek artacağı ve durumun daha da kötüye gideceği anlaşıldığından, biran evvel teşkilatlanma ve çıkması muhtemel bir şehir harbine hazırlık süreci Bayrak Hadisesinin hemen ardından başlamış olur.

Ayrıca, Fransız ve Ermeniler de harp hazırlıklarına başlarlar. Maraş'a takviye kuvvet ve harp malzemesi naklini hızlandırır- lar. İslâhiye ve Antep üzerinden Maraş'a gelmekte olan Fransız takviye kuvvetleriyle şehir dışında Pazarcık ve Türkoğlu böl- gelerinde çatışmalar başlar.

3 Aralık'ta, Andre'nin göz boyamak için Osmaniye ve ha- valisinden getirmiş olduğu eşraf, kimseye haber vermeden gizlice Maraş'tan ayrılarak memleketlerine döner. Bu kişilerin Fransızlarla uyuşmuş olmaları ve teslimkâr tutumları dolay- sıyla Maraşlı tarafından hoş karşılanmadıkları ortadadır.

Osmanlı Parlamentosuna Niğde Mebusu olarak seçilen Mu- tasarrıf Atâ Bey de 6 Aralık 1919 günü yerine vekil olarak Tah- rirat Kâtibi (Yazı İşleri Müdürü) Kilisli Ahmed Cevdet Bey'i vekil bırakarak Maraş'tan ayrılır. Atâ Bey, şehrin hafızasında maslahatı idare eden ve tansiyonu düşürmeye çalışan tutum- larıyla pasif bir şahsiyet olarak kalmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere İstanbul Hükümetinin işgaller konusundaki politikasının Maraş'taki uygulayıcısı olmuştur. Maraş'ta gö- rev yaptığı döneme ait bir hatıratı veya notları varsa dönemin aydınlatılması hususunda değerli bir kaynak olacaktır. Ayrıca mutasarrıf olarak Maraş'tan İstanbul'a çektiği telgraf metinleri arşivlerden gün yüzüne çıkarıldığında dönemle ilgili bilgileri- mize mühim katkılar sağlayacaktır.

42 Milli Teşkilatlanma nasıl ve ne şekilde gerçekleştirildi?

Teşkilatlanma ile ilgili ilk çalışmaların iki merkezde ve gizli- lik içinde yapıldığını görüyoruz. İlki Kayabaşı'nda Çiçekli Ca-

miinde Veziroğlu Mehmed Hocanın hücrelerinde gerçekleşti. Yapılan istişareler neticesinde Kayabaşında bir teşkilat oluşturuldu. Yaşça genç olan Arslan Bey, Tapucu Faik Efendi, Evliya Efendi, Veziroğlu Mehmed Hoca buradaki teşkilatlanmanın başını ekenlerdendi.

Bu arada benzer bir teşkilatlanma da Hatuniye-Şekerli mın-tıkasında Şeyh Ali Sezai Efendi'nin başkanlığında gerçekleşiyordu. Rafet Hoca, Belediye Reisi Bekir Sıtkı Bey, Kocabaşzâde Naci, Şişmanzâde Arif, ukadarzâde Hacı Mehmed, Hüdai Tahsin, Fatmalioğlu Derviş gibi Şehrin varlıklı, nüfuzlu Şahsiyetleri buradaki teşkilatlanmanın öne çıkan isimleridir.

Bu iki heyet, ilerleyen günlerde birbirlerinden haberdar olur ve istişareler sonucu Şekerli heyetinin Kayabaşına katılmasıyla iki teşkilat birleşerek, "Heyet-i Merkeziye" adını alır ve böylece Maraş Müdafa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş olur. Teşkilatın başkanlığına Arslan Bey, ikinci başkanlığına ise Rafet Hoca getirilir. Kâtipliğe Tapucu Faik Bey, veznedarlığa Kocabaş Hacı Nuri Bey ve 7 kişilik aza heyetine Hafız Ali Efendi, Evliya Efendi, Fatmalioğlu Derviş, Belediye Reisi Bekir Sıtkı Bey, Kısakürekzâde Mümtaz, Mühendis Abdullatif ve İhtiyat Zabiti Adanalı Hasan Beyler seçilir.

43 Millî Teşkilât kurulduktan sonra Şehirde hangi hazırlıklar yapılmıştır?

Bu konuda yapılan hazırlıkları maddeler halinde sıralayacak olursak;

* Millî Mücadeleye taraftar olanların teşkilâta alınma işlemine önceden tespit edilmiş bir yemin merasimiyle başlanır. Teşkilatın nizâmnâmesinin hazırlanması için Sivas Kongresi tarafından gönderilen "Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Nizâmnâmesi"nin hükümetten alınarak, Maraş'a uyarlaması için Evliya Efendi'ye vazife verilir. Evliya efendi bu vazifeyi başarı ile icra eder.

* Harbe hazırlık kapsamında Şehrin bölgelere bölünmesine

karar verilir. Buna göre şehir birbirine bitişik mahallelerden oluşan 10 mıntıkaya ayrılır. Çavuşlu, Bektûtiye, Restebaiye, Acemli, Kayabaşı, Divanlı, Ekmekçi, Cığcığı (Nahirönü), Alemlî, Hatunîye (Şekerli) şeklindeki her mıntıkanın başına bir reis atanır.

* Bu mıntıka reisleri mahallede teşkilatlanma, savunma hazırlıkları, hedef noktaları belirleme, teşkilata çeteler toplama ve eğitime, lojistik yığınak yapma gibi faaliyetleri yaparak harp hazırlıklarını tamamlamakla mesul tutuldular. Terhisten dönmüş efrad ve esaretten kurtularak gelmeyi başarmış zabıt ve erat, çetelerin eğitilmesinde önemli vazifeler gördüler. Ayrıca her mıntıka reisi teşkilatın lideri Arslan Bey'in emir ve komutası altında harekât planlarının gerçekleştirilmesinden mesuldü.

* Teşkilatın mali yapısı için para sandıkları oluşturularak para toplama süreci başlatıldı. Çuhadarzâde Hacı Mehmed Efendi millî mücadele için bir defada 500 altın bağışlayarak göz yaşartıcı bir fedakârlıkta bulundu.

* Silah temini işine başlandı. Maraş içi ve dışından silah teminine girişildi.

* Gıda, erzak, tıbbî malzeme gibi her türlü ihtiyaç malzemesinin depo edilmesine başlandı. Her mıntıkada bu iş için özel yerler tespit edildi.

* Şehirde her tarafa barikatlar kurulmaya, siper ve hendekler kazılmaya başlandı.

* Maraş'a dışarıdan gelecek Fransız destek kıtalarının yola çıkışını bildirmek üzere civara istihbarat elemanları gönderildi. Özellikle İslahiye'ye tüccar kılığında gönderilen bir kişi Fransızların hareketlerini yoldaki postalar vasıtasıyla Maraş'a günü gününe bildirmeyi başarmıştır.

* Sivas'la ve İstanbul'la haberleşmeyi sağlamak için Fransız ve Ermeni etkisinden uzak, güvenli bir yere telgraf kurulması kararlaştırıldı. Telgraf önce Sarıçukur'a kuruldu, daha sonra Maksutlu'ya taşındı. Böylece millî mücadele boyunca yurdun

her yanıyla haberleşme imkânı kesintisiz sağlanmış oldu.

* Köylerde de teşkilat kurulup, çeteler teşkil edilmesine karar verildi. Muharrem ve Zafer Bayazıt Beyler Bertiz köylerinde, Yenice kale Nahiye Müdürü Nuri Bey batı köylerinde, Muallim Hayrullah Bey Türkoğlu-İmalı yöresinde çeteler oluştururken, Pazarcık Bölgesinde Atmalı Aşireti Reisi Yakup Hamdi Ağa, Sinemili Aşireti Reisi Tapo Ağa, Göğnüklü Çerkez Uzun Yusuf Ağa, Batumlu (Muhacir) Ali Efendi, Karayılanoğlu Mehmed Bey gibi çok sayıda vatanperver insanlar çeteler teşkil etmişlerdi. Bu çeteler hem takviyeye gelen Fransız kuvvetleriyle şiddetli çatışmalara girdiler, hem de başta Yenice kale ve Zeytun olmak üzere, köylerdeki Ermenilere göz açtırmadılar.

* Sivas Kongresi kararlarıyla tüm yurt genelinde bir hükümet gibi vazife yapma yetkisiyle donatılan Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki “Heyet-i Temsiliye” ile daimî surette temas halinde bulunuldu. Millî mücâdele boyunca telgraf vasıtasıyla karşılıklı haberleşme kesintisiz olarak sağlandı. Böylece Maraş'taki gelişmeler günü gününe Temsil Heyeti vasıtasıyla tüm yurt geneline ve yurt dışına ulaştırılmış oldu.

* Şehir içinde yaşayan Müslüman, Ermeni, Yahudi ahaliye nasihatlar edilmesine karar verildi. 5 Aralık günü belediye dairesinde toplanan ahaliye, Nakibüleşraf Dayızade Hafız Muhammed Emin Efendi tarafından birlikte barış içinde yaşamının ve yabancıların kışkırtmalarına kapılmamanın önemini içeren bir konuşma yapıldı. Konuşma bir kısım Ermeni önde gelenleri üzerinde tesirli olmuş olacak ki, hemen ertesi gün Taşnak liderlerinden Misak tarafından hocaya bu nasihatlerinden vaz geçmesi hususunda ölüm tehdidi içeren bir mektup gönderildi.

* Başta Antep olmak üzere çevre illere mektuplar gönderilerek teşkilatlanmaları istendi.

44 Silah ve cephaneye temini nerelerden ne şekilde gerçekleştirilmiştir?

Jandarmanın gizli deposundaki 850 silah ve 1000 sandık kadar cephane Jandarma Bölük Komutanı Çerkez Yüzbaşı Mahmud Bey'in sorumluluğu almasıyla, bir kısmı büyük bir gizlilik içinde, diğer kısmı da kurulan tertibatla ani bir baskın havası içerisinde cebren alınarak mahallelere dağıtıldı. Ancak cephanenin çoğu silahlara uymadığı için bu mermilerden yeterince faydalanılamamıştır.

Zafer Bey'in çalışmalarıyla Elbistan teşkilatı üzerinden 150 civarında silah ve cephane, Andırın'dan Zülfikâr Ağa'nın gayretleriyle 84 tüfek ve cephane temin edildi.

Sivas, Malatya, Harput üzerinden elde edilen silah ve cephane Pazarcık tarafına getirildi. Yine ilçe ve köyler de kendileri için çeşitli yerlerden silah ve cephane temin etmişlerdir.

Temsil Heyeti tarafından Sivas-Göksun üzerinden hem harp öncesi hem de harp başladıktan sonra çeşitli miktarda makinalı tüfek, top, silah, cephane, asker sevkiyatı gerçekleştirildi.

Ayrıca gerek şehir dışındaki çatışmalarda gerekse şehirdeki çatışmalarda çeşitli tür ve miktarlarda silah ve cephane düşmandan ganimet olarak alınmıştır.

Bunlarla birlikte ahalinin kendi elinde bulunan silahlar, fertlerin kendi gayretleriyle civardan temin ettikleri silahlar, Maraşlı tüfek ustaları tarafından mekanizmaları tamir edilerek kullanılabilir hale gelen silahlar da harbin silah ve cephane ihtiyacını karşılamıştır.

45 Sivas Kongresi ile temas ne zamandan itibaren kuruldu? Temsil Heyeti'nin millî mücadeleye hangi katkıları oldu?

Sivas'taki millî kongrenin hemen ardından 11 Eylül 1919 tarihli telgrafla kongre kararları ve "Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti"nin kuruluş nizamnamesi mutasarrıflık makamına gönderilmiş idi. Daha sonra Arslan Bey başkanlığındaki millî teşkilatın emriyle Evliya Efendi tarafından bu nizamname esâs alınarak Maraş Müdafai Hukuk Teşkilâtının

da nizâmnâmesi oluşturuldu.

Sivas Kongresinden sonra Temsil Heyeti Lideri Mustafa Kemâl, Maraş'taki durumu daha yakından takip etmek ve gerekli tedbirleri almak üzere 3. Kolordu Kumandanı Kurmay Albay Selahaddin Adil Bey'i Elbistan'a gönderir.

Yine halkın teşkilatlanmasını ve millî mücadeleye hazırlanmasını sağlamak üzere Yüzbaşı Asaf Bey'i (Kılıç Ali) Maraş ve Havalisi Umûm Kuva-yı Millîye kumandanı olarak görevlendirir (2 Ekim 1919). Ayrıca bir süvari müfrezesiyle Yüzbaşı Kurtoğlu Selim Bey'i (Yörük Selim) bölgeye sevk eder.

Kılıç Ali, önce Elbistan'a gelecek ve burada gerekli temaslarda bulunduktan sonra Elbistan'dan Pazarcık'a geçerek faaliyetlerine başlayacaktır. Pazarcık'a geldikten sonra Maraş Heyet-i Merkeziye Lideri Arslan Bey'le temas kurarak mücadele için koordinasyonu sağlar.

Pazarcık üzerinden sık sık Maraş'taki Fransız Komutanı General Keret'e ağır tehditler içeren telgraflar çekerek psikolojik harp taktikleri uyguladı ki, bu Keret üzerinde ciddi tesir yaparak, onun çeşitli adımlar atmasına sebep oldu. Harbin başladığı hafta da Maraş'a gelerek, şehrin doğu cephesindeki kuvvetlerin idaresini üzerine almıştır.

Yörük Selim Bey ise, emrindeki kuvvetlerle harp başladıktan sonra Maraş'a gelerek, Sulu Tarla-Kışla istikametindeki harekâtlara katılacaktır. Bunların yanında çeşitli rütbede zabıt, piyade, süvari ile silah ve cephane de Sivas üzerinden Maraş'a ulaştırılarak mücadeleye katkı sağlandı.

Temsil Heyeti, Maraş'a çeşitli emirler göndererek, talimatlar verdi. İşin siyasal ayağını da ihmâl etmeyen Heyet-i Temsiliye, her vesile ile tüm yurdu, hatta dış dünyayı süreç boyunca bilgilendirdi. Böylece Maraş ve güney vilayetlerimizin sesinin duyurulmasında etkili bir propaganda çalışması yaptı. Çeşitli vilayetlerde mitingler, protesto gösterileri yaptırdı, telgraflar çektirdi, yardım toplanmasını sağladı, İrade-i Millîye Gazetesi vasıtasıyla gelişmeleri sıcağı sıcağına tüm yurda duyurdu.

Maraş'ta meydana gelen gelişmeler telgraf vasıtasıyla hem harp başlamadan evvel hem de harp sırasında düzenli olarak Temsil Heyetine bildirilerek, sürekli bir temas hali sağlanmıştır.

Bütün bunlarla birlikte Temsil Heyeti tarafından harpten önce herhangi bir çatışmaya girilmemesi konusunda uyarıcı birçok telgraf emri de gönderildi. Maraşlı ile Fransızlar arasındaki askeri dengeyi Fransızlar lehine olmasından dolayı, girilecek çatışmanın çok kötü sonuçlar doğuracağı kaygısı, Temsil Heyeti'nin bu emirlerinin ana sebebidir. Ancak harp başladıktan sonra zaferle neticelenmesi için yukarıda bahsettiğimiz birçok adım atılmıştır.

46 İstanbul Hükümeti ile bu süreçte neler yaşanmıştır?

Bayrak Hadisesinden hemen sonra 1 Aralık 1919'da Mutasarrıflık makamından Dahiliye Nezâretine yaşananları anlatan genişçe bir telgraf çekilerek, İstanbul bilgilendirilmiştir.

16 Aralık'ta General Keret'le yapılan müzakerenin sonucu Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey tarafından yine Dahiliye Vekâletine telgrafla bildirilmiş ve durumun günden güne kötüye gitmekte olduğu anlatılarak, İstanbul hükümetince gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. İlerleyen zaman içinde de gelişmeler, telgrafla Dahiliye Nezâretine bildirilmeye devam edecektir.

Ocak ayı ortalarında Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, çıkacak hadiselerin mesuliyetinden çekindiği için, Dâhiliye Vekâletine görevi bırakacağını ve yerine başkasının görevlendirilmesini isteyen bir telgraf çekerse de cevap bile alamaz.

47 Maraş'ın işgâli ve yaşanan harp dolayısıyla Anadolu'nun nerelerinde destek çalışmaları gerçekleştirilmiştir?

Anadolu'nun doğusundan batısına birçok yerinde Maraş'la alakalı adımlar atıldı. Bunlar çeşitli makamlara protesto telgrafları çekmek, mitingler düzenlemek, aynî ve nakdî yardım-

lar yapmak gibi başlıklar altında görülebilir. Tespit edebildiklerimiz şunlardır;

* Kastamonu'da Kadınlar Cemiyeti büyük bir protesto mitingi düzenledi.

* Erzurum'daki 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir ve Batı Anadolu'daki 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşalar çektikleri telgraflarla mücadeleye çeşitli açılardan destek oldular.

* Merzifon'da toplanan 600 lira Maraş'a iletmek üzere Sivas'a gönderildi. Benzer yardımlar daha başka yerlerde de toplandı.

* Ulukışla, Tortum, Urfa, Erzincan, Darende, Bolu, Sivas, Siirt, Taşköprü, Ordu, Zile, Nusaybin, Develi, Kula, Çerkez, Uluborlu, Hafik, Viranşehir, Maçka, Çapakçur, Isparta, Kuruçay, Arapkir, Gerede, Sürmene, İncesu, Gümüşhacıköy, Keban, Hezeli, İspet, Acıbadem, Trabzon, Midyat, Elazığ, Giresun, Erzurum, Erzincan, Boyabat, Karadeniz Ereğlisi, Antalya, Denizli, Amasya, Malatya, Mut, Mardin, Resüalyn (Ceylanpınar), Anay-Pazarı, Adilcevaz, Ergani vilayetlerinden çeşitli zaman dilimlerinde Maraş'taki işgali protesto eden telgraflar çeşitli makamlara ulaştırılmıştır.

48 General Keret Maraş'a ne zaman geldi? Geldikten sonra ilk yaptığı şey nedir? Nasıl sonuçlanmıştır?

Andre'nin gidişinden hemen sonra 1 Aralık tarihinde görev ve yetki alanı Maraş-Antep-Urfa'yı kapsayacak şekilde Mıntıkai-i Şarkıye Kumandanı olarak bölgeye atanan General Keret bu durumu 13 Aralık tarihli bir beyânnâme ile bildirmişti. 15 Aralık 1919 Pazartesi günü de yanında Antep İşgal Kuvvetleri Komutanı Albay Saint Mary olduğu halde yaklaşık 1500 askerle Maraş'a geldi. Keret'in gelmesi ile birlikte Fransız ve Ermeniler, açıktan savaşa hazırlık sürecine girerler.

Keret, ertesi gün için başta mutasarrıf olmak üzere üst düzey memurlar ile şehrin ileri gelenlerini toplantı yapmak üzere kış-

ladaki karargâhına davet eder. Burada; bölgede asayişini temine memur olduğunu, imâr faaliyetleri yapacağını, halkın refahını artıracığını, bir miktar asker ve silah getireceğini bildirerek, kısaca kendilerine tabi olunmasını ister. Bunun üzerine söz alan Ali Sezaî Efendi istifini bozmadan konuşmaya başlayarak; asayişin yerinde olduğunu, herhangi bir maddi yardıma ve hükümet işlerine müdahaleye gerek olmadığını, getirdikleri asker ve silah ile Ermenilerin şımarıklık ve tahriklerinin arttığını ve bunların kabul edilemez olduğunu, mütâreke hükümlerine aykırı davranıldığını söyler.

Neticede iki tarafın da karşılıklı tezlerini ortaya koyması ile oldukça soğuk ve gergin bir ortamda geçen toplantı herhangi bir uzlaşma veya sonuca ulaşmadan dağılır. Keret ikinci vakiti yanına Miralay Saint Mary'yi de alarak geri dönmek üzere otomobille Antep'e gider.

49 Çukuroba Camii'ne bomba atılması olayı nedir?

Maraşlı nasıl bir tepki ortaya koymuştur?

Keret'le Maraşlının toplantısının ve generalin Antep'e döndüğünün ertesi günü olan 16 Aralık 1919 günü akşam vakti Kayabaşı yokuşundaki Çukuroba Camii'ne Ermenilerce bomba atılır. Ayrıca minarede ezan okuyan müezzine de iki el kurşun sıkılır. Herhangi bir can kaybı ve yaralanmanın olmadığı bu olay şehirde heyecanı had safhaya çıkarır. Bayrak Hadisesinden sonra Türklerin psikolojik bir üstünlük elde etmesiyle, Fransız ve Ermeniler yeni arayışlara girmiş ve harp hazırlıklarını artırmışlardı. Maraş'a Keret'in atanmasıyla birlikte, şehir asker ve harp malzemesi nakli hızlanır. Bu durum Maraşlının gözünden kaçmıyor ve kaygıları artırıyordu. Çukuroba Camisine bomba atılması da bardağı taşıran son damla olur.

Ertesi 17 Aralık günü Acemli Mıntıka Reisi İbrahim Evliya Efendi, oldukça ayrıntılı bir protesto metni hazırlar ve yine yoğun bir gayret göstererek Acemli Camii'nde kalabalık bir heyeti toplamayı başarır. Bu protesto metni, camiye toplama-

nan 447 Maraşlı tarafından imzalanıp, mühürlenir. Protesto metnine imza ve mühür koymakta çekinenler olursa da Evliya Efendi'nin sert çıkışı ve ısrarı üzerine metnin imzalanması tamamlanır. Ardından hem Keret'e hem de Antep'teki Fransız komutanlığına iletmek üzere mutasarrıflık makamına verilir.

Bu gelişme Bayrak Hadisesinden sonra Maraşlının ikinci toplu eylemi ve oldubittilere boyun eğmeyeceğinin yeni bir göstergesi olarak tarihe geçmiştir. Bu da şehrin millî mücadele konusunda artık iyice organize olmaya başladığını ortaya koymaktadır ki, harbe giden süreçte bunlar önemli kilometre taşlarıdır. Artık sokaklarda, cami ve duvarlara yapıştırılarak ahaliyi millî mücadeleye davet eden bildirimlere sık sık rastlanıyor olmuş ve geri dönüşü olmayan süreç iyice hızlanmıştır.

50 Fransızlar ve Ermeniler Harp Hazırlıkları kapsamında neler yaptılar?

* Fransızlar düzenli aralıklarla İslâhiye ve Antep üzerinden asker ve harp malzemesi nakli gerçekleştirdiler. Bunların bir kısmı şehre ulaşmayı başarırken, bir kısmı Pazarcık ve Türkoğlu güzergâhında çetelerle girilen çatışmalar sonucu engellendi veya ele geçirildi.

* Fransızlar yanlarında getirdikleri Ermeni lejyonlarının yanı sıra, yerli Ermenileri de silahlandırdılar. Bunu hem getirdikleri silahlarla yaptılar hem de kışla yanındaki Osmanlı silah deposundan gizlice aldıkları silahları dağıtarak yaptılar. Gizlice aşırılan bu silahlar Maraşlı tarafından fark edilmiş, Kayabaşı mıntikasında çıkan arbedede polis memuru Suphi ayağından yararlanmıştı. Harp esnasında ele geçirilen kiliselerde zaman zaman bu silahlar da bulunmuştur.

* Şehirde bulunan tüm kilise ve manastırlar, kolej, yetimhâne, hastane, han, çeşitli amaçla kullanılan binalar (dikiş yurdu gibi), Ermenilere ait taştan sağlam bina ve konaklar birer kale haline getirilerek silah ve cephane ikmâlî yapıldı. Her binaya yeteri kadar Fransız askeri ve Ermeni çeteci yerleştirildi. Ayrı-

ca devlete ait kışla, çeşitli karakol binaları, depo, gazhâne, şehre yakın yerlerdeki bir kısım çiftlik ve bağ evlerine el konularak buralara da Fransız askeri kuvvetleri yerleştirildi. Buralara erzak ve diğer yaşam malzemeleri yığınağı yapıldı.

* Ermeni mahallelerindeki ev ve konaklar güçlendirildi, savunma tertibatları alındı, silahlandırıldı. Türklerle karışık halde yaşanan mahallelerde azınlık durumundaki Ermeni evleri boşaltılarak, buralarda yaşayanlar Ermeni mahallelerine, konak ve kiliselerine göç ettiler. Benzer durum Ermeni mahallelerinde azınlık bulunan Türkler arasında da yaşandı. Yani şehir sosyolojik olarak büyük oranda ayrıştı.

* Silahlandırılan Ermeniler Fransız askerleri tarafından eğitilerek savaşa hazırlandı.

* Kışlanın etrafı tel örgülerle çevrilerek güvenlik tertibatı artırıldı.

* Şehrin Adana ve Antep yol güzergâhını gören Abarabaşı Kilisesinin çan kulesi, Türklere yardım gelip gelmediğini tespit etmek amacıyla gözetleme kulesi olarak kullanılmaya başlandı.

* Ermeniler civar köylere casuslar gönderdiler. Özellikle çerçi ve tüccar şeklinde başta Bertiz köyleri olmak üzere, çevre köylere giderek hazırlıkları öğrenmeye çalıştılar.

* Başta Zeytûn ve Yenicekale olmak üzere Maraş dışındaki Ermeniler de silahlanarak savaş hazırlıklarına başlayıp, çevre Müslüman köy ve yerleşimlerine saldırmaya başladılar.

51 Fransız işgalinden, harbin başlamasına kadar geçen süreçte (30 Ekim 1919-21 Ocak 20) Maraş'ta hangi asayiş olayları gerçekleşmiştir?

Fransızların gelişi ile birlikte şehirde asayiş olayları da başlamış ve bir türlü sonu gelmemiştir. Uzunoluk Hadisesinden, harbin patladığı 21 Ocak tarihine kadar gerek şehir içinde gerekse dışında hadiseler eksik olmamıştır. Genel olarak Ermenilerin kışkırtma ve saldırıları ile gerçekleşen saldırılar

gerilimi daha da artırmış, iki tarafın birbirine dış bilemediği bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur. Şehir dışındaki büyük çatışmaları ayrı bir başlık altında inceleyeceğimiz için bu soruda sadece münferit eylemleri göreceğiz. Bunlar;

* 3 Kasım 1919-Önceki yıllarda Karaküçük ailesinin gelini olarak Müslüman olmuş Ermeni kızı, İngiliz işgali sırasında Ermeniler tarafından götürülmüş ve Hristiyanlığa dönmesi için yapılan işkenceler sırasında ölmüş idi. Gelininin feci ölümünün üzüntüsüne dayanamayan Karaküçük Mehmed Efendi vefat eder. Cenazesinin Şeyh Adil'e götürülmesi sırasında, cemaatin yolu Ermeni Kasap Babuş ve bir grup Ermeni tarafından kesilir. Babuş, Mehmed Efendinin kendisine borcu olduğu ve bu borç ödenmediği takdirde cenazeyi gömdürmeyeceği iddiasıyla kargaşa çıkartır. Çıkan kargaşada Babuş ahali tarafından dövülerek hırpalanır. Babuş bir müddet karakolda tutulduktan sonra salıverilir.

* 13 Kasım 1919 (Bazı kayıtlarda 3 Kasım)-Fransızlar tarafından el konulan Kışla yakınındaki Osmanlı silah deposundan Ermenilere gizlice silah dağıtımına başlandı. Kuyucak-Kümbet yönüne taşınan bu silahlar Haydarlıdan geçerken fark edildi. Müdahil olan polis memuru Suphi'yi yaralayan Ermeniler, silahların bir kısmını bırakarak kaçtılar. Kaçarken Çiçekli civarında Aşık Mustafa oğlu Ökkeş'i de şehid ettiler. Ermenilerin bıraktığı silahların, kışla deposundaki silahlar olduğu görülür. Böylece Fransızların Ermenileri silahlandırdıkları ve depolardan Türk silahlarını aşındıkları kesinleşmiş olur.

* 13-14 Kasım 1919- Gece vakti Ermeniler tarafından Mercimek Tepede 40-50 el silah atılır. Silah sesleri üzerine bölgeye giden jandarmaya da silah sıkılır. Ermeniler daha sonra gece karanlığından yararlanarak kışla tarafına doğru kaçarlar. Amaçları asayişin olmadığı havası oluşturularak, Fransızların Türklere müdahalesini çabuklaştırmaktır. Bu hadiseden sonra Fransız ve Türk jandarması ortak devriye gezmeye başlar.

* 16 Aralık akşam vakti Çukuroba Camii'ne Ermenilerce

bomba atılır, müezzine kurşun sıkılır. Herhangi bir ölüm ve yaralanma olayı yaşanmaz.

* 28 Aralık-Ahır Dağı'na odun kesmeye giden Mağralı Mahallesi'nden Çömezoğlu Mehmed ve Haydar Ahmet oğlu Mehmed, kışla yakınlarında silahlı Ermenilerce katledilir. Bu şehirde galeyana sebep olur, Ermeni evleri işaretlenmeye başlanır.

* 31 Aralık-17 yaşındaki Çuhadar Ali, Mercimek Tepe Mezarlığında kendini sıkıştıran üç Ermeni'den ikisini öldürür, birini yararlar. Şehirden kaçarak, Muallim Hayrullah Bey çetelerine katılır. Harp başladıktan sonra da şehre geleerek Evliya Efendi çeteleri içinde çatışmalara katılır, Bayazıtlı Mahallesi'nde (Yörükselim) yaralanarak şehid olur.

* Aynı 31 Aralık akşamında Kuyucak'ta jandarma süvari başçavuşu Mehmed Efendi komutasında devriye gezen Türk jandarması üzerine Yağcı Ziro'nun çardağından içi ateş dolu mangal atılır. Ardından da Ziro ve Hırlak Agop evlerinden 5-10 el silah sıkılır. Birkaç jandarma eri yaralanır.

* 1 Ocak 1920-Deliklitaş mevkiinde Fransızlar yakaladıkları odunculara eziyet edip, yüzlerine idrarlarını yaparlar.

* Ermeniler, çoğunlukta oldukları Kuyucak Mahallesi'nde serkeşlik ederek yoldan geçenlere ve kahvehanelerdeki Müslümanlara hakaret ve sataşmalara başlamışlardı. Neticede çıkan arbede sonucu Türkler dükkânlarını kapatarak bölgeden uzaklaşmaya başlarlar. Kargaşayı yatıştırmaya çalışan Elbistanlı polis komiseri Hacı Salih Efendi Ermeniler tarafından tartaklanır. Bu arada Divânlı'da, kahvede nargile içmekte olan Millîş (Keke) Nuri olayı duyar duymaz tabancasını çekerek "*Fransızına da Ermenisine de*" diye naralar savurup, tabancasını ateşleyerek duvarları kendine siper ede ede Kuyucak'a gelir. Millîş Nuri'den korkan Ermeniler kaçır. Komiseri, silahını kullanmayıp, acizlik gösterdiği için "*Silahını niçin kullanmadın, onu beline anan mı taktı?*" diye azarlayan Millîş Nuri, Kuyucak'ta nargile yaktırıp içer. O, orada olduğu müddetçe

Ermeniler meydana çıkamazlar.

* 2 Ocak 1920- Bir Katolik Papazı, Şeyh Cami yakınında Karaküçük Abdi'nin evinin yanından geçerken duvar üzerinden düşen bir taşla yaralanır. Şehir karışır. Fransızlarca evi basılan Karaküçük Abdi'nin çocukları tutuklanarak kiliseye götürülürse de bazı Ermenilerin şahitliği sonucu serbest bırakılırlar. Olayın olduğu yerde dam aktarmakta olan Musa Efendizâde Abdullah ve arkadaşı Arifi oğlu Tefvik tutuklanarak kiliseye götürülüp, feci şekilde dövülürler. Bu zavallılar, araya Türk jandarmasının girmesiyle feci şekilde hırpalanmış bir halde ancak kurtulurlar.

* 5 Ocak 1920-Bu hadisenin intikamını almak isteyen Ermeniler gece vakti Şeyh Camii civarında Ağa Mehmed'in işlettiği bir Türk kahvesine el bombası atarlar. Ölen ve yaralananlar olur.

* 19 Ocak-Fransızlar sıkıyönetim ve gece sokağa çıkma yasası ilan ederler. Ahali üzerinde tesiri olmaz. Gençler sokaklarda ve damlarda narâlar atarak düşmana gözdağı vermeye devam ederler.

* Yine aynı günlerde General Keret, kaleyi işgal için bir müfreze gönderirse de Evliya Efendi'ye bağlı Acemli çetelerince engellenerek, geri döndürülürler. Evliya Efendi kaledeki kuvveti takviye eder. Böylece harp başlamadan evvel çok stratejik bir nokta olan kalenin düşman eline geçmesi engellenmiş olur.

* 20 Ocak günü, General Keret cebren hükümete el koyma gayesiyle Binbaşı Morbiyo'yu hükümete gönderirse de başta Evliya Efendi olmak üzere hükümeti doldurmuş olan Maraşlı buna müsaade etmez. Binbaşı çaresiz geldiği gibi geri döner.

52 Şehir dışında çatışmalar ne zaman ve hangi bölgelerde başlamıştır?

Maraş'ta harp başlamadan yaklaşık 2 hafta kadar önce şehir dışında çatışmalar başladı. Fransızlar çekilene kadar da aralıklarla devam etti. Çatışmaların ana sebebi, Fransızların

Maraş'a asker ve malzeme nakli yapmasının önüne geçmek- tir. Bu çatışmalar genel olarak iki bölgede meydana gelmiştir. Antep üzerinden gelen Fransız kuvvetleriyle Pazarcık bölge- sinde ve İslâhiye üzerinden gelenlerle de Eloğlu (Türkoğlu) bölgesinde gerçekleşmiştir.

Maraş'taki Fransız askeri kuvvetlerinin takviye alabilmesi ve tabir yerindeyse nefes alabilmesi için mutlaka açık tutul- ması gereken bu güzergâhlar, bu dönemde çok stratejik bir konuma yükselmiştir. Bölgede aralıklarla ve oldukça şiddetli geçen çatışmalar; Maraş istiklâl Harbi'nin şehir dışında da cereyan ederek, harbin kaderi üzerinde birinci derecede etkili olduğu anlamına gelmektedir. Şehir dışında başlayan bu ça- tışmalar, Maraş Harbi'nin öncü çarpışmalarıdır. Bu çarpış- malarda Fransızlara önemli ölçüde zayıat verdirilerek, yıpra- tılır. Ancak bu bölgelerde şehit ve yaralıların yanı sıra, çok ciddi ölçüde maddi kayıplar da yaşanır. Her iki bölgede top- lam beş altı yüz kadar çete bu mücadeleyi yürütmüştür.

Bunların dışında başta Yenicekale olmak üzere, bölge Er- menileriyle irili ufaklı bir kısım çatışmalar da yaşanmıştır.

53 Pazarcık Bölgesinde millî mücadeleye kimler liderlik yapmıştır?

Pazarcık bölgesi İstiklâl Harbi boyunca bir ordugâh manza- rası arz eder. Pazarcık; Maraş-Antep ulaşımının en rahat ve kısa yolu olması sebebiyle stratejik olarak büyük önem kaza- nır. Bu durum, bölge insanının hareketlenmesinde ve Fransız nakliye kollarıyla şiddetli çatışmaların yaşanmasında belirle- yici olur. Atmalı Aşireti Reisi Yakup Hamdi Ağa, Sinamili Aşireti Reisi Tapo Ağa, Ali Rıza Pişkin, Boynuyoğunoğlu Me- mik Ağa, Yamaç Obalı Dede Ağa, Karayılanoğlu Mehmed, Göynüklü Çerkez Uzun Yusuf Ağa, Ufacıklı, Batumlu Ali (Muhacir Ali) gibi şahsiyetler bölgenin millî mücadelede öne çıkan isimleri olur.

Ayrıca Sivas'tan gönderilen ve Maraş Bölgesi Kuva-yı

Milliye Komutanlığına atanan Kılıç Ali (Yüzbaşı Ali Asaf) 30 Kasım'da Pazarcık'a gelerek karargâh kurar ve bölgedeki çetelerin sevk ve idaresini üzerine alır. Arslan Bey'le temas kurarak, Sivas'ın verdiği yetki üzerinden talimatlar verir. Maraş'taki Fransız komutanlığına zaman zaman telgraflar çekerek, çeşitli tehditlerle baskı altına alır.

54 Pazarcık Bölgesinde yaşanan çatışmalar ve askeri hareketlilikler hangisidir?

Bu çatışmalar kronolojik olarak şunlardır;

* 23 Aralık 1919-Maraş'tan Antep'e gitmekte olan bir bölük Fransız askeri ile Pazarcık çeteleri arasındaki çatışmada çok sayıda Fransız askeri öldü. İki çete şehid düştü.

* 5 Ocak 1920-Karabıyıklı'ya giren Fransız müfrezesi köyü yağmaladı. Kadınlara tecavüz etti. Halka çeşitli zulümler yaptı.

* 13 Ocak 1920-Antep üzerinden gelen Fransız kuvvetleriyle Pazarcık bölgesinde çatışmalar şiddetlendi. Başta Araptar ve Aksu Köprüsü çarpışmaları olmak üzere bölgedeki çatışmalarda Fransızlar çok sayıda insan, hayvan ve malzeme kayıplarına uğradılar. Fransızlar için Maraş-Antep yolu, Pazarcık güzergâhında kapatılmış oldu.

* 20 Ocak 1920-Teğmen Feniş komutasındaki bir iâşe kolu Aksu Köprüsü (Pazarcık) civarında tamamen imhâ edildi. Ancak köprü ertesi gün Fransızların eline geçti. Bir Fransız süvari müfrezesi Dereli üzerinden Bertiz'e doğru harekete geçtiyse de birçok kayıp vererek geri çekildi.

* 23 Ocak 1920-Kılıç Ali, harbin başlaması ile birlikte Pazarcık teşkilatının bir kısım kuvvetini Antep'ten gelecek Fransız takviye kuvvetlerini durdurmak üzere bölgede bıraktıktan sonra 400 çete, Yakup Hamdi ve diğer kuvvetlerle birlikte şehre geldi. Önce Arapkirli Çiftliğine yerleşip, Derdimend Dede'ye siperler kazdırdı. Oradan da Süleyman Zülkadiroğlu'nun Haznedarlı'daki (Duraklı) çiftliğine geç-

rek, karargâh kurdu.

* 24 Ocak 1920-Karataşlık mevkiinde bir Fransız erzâk kolu, Pişkinzâde Ali Rıza Efendi kuvvetleri tarafından imhâ edildi, getirdikleri erzâk ele geçirildi.

* 4 Şubat 1920-Pazarcık'tan Maraş'a gelen Vakkas Ağa'nın iki yüz kişilik kuvveti Kılıç Ali'ye iltihak etti. Disiplinini kaybetmiş olan Yakup Hamdi Ağa kuvvetleri Pazarcık'a geri gönderildi.

55 Türkoğlu (Eloğlu) Bölgesinde millî mücadelede kimler liderlik yapmıştır?

Bu bölge çatışmalarında üç isim özellikle ön plana çıkmıştır. Bunlar İmalî ve Karalar çetelerine liderlik etmekte olan Muallim Hayrullah Bey ile Bertiz çeteleriyle birlikte mücadele eden Muharrem ve Zafer Bayazıt Beylerdir. Ayrıca Benli Ökkeş, Benli Ali, Göynüklü Uzun Yusuf gibi çete liderleri de bölgede mühim roller oynamıştır. Muharrem ve Zafer Beyler şehirde harp başlamadan evvel Heyet-i Merkeziye'nin emriyle Maraş'a gelirler. Harp müddetince çeteleriyle Ahır Dağı eteklerinde konuşularak, kışlaya karşı cephe tutarlar.

56 Türkoğlu (Eloğlu) Bölgesinde yaşanan çatışmalar hangileridir?

Bu bölgede yaşanan çatışmalar kronolojik olarak şunlardır;

* Bölgede ilk silah patlaması Fransızların Maraş'a gelişi sırasında olur. De Fontzine komutasındaki Fransız işgal kuvveti daha şehre gelmeden Türkoğlu yöresinde Şerefoğlu ve Çakıroğlu köylerini keyfi makinalı tüfek ateşine tutarak gözdağı verir.

* 28 Kasım-İslahiyeden Maraş'a gelmekte olan bir Fransız müfrezesi Türkoğlu'nun 15 km. güneyinde çetelerce imhâ edilir.

* 5 Ocak 1920'den itibaren Eloğlu (Türkoğlu) ve civarında şiddetli çarpışmalar başlar.

* Muallim Hayrullah Bey ve Benli Ökkeş'in komutasındaki İmalı ve Karalar çeteleri Ceceli yakınlarındaki Sarılar mevkiinde, Binbaşı Corneloup komutasındaki Fransız taburuna baskın yapar. Yedi ölü veren Fransızlar, Ceceli Köyü'ne doğru çekilip, bu yenilginin acısını Ceceli'den çıkarırlar. 40 evlik Ceceli Köyü, şiddetli top ve makinalı tüfek ateşine tutulur. Ahalinin çoğunluğu kaçarak dağlara sığınır. Kaçamayan yaşlı ve hastalarla, hayvanlar ve 33 ev bombardımanında yanarak küle döner. Köylünün tüm zahirelerini de imhâ ederler.

* Kılılı yakınlarındaki Bababurnu'nda, Muallim Hayrullah Bey'in İmalı Çeteleri, Fransız müfrezesini pusuya düşürür. Kayıp veren Fransızların bir kısmı esir edilir.

* 9 Ocak 1920-Bababurnu Bölgesindeki çarpışmalar devam etmektedir. Muallim Hayrullah Bey, Maraş'tan destek amacıyla gelen Fransız öncü kuvvetiyle, Kılılı ile Çakallı arasındaki Tanıştepe mevkiinde çatışmaya girer. Düşmanın makinalı tüfek ateşi altında zor durumda kalan çetelerine moral vermek için yüksek bir kayanın üzerine çıkan Muallim Hayrullah Bey kasığından yaralanır. Önce Pazarcık'a götürülür, ardından Maraş'a getirilir ve birkaç gün sonra Alman Hastahanesinde şehiden vefat eder.

Kaynaklar onun, Alman Hastanesinde Ermeni Doktor Artin tarafından zehirli iğne ile şehid edildiği konusunda dönemin Maraşlısının zann-ı galibi olduğunu ifade etmektedir. Harbin son günlerinde General Keret'le görüşmeye gelen Dr. Mustafa ve yanında beyaz bayrak taşıyan Balcıoğlu Ali'nin de Artin ve Eczacı Leon tarafından vurularak öldürüldüğü göz önünde bulundurulduğunda bu ihtimâl oldukça kuvvetli hâle geliyor.

* 8-9 Ocak 1919-Zafer ve Muharrem Bayazıt Beyler; komutaları altındaki 400 mevcutlu Bertiz çeteleriyle, Orçanobası mevkiinde Ceceli'yi yakıp yıkan Fransız birliğine karşı şiddetli kar ve tipi altında çarpışmaya girerler. Muallim Hayrullah kuvvetleriyle çatışarak bölgeye ulaşan öncü

birlikleriyle birleşen Fransızlar, Eloğlu'na (Türkoğlu) giriş yaparak çetelerin tazyikinden kurtulurlar. Muharrem ve Zafer Beyler düşmanı Eloğlu'nda kuşatma altına alırlar.

* 10 Ocak 1920-General Keret hükümete baskı yaparak; yol üstündeki çetelerin dağıtılması ve mahsur Fransız kuvvetlerinin yolunun açılmasını ister. Bu durumda şehirde şartların daha da ağırlaşacağı endişesi ile generalin isteği kabul edilir. Bir nasihat heyeti oluşturularak, çetelerin yolu açması sağlanır ve Binbaşı Corneloup komutasındaki takviye Fransız kuvvetleri Maraş'a girer.

Binbaşı Corneloup, emrindeki kuvvetlerle çarşıda Arasa Hanı'na yerleşir. Böylece Arasa Hanı merkez olmak üzere çarşı bölgesinde çok ciddi bir Fransız askeri kuvveti konuşlanmış olur. Arasa Hanı, harbin son günlerine kadar düşman elinde kalarak bölge için büyük bir tehdit unsuru olacak ve ancak Albay Norman'ın Mercimek Tepe'yi işgal etmesinden sonra ve onun emriyle Binbaşı Corneloup Arasa Hanı'nı boşaltarak Mercimek Tepe'ye çekilecektir.

Fransız kuvvetlerinin yolunun açılarak Maraş'a girmesini sağlayan bu son gelişme, bölgedeki milis kuvvetlerine ağır gelerek morallerini bozarken, Fransızlara moral takviyesi olmuş ve harp öncesi şehre ciddi bir kuvvetin daha girmesiyle birlikte, Fransızların gücü daha da artmış olur. Ancak bu tarihten itibaren de Fransızlar bu yolu kullanmaktan vaz geçerek, Hacıbebekli-Şerefoğlu güzergâhını kullanmaya başlarlar.

* 19 Ocak 1920-Yüzbaşı Fontaine komutasında İslâhiye üzerinden Maraş'a yüklü miktarda malzeme getiren Fransızlar; çok ağır zayıat vererek, ağırlık ve cephanelerinin büyük kısmını Türk çetelerine kaptırırlar.

* 27 Ocak 1920 -İslâhiye üzerinden gelen Fransız kuvvetinin Karaçay mevkiinde bir kısmı imha edilirken, kalanları esir edilir. Çete lideri Benli Ali şehid düşer.

* 28 Ocak 1920 -İslahiye'den gelen bir Fransız nakliye ve süvari kolu yolda imhâ edilir.

* 30 Ocak 1920 -Atizi'nde çetelerin baskınına uğrayarak önce Maraş yönünde, ardından da İslâhiye yönünde kaçmaya çalışan düşman kuvvetlerinin büyük kısmı imhâ edilir. Bu çatışmada Göylüklü Uzun Yusuf ve birkaç çete şehid olur.

* 31 Ocak 1920-Eloğlu-Şerefoğlu arasında bir Fransız birliğinden çok sayıda silah, mühimmat ve hayvan ele geçirilir. İslâhiye demiryolu güzergâhını kesmek için bölgeye 300 Andırın çetesi sevk edilir.

* 7 Şubat 1920-İki süvari bölüğü ve iki piyade taburundan oluşan yaklaşık 2000 asker, biri uzun menzilli 4 sahra topu ve 400 arabalık askeri malzeme ile İslâhiye üzerinden gelen Albay Norman, Eloğlu ve civarını yakıp yıktıktan sonra, Aksu Köprüsü civarında karargâh kurar.

* 11 Şubat 1920 Gecesi-General Keret (Querette) başta olmak üzere Maraş'tan kaçan düşmanın kısm-ı küllisi, İslâhiye'ye doğru çekilmeye başlar. Yol boyunca Aksu, Belpınar, Bahçe güzergâhında Kuva-yı Millîye baskınları, şiddetli soğuk, kar ve tipi altında çok ağır zayıat vererek perişan bir halde İslâhiye'ye ulaşırlar.

57 Maraş'ın başka hangi köy ve kasabalarında Ermenilerle çatışmalar yaşandı?

Şehir dışında; Zeytun, Andırın, Yenice kale, Fındıcak, Dereli gibi çeşitli yerlerde bulunan Ermeniler de bu süreçte çete faaliyetleri yürüttüler. Hepsini burada saymak mümkün olmamakla beraber en belirgin birkaç tanesinden bahsedelim;

* 25 Aralık-İşgal kuvvetleriyle gelen Ermenilerin 500 kadarı Süleymanlı'da (Zeytûn) kışla binası ile bir kısım evlere yerleşerek, civâr köyler üzerinde baskı kurmaya başladılar. Bölgede Ziyarettepe'ye bir askeri müfreze yerleştirilerek, Ermeniler kontrol altında tutulmaya çalışıldı.

* 5 Şubat 1920-Ermeniler, köylerde faaliyetlerini artırdı. Türk köylerine saldıran Ermeniler, akıl almaz vahşetler sergi-

lemeye başladılar. Yenicekale çeteleri, Dereköy Kilisesi'ni yakmayı ve Ermeni çetelerini imhâ etmeyi başardı. Köylerde oluşturulan çeteler Ermenilere göz açtırmadı.

* Zeytun Ermenileri harp esnasında Maraş'a gelmek istemişlerse de hem Ceyhan Köprüsünün çetelerce tutuluyor oluşu, hem de Bertiz Çetelerinden çekindikleri için hareketsiz kalmışlardır. 1921 Haziranına kadar bölgede kaldılar. Bu tarihte kuvvet zoruyla buradan çıkartılıp, Fransız işgali altındaki Suriye bölgesine geçtiler.

58 Düşmanın müstahkem mevkileri nerelerdi?

Harp patlamadan evvel Türklerle Ermeniler büyük oranda ayrılmış bulunuyordu. Türk mahallelerindeki azınlık Ermeniler genel olarak kendi ırkdaşlarının mahallelerine, Ermeni mahallelerindeki Türkler de yine ekseriyle Türk mahallelerine göç etmişlerdi. Bununla birlikte tek tük karşı tarafın içinde bulunanlar olduğu gibi, yarıya yarı Türk ve Ermeni olan mahalleler de mevcuttu.

Şehir, dereler tarafından bölünmüş tepelerle dolu idi. Hristiyanlara ait kilise, okul, hastane gibi yerler ile büyük konakları genelde savunmaya müsait, yüksekçe tepelerde ve taştan mücessem haldeydi. Bu durum onların harp stratejisinde de belirleyici oldu. Her biri sağlam birer kale durumuna getirilen ve içine asker, çete, silah, cephaneye, erzak yığılan bu binaların savunma imkânları rahat, kuşatılıp düşürülmesi ise zorluydu.

Maraş; kuzeyden itibaren Akdere ve uzantılarındaki derelerle doğu-batı ekseninde ikiye ayrılmış bulunduğundan, bu müstahkem mevkileri de doğu ve batı yaka şeklinde vermek daha akılda yer edici bir tarz olacaktır.

Buna nazaran Akdere'nin doğusunda kalan yerlerdeki düşmanın müstahkem mevkileri şunlardır; Başta Kışla olmak üzere, Alman Hastahânesi, Akdere Kilisesi, Pınarbaşı'nda Dede Paşa Konağı, Şükrü Bey ve Aşunük Bağları, Deliklitaş'ta Alman Çiftliği, İt Tepesi'nde Abarabaşı Kilisesi ve bağlı bina-

ları, güneyinde Kanlıdere'nin öte yakasında Katolik Kilisesi, oradan kuzeydoğuya doğru Bahtiyar Yokuşunda Dikiş Yurdu, Protestan Kilisesi, eski Fransız Konsolosluğu olan Göde Panos ve Topaloğlu taş evleri, arkasında Şekerli ve Divanlı mahallelerinin kesişme yerinde Bulgurcu'nun evi, Kuyucak'ta Hırlakyanların Konakları ve sağlam Ermeni evleri, daha yukarıda Kümbet'te kale gibi Alman Yetimhânesi (Eytâmhâne) ile Kümbet Kilisesi ve bu binaların bulunduğu Ermeni mahalle ve sokaklarındaki sağlam binaların tamamı Akdere'nin doğusundaki düşman müstahkem mevkileriydi.

Akdere'nin batısındaki kalan düşman müstahkem mevkileri ise şunlardı;

Şekerdere Kilisesi, Şekerdere'de Fransızların elindeki karakol, Kalealtı Kilisesi, Acemli'de Seferian Avedis'in evi ve etrafında Ermeni çetelerinin yerleştirildiği diğer Ermeni evleri, oldukça zorlu bir yer olan ve Tekke mahallesiyle aşağısına hâkim vaziyetteki Tekke Kilisesi, Mercimek Tepe ve diğer irili ufaklı binalardı.

Güneye, çarşıya doğru dönüldüğünde ise; Kırklar Kilisesi, Yukarı Bedesten (Kasap Hâli), Tuz Hanı, Yılkıran Hanı, Şihmandlı Hanı, Aşağı Bedesten (Kapalıçarşı), Taşhan, Arasa Hanı, Şeyhadil Karakolu civarındaki Fransız kuvvetleri düşmanın en mühim noktalarını oluşturuyordu.

Ali Sezai Efendi'nin hatıralarında verdiği bilgiye göre düşmanın müstahkem mevkilerinin sayısı 28'i buluyordu. Yine Adil Bağdadlılar'ın Uzunoluk isimli eserinde de bu yerler isim isim ve özellikleriyle sayıldığı için buraları tespit etmek zor olmamaktadır.

Amerikalı Misyoner Stanley E. Kerr'in "The Lions Of Marsh" adlı eserinin iç kapağında belli başlı Ermeni merkezleri bir kroki-harita halinde ve orijinal isimleriyle verilmiş durumdadır. Bu haliyle binaların şehrin her yanına dağılmış olması, harbin de topyekûn tüm şehri kapsayacak şekilde geniş bir alanda cereyan etmesine sebep olmuştur.

59 Fransızların uyguladığı harp stratejisi ne şekil üzere olmuştur?

General Keret, Ermenileri ve Fransız kuvvetlerini çeşitli Ermeni ve misyoner binaları ile kışla gibi devlet binaları ile çeşitli hanlara toplayarak bir ölçüde harp stratejisinin temelini belirlemiştir. General, bu mevkileri birer kale gibi kullanıp, savunma esâslı bir harp taktiği uygulamıştır. Bununla birlikte, şehre hâkim yüksek yerlerde bulunuyor olmalarından istifadeyle, ellerindeki top ve mitralyöz gibi silahlarıyla şehir sivil-asker ayırımı olmaksızın ateş altına alarak savunmasını güçlendirmiştir. Niçin böyle bir strateji benimsenmiştir şeklindeki soruya, niyet okuması ile cevap vermeye çalışalım.

Her şeyden önce bu bir şehir içi harptir ve mevsim kıştır. Açık alanda kış şartlarında savaş vermek zayıfatı artırır. Binaların yüksek müstahkem mevkilerde, savunmaya elverişli olmasından istifade ile kış şartlarında çok daha az enerji harcayarak mevki ve silah üstünlüğünü kullanıp, neticeyi almak istemiş olabilir. Üstelik şehir içi dar sokaklarda büyük kuvvetlerle taarruz harekâtı yapmak imkânsızdı. Bu sayede Türkler, şartların tüm dezavantajlarıyla saldırılarda eriyip, uzun süre harbi devam ettiremeyeceklerdi. Zaten yapılan bombardıman da Türklerin mevcut güçlerini fazlasıyla hırpalayacağı için oldukça etkili bir strateji olabilirdi.

Üstelik Antep ve İslahiye'den yola çıkan ek kuvvetlerin şehre ulaşabilmeleri durumunda işleri daha da kolaylaşacak ve arada sıkışıp kalacak Türklerin teslim olmaları hiç de zor olmayacaktı.

Bunun yanı sıra Türklerin silahları konusunda ellerinde eksik ve yanlış istihbarat bulunuyor oluşu, savunmada zorlanmayacakları kanaâtını oluşturmuş olabilir. Fransız ve Ermeniler, genelde Maraşlının elinde çakmaklı basit tüfekler gibi silahların bulunduğu bilgisine sahiplerdi. Jandarma deposundaki silah ve cephanenin ne kadarının alındığını ise bilemiyorlardı. Zaten dışardan temin edilen silah ve cephanede giz-

lilik esas olmuştur. Sadece Maraş'a gelen nakil kollarından ele geçirilenlerin bilgisine sahiplerdi.

Ayrıca Maraşlının tam bir milis teşkilatıyla, emir-komuta zinciri içerisinde disiplinli bir çete teşkilatlanmasına giriştiğini Fransız kurmay heyeti tam anlamıyla hesaplayamamıştır. Buna, başta çete liderleri olmak üzere, çok sayıda askerlikten yeni dönmüş çeteler eklenince; Fransızlar askerlik kaidelerine oldukça aşına bir kitleyle harp yapacaklarını hiç hesaba katmamış oluyorlardı. Oysa bu millet, 1912-Balkan Harplerinden beri sürekli savaşıyordu ve her türlü harp harekâtına aşınaydı.

Son olarak; Türk Milletinin, tüm milletlerin fevkindeki yüksek harp kabiliyeti ve vatan müdafaasında insan aklının sınırlarını zorlayan cesaret, şecaat ve fedakârlığını çok defa tecrübe etmelerine rağmen, şartların tamamen lehlerine olduğunu düşünmeleri böyle bir stratejiyi benimsemelerinde belirleyici olmuştur. Tüm bunlara General Keret'in kişisel hırs, kibir ve neticeden emin hâlet-i ruhiyesini eklediğimizde daha harp başlamadan evvel kazanmışlık psikolojisinin rahatlığı içerisindeydiler.

60 Maraş Müdafa-i Millîyesi'nin harp stratejisi hangi esâslara göre şekillenmiştir?

Maraşlı hem şehir içinde hem de dışında bir ölüm kalım savaşı vereceğinin gayetle farkındadır. Şehir dışında Pazarcık ve Türkoğlu yol güzergâhının kapalı tutulup, Fransız ikmâl kollarının şehre ulaşmaması hayati derecede önemlidir. Zaten Aralık ayından beri bu mıntikalarda şiddetli çatışmalar yaşanmaktadır. Şehir içine gelince; Fransızların aldığı vaziyet Maraş Müdafa-i Millîyesi'nin de stratejisine birinci derecede etki etmiştir.

Şehir, çok sayıda tepeler ve bu tepelerin oluşturduğu sığ vadileri boydan boya geçen derelerle dolu idi. Yani düz olmayan topoğrafya, Fransızların ateş üstünlüğü karşısında doğal bir istihkâm vaziyeti arz ediyordu. Bu, şehir içi siper harplerini

kolaylaştıracak bir avantajdı. Ayrıca harp sahasını mıntikalara ayırma imkânı veriyordu. Zaten Fransız ve Ermeni kuvvetleri de şehirde çeşitli mıntikalara dağılmış bir halde bütünlük arz etmiyordu. Bu durumu avantaja çevirmek için zemin çok müsaitti.

Özelikle şehir kuzeyden güneye ve güneybatı istikâmetine doğru Akdere ve onunla birleşen dereler (Kanlıdere, Şekerdere gibi) tarafından doğu-batı yönünde ikiye ayrılıyordu. Öncelikle şehir bu doğal ayrıma göre Doğu ve Batı Cephesi olarak ikiye ayrıldı.

Bu cepheler, kendi içinde daha önce belirlenen 10 mıntıkaya göre kısımlar halinde hedeflerine yönlendirildi. Her mıntıka kendi bölgesine düşen düşman mevkillerini düşürmekle görevli idi. Çeteler mıntıklarındaki düşman müstahkem mevkillerini ani baskın, kuşatma, yakma, havaya uçurma gibi şartların elverdiği stratejileriyle düşürerek bir diğer hedefe yönelecek, gerekli durumlarda kuvvetler birleştirilerek harekâtlar gerçekleştirilecekti. Bu arada düşmanın taarruz ve huruç harekâtlarına karşı teyakkuzda bulunulacak ve önleyici tedbirler alınacaktı.

Düşmanın ana karargâhı olan kışla, sürekli baskı ve kuşatma altında tutularak şehrin muhtelif yerlerindeki kuvvetleriyle bağlantı kurmasının ve birleşmelerinin önüne geçilecektir. Düşman kuvvetlerinin her birinin ayrı ayrı savunmada kalmaları ve kuvvetlerini birleştirememeleri harbin kazanılmasında hayati öneme sahiptir.

Ayrıca Sivas ile çevre köy ve ilçelerden gelecek yardımlar için Göksun-Elbistan yolu açık tutularak, yol güvenliği sağlanacaktır. Şehre ulaşan her türlü destek kuvveti ve lojistik malzeme ihtiyaç durumuna göre cephelere sevk edilecektir.

61 Belirlenen harp stratejisine göre ne tür lojistik faaliyetler yapılmıştır?

Bunları maddeler halinde şöylece sıralayabiliriz;

Harp başlamadan evvel şehirdeki Fransız karakollarının hemen yakınlarına gizli Türk karakolları oluşturuldu.

* Köşe başlarına nöbetçi ve gözcüler yerleştirildi.

* Silahlı çeteler Türk mahalle ve sokaklarında devriye gezererek, ahali Ermenilerin taarruzlarına karşı korunmaya çalışıldı.

* Şehir içinde barikatlar kuruldu, hendekler kazıldı.

* Mahallelerde gizli depolar oluşturularak her türlü gıda, sağlık malzemesi ve diğer yaşam malzemeleriyle, cephanelikler oluşturuldu.

* Karargâh ve mıntıklar arası postalar oluşturuldu. Bu konuda 9-10 yaş üzeri çocuklar büyük hizmet ettiler.

* Çetelere sıcak yemek pişirecek ve dağıtım yapacak evler ve görevliler belirlendi.

* Keskin nişancılar düşman mevkilerini gözetleme ve düşmanın keskin nişancılarına karşı atış yapmakla görevlendirildiler.

* Askerden dönmüş subay, çavuş, onbaşı, er gibi kişiler çetelerin silah kullanma ve harp eğitimlerini gerçekleştirdiler.

* Ulaşımın sağlanmasında hendeklerin yetersiz kaldığı yerlerde, evlerin duvarları delinerek evden eve tüm sokak ve mahallelere geçiş sağlandı.

* Düşman müstahkem mevkilerini saran evleri ortadan kaldırarak, cephesini meydana çıkarmak için her türlü fedakârlık yapıldı. Gerekliğinde Türkler tarafından kendi elleriyle kendi evleri ateşe verildi. Bu, şehirde büyük yangınların çıkmasında çok büyük bir rol oynadı.

* Maraş'ta meydana gelen her gelişme telgrafla günü gününe Temsil Heyeti'ne ve İstanbul'da Dahiliye Nezâreti'ne bildirilerek ulusal anlamda resmî kurumları ve kamuoyunu bilgilendirme çalışması yapıldı. Telgraf önce Sarıçukur'a kuruldu, sonra daha güvenli bir mevki olan Maksutlu'ya taşındı.

62Harp Öncesi General Keret hangi adımları attı?

Maraş'a gelmekte olan takviye kuvvetlerinin Türkoğlu ve Pazarcık istikametinde durdurularak, çatışmalar neticesinde ciddi kayıplara uğraması ve Pazarcık'taki Kuva-yı Milliye komutanı Kılıç Ali'nin sürekli tehdit telgrafları çekmesi General Keret'in asabını bir hayli bozdu. Sert ve göz korkutmaya yönelik tedbirler almaya başladı. Bunlar;

* Bir bildiri yayınlayarak; üzerinde silah bulunan herkesi kurşuna dizeceğini, askerine taş atılırsa topla mukabele edeceğini, bir evden silah atılırsa o evi yakacağını, öldürülecek bir askerine karşı Maraş eşrafından rastgele iki kişiyi öldüreceğini ve böyle bir halde de hükümete el koyacağını ifade eden üst perdeden ağır bir tehditte bulundu.

* 19 Ocak günü şehirde sıkıyönetim ve gece sokağa çıkma yasağı ilan ettiyse de bir tesiri olmadı.

* Aynı gün kaleyi işgal için bir müfreze gönderdiyse de Evliya Efendi çeteleri Fransız kuvvetlerinin kaleye çıkışına engel oldular. Kaledeki güvenlik tedbirleri artırılarak, harp boyunca kalenin millî kuvvetlerin elinde kalması sağlandı.

* Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey'i karargâhına çağırarak; hükümet işlerini artık birlikte yürüteceklerini, bu sebeple oraya guvarnör yetkisiyle bir subay göndereceğini ve çalışma odalarının ayarlanmasını istedi.

Cevdet Bey'in durumdan Heyet-i Merkeziye'yi haberdar etmesi üzerine kalabalık bir heyet hükümette toplandı. Ertesi 20 Ocak günü hükümet dairesine gelen Binbaşı Morbio, başta Evliya Efendi olmak üzere Maraşlının çok sert tepkisiyle karşılaşınca hiçbir şey yapamayarak geri gitti.

* Keret hem gelen tepki ve tehdit telgrafları sebebiyle, hem de Maraşlının dışarı ile olan muhaberatını kesmek için 20 Ocak'ta telgraf tellerini kestirdi. Ancak millî kuvvetlerin Maksudlu'daki telgrafi, vazifesini hakkıyla yapmaya devam edecektir.

* Keret bu olaydan hemen sonra görüşme yapmak bahane-

si ile Maraş ileri gelenlerini bir kere daha karargâhına davet etti. Amacı çatışma öncesi Maraş ileri gelenlerini tutuklayarak milli müdafaayı başsız bırakıp akamete uğratmaktı.

63 Keret, kaleyi neden işgal etmek istemiş olabilir?

Kalenin stratejik önemi nedir?

Kale, Bayrak hadisesinden beri çetelerce muhafaza ediliyordu. Kale o günkü Maraş'ın tam merkezi konumundaydı. Ayrıca şehrin neredeyse en yüksek tepeleriyle aynı yüksekliği sahipti. Bu sebeple, Keret'in böyle stratejik bir alanı daha harp başlamadan evvel ele geçirerek, ateş üstünlüğünü şehrin her tarafında hâkim kılmak istediği aşikârdır.

Eğer kale daha harp başlamadan Fransızların eline geçmiş olsaydı, tüm Maraş top ve mitralyöz ateşiyle rahatça dövülecek, merkezde hiçbir yer güvende olmayacaktı. Kışla-Abarabaşı Kilisesi-Tekke Kilisesi üçlüsünün tam ortasında bulunan kale bu üç müstâhکم mevkinin ateş gücüne her yönden destek vererek, şehirde tek canlı bırakmayacak bir tahribatın da kaynağı olabilirdi. Bu durumda da zaten düşmanın müstâhکم mevkilerine karşı başarılı taarruz harekâtları yapmak ve harbi ana merkezinden idare etmek imkânı kalmazdı.

Bu açıdan Evliya Efendi kuvvetlerinin çatışmayı göze alarak, kaleyi elde tutabilmiş olmaları, harbin gidişatı ve kazanılmasında hayati derecede etki yapmıştır. Bu sayede birçok harekât kale yönünden bir tehdit olmadan icrâ edilebilmiş ve yukarıda sayılan üç müstâhکم düşman mevkisinin aralarında bir duvar vazifesi görerek, top ve makinalı tüfek ateşlerinin tesirini bir nebze olsun azaltabilmiştir.

Ayrıca kalenin dört bir yanından düşman kuvvetlerinin hareketliliğini gözetleyebilme imkânı harp başından sonuna kadar aralıksız sürdürülmüştür. Hatıratlara göre Evliya Efendi'nin zaman zaman kalenin çeşitli yerlerinden dürbünüyle gözetleme yaptığı ve harp harekâtlarına dair planlamalarda bu gözetleme sonuçlarını Arslan Beyle istişare ettiği bilinmektedir.

64 Keret'in hükümete el koyma girişimi nasıl algılandı, hangi tedbirler alındı?

Generalin hükümete el koyma girişimi artık diplomatik temasın nihaî noktasına geldiğinin de göstergesi olmuştur. Bu sebeple harp hazırlıklarını tamamlayan Maraş Kuva-yı Millîyesi, hiçbir geri adım atmadan hamleye hamleyle karşılık vermiştir. Bir taraftan hükümet binasına el konulmasına engel olunurken, diğer taraftan da şimdiki Karacaoğlan Halk Kütüphanesinin bulunduğu Kızılkabırlık'ta tedbir alındı. Evliya Efendi, Kızılkabırlık'ta siper kazdırarak, buraya çeteler görevlendirdi ve hükümete yönelik herhangi bir silahlı saldırı girişimine karşı siperlerde savunma yapılması emrini verdi.

Ayrıca Arslan Bey tarafından, teşkilatın tüm lider ve şubelerine bundan sonra General Keret'in herhangi bir görüşme talebi ile karargâha daveti vuku bulursa icâbet edilmemesi emri de verildi.

65 Arslan Bey'in Harbi idare ettiği ana karargâhı neresidir?

Arslan Bey harbin ilk gününü hükümet dairesinde geçirmiş, ikinci gün ise Nakibüleşraf Dayızâde Muhammed Emin Efendi'nin evine geçerek, burada harp planlarını tespit etmiş ve gerekli emirleri vermiştir. Bu sebeple Maraş İstiklâl Harbinin ilk karargâhı Dayızâde Hocanın evi olmuş, ertesi 3. gün (23 Ocak) Sarıkatipzâde Mehmed Efendinin evine geçilmiştir.

Arslan Bey'in daimî karargâhı, Batı Cephesinde Bayazıtlı (şimdiki adı Yörükselim) Mahallesi'nde Sarı Katipzâde Mehmed Efendi'nin evinin alt katı olmuştur. Tüm harbi buradan idare etmiştir. Tahminen şimdiki Bayazıtlı Camii civarında, kuzeyine veya doğusuna düşen bir yerdeydi. Fransız karargâhı ile arasında Akdere bulunuyordu. En kalabalık çete grubunun komutanı Evliya Efendi'nin mıntıkası olan Acemli'ye çok yakın olması ayrı bir avantajdı. Günümüzde bu binanın yerinin tam olarak tespit edilmesi zor değildir. Bu yerin tespit edilerek

binanın yeniden inşası ve “Gazi Arslan Bey Karargâh Müzesi” olarak memleketimize kazandırılması çok yerinde bir hizmet olacaktır.

Ayrıca şehrin Doğu Cephesinde karargâh binası olarak kullanılan yer ise Fatmalıoğlu Derviş’in Kayabaşı’ndaki evi idi. Arslan Bey, harp esnasında zaman zaman gelişmeler ve harekât planları için burada da toplantılar yapmıştır.

66 General Keret’in, 21 Ocak günü görüşmek talebiyle şehrin önde gelenlerini karargâha davet etmesi nasıl karşılık buldu? Kimler gitti?

Ortamın iyice gerginleşmesi ve düşmanın olağanüstü harp hazırlıkları yaptığı bir ortamda artık diplomatik temasın kopması ve savaşın başlaması an meselesidir. Böyle bir davete icâbet etme düşüncesine Arslan Bey ve Ali Sezai Efendi kesinlikle taraftar değildi. Ancak hükümet dairesindeki toplantıda gitme taraftarlarının azımsanmayacak sayıda olması görüş ayrılıklarına yol açacak ve neticede gitme taraftarları davete icâbet ederken, karşı çıkanlar ise gidenleri hükümette bekleme kararı alacaktır. Arslan Bey, Evliya Efendi, Zülkadiroğlu Süleyman Bey ve diğer çete liderleri ile Nakibüleşraf Dayızâde Muhammed Emin Efendi gidilmesine karşı çıkıp, orada beklemeyi uygun görürler. Durumdan geç haberdar olan Ali Sezai Efendi de güvenilir bir adamını Belediye Reisi Bekir Sıtkı Bey’e kesinlikle gitmemeleri konusunda uyarmak için göndermiş de geç kalınmış ve heyet yola çıkmıştır.

Kışlaya görüşmeye giden zevât şunlardır; Belediye Reisi Bekir Sıtkı Bey, Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, Jandarma Binbaşısı İsmail Hakkı Bey, Nafia Mühendisi Abdullatif Bey, Müftü Tekerekzâde Mehmed Tevfik Efendi, Eytâm Müdürü ve Heyet-i Merkeziye 2. Reisi Rafet Hoca, Leblebicizâde Hafız Ali Efendi, Dedezâde Mehmed Hilmi, Kocabaşzâde Hacı Naci, Şişmanzâde Arif ve daha bir kısım Maraşlı kendi ayaklarıyla düşman karargâhına gitmişlerdir.

67 Toplantıda neler yaşandı? Bu toplantı ile Keret'in gerçek niyeti ne idi?

Kışlaya giden heyet içeri girer girmez Fransız askerinin harp nizamı aldığı, top ve mitralyözlerin ateşlenmeye hazır hale getirildiğini dehşet içinde müşahede ederler, lakin iş işten geçmiştir. Öğleye kadar heyeti keyfi bekleten Keret, öğle yemeğinden sonra heyetin bulunduğu salona gelir. Aslında toplantı bir müzâkere şeklinde geçmez ve Keret, heyeti konuşmalarına bile fırsat vermeden çok üst perdeden tehditlere muhatap ettikten sonra bir kısmını tutuklatarak alıkoyar, diğer kısmını da halka nasihat etmeleri için salıverir. Böylece diplomatik temas da kesilmiş olur.

Burada yaşananlar göz önüne alındığında Keret'in gerçek niyetinin toplantı ve müzâkere olmadığı gayet açık anlaşılmaktadır. Asıl amacının şehrin resmi ve sivil önde gelenlerini, yani kendince en değerli olanlarını tutuklayıp, şehri başsız bırakmak ve kısa süreli bir ultiatomun ardından şehri ateş altına alıp, muhtemel direnişi daha başında etkisiz kılıp, teslim almak olduğu görülmektedir.

Belki hamlesi teorik olarak akıllıca idi. Ancak hesaplayamadığı en mühim husus, Maraş Millî Mücadelesinin komuta kademesinin bu zatlar olmadığıydı. Askeri teşkilatlanma başından beri resmi kamu görevlileri haricinde ve yaşça daha genç ve askerlik tecrübesi olan bir lider kadrosuyla gerçekleşmişti. Bunların hiç birisi Keret'in karargâhındaki toplantılara gitmemiştir.

68 Tutuklanan kişiler kimlerdir?

Bunların akıbetleri ne olmuştur?

Belediye Reisi Bekir Sıtkı Bey, Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, Jandarma Binbaşısı İsmail Hakkı Bey, Nafia Mühendisi Abdullatif Bey, Kocabaşzâde Hacı Naci ve Şişmanzâde Arif tutuklandılar. Bunlardan Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, harbin 3. günü arabuluculuk yaparak, çatışmaların sona erdirilmesi

amacıyla Keret tarafından serbest bırakılarak Arslan Bey'e gönderildi. Diğerleri kışlada hapis tutuldu. Bazı kaynaklar bu zatların harp sonuna kadar kışla yanındaki Amerikan Kolejinde tutulduğunu ifade etmektedir. Fransızlar, Maraş'tan çekilirken onları da yanlarına aldılar. Jandarma Binbaşısı İsmail Hakkı Bey'e yolda çok eziyet ederek, dayaktan yarı ölü bir halde Mercimek Tepede araziye attılar. Zavallı ertesi gün el ve ayakları soğuktan donmuş bir halde ve ağır yaralı bir surette bulunarak Alman Hastanesine getirilip tedaviye alındı. Kangren olan el ve ayakları kesildi, iyileşemedi ve 22 Şubat günü şehiden vefat etti.

Diğer dört kişi Fransızlar tarafından Halep'e götürüldü. Yol da sol eli soğuktan donma noktasına gelen Şişmanzâde Arif'in Adana'da bu elinin dört parmağı kökünden kesilerek, ancak kurtarılabilirdi. Nafia Mühendisi Abdullatif bir yıl sonra bir yolunu bulup Halep'ten firar etmeyi başararak, İskenderun üzerinden Maraş'a gelmeyi başardı. Belediye Reisi Bekir Sıtkı Bey, Şişmanzâde Arif ve Kocabaşzâde Hacı Naci Efendiler Ankara Anlaşmasına (Ekim-1921) kadar Halep'te esir kaldılar. Anlaşmadan sonra serbest bırakıldılar ve ancak 23 Ekim 1921'de Maraş'a dönebildiler. Şehirde büyük bir sevinç içerisinde karşılandılar.

69 Harp ne zaman ve nasıl başladı?

General Keret heyetin bir kısmını tutuklayıp, diğer kısmını salıverdikten hemen sonra ikinci üzeri silahlar patladı. Tarihler 21 Ocak 1920 Çarşamba gününü gösteriyordu. Zaten Fransız ve Ermeniler her türlü hazırlığı yapmış ve saldırı pozisyonunda generalin emrini bekliyorlardı. Heyetin bir kısmının salıverildiği sırada, Nedirlioğlu Cennet Ali ve 11 çetesi Mağralı Mezarlığı'nda devriye gezen bir Fransız müfrezesiyle karşılaşmışlar ve burada çıkan çatışmada birkaç ölü ve yaralı veren Fransız devriyesi çareyi kaçmakta bulmuştur. Ali Sezai Efendi'ye göre bu olay harbin ilk çatışmasıdır.

Aynı dakikalarda Keret, bir müfrezeye askerini hükümeti iş-

gal için harekete geçirir. Bu müfreze, Kızılkabırlık'ta bulunan Evliya Efendi çetelerinin yaylım ateşi ile kayıp vererek, kışla istikametine kaçar. Bu arada Araplarkozu denen şimdiki Çocuk Bahçesi civarında bir Türk jandarmasının, Ermeni Terzi Ziron evinden açılan ateşle yaralanması ve yine aynı mevkide bir Türk çocuğunun şehid edilmesiyle silah sesleri fazlalaşır.

Daha önceden belirlenen parola gereği, silah seslerinin duyulmasıyla birlikte her mahalleden bir el silah sesi atılarak harbin başladığı tüm şehirde duyurulmuş olur. Bu arada düşman, başta kışla ve Abarabaşı Kilisesi olmak üzere ev ve kiliselerinden hedef gözetmeksizin tüm şehri top, makinalı tüfek ve piyade tüfeği ateşi altına alır. Bertiz çeteleri de Ahır Dağı istikametinden kışlayı sıkıştırmaya başlarlar.

Böylece 21 Ocak 1920 Çarşamba günü ikindi vaktinden itibaren, geceli gündüzlü tam 22 gün sürecek olan ve tüm şehri yakıp yıkarak, sayısız can ve mal kaybına yol açan Maraş-Fransız/Ermeni Harbi başlamış olur.

70 Maraş Harbi başladığında tarafların karşılıklı askeri güçleri nasıldı?

Müttefik Fransız ve Ermeni güçleri, şehrin her yanındaki müstahkem mevkilere dağılmış bir vaziyette savunma esaslı konuşlanmış bulunuyorlardı. Silah ve cephaneleri boldu. Yeterince erzak stokları da vardı. Yerlerinin yüksekçe olmasının avantajıyla, ellerindeki ağır silahlar olan top ve makinalı tüfekler daha da belirgin bir üstünlük imkânı veriyordu.

Düşmanın bir piyade alayı, iki süvari bölüğü ve diğer kuvvetleriyle birlikte yaklaşık 5000 mevcutlu bir harp gücü mevcuttu. Buna yerli Ermenilerden oluşturulan gönüllü çeteler de katılınca düşman kuvveti yaklaşık 7000'e çıkıyordu. Yine harp müddetince Antep ve İslâhiye üzerinden takviye kuvvetler bekleniyordu.

Maraşlının ise büyük oranda çetelerden oluşan silahlı milis kuvveti yaklaşık 2000 kişi civarındaydı. Bunun dışında Sivas

ve Elbistan üzerinden ve Pazarcık'tan bir miktar takviye kuvvetler de harp esnasında şehre ulaşmıştır. Ayrıca şehir dışında Pazarcık-Türkoğlu yol güzergâhlarında beş altı yüz civarında çete de faaliyet gösteriyordu.

Silah gücü ağırlıklı olarak piyade tüfeklerinden oluşuyordu. Bunlar; jandarma deposundan kaçırılanlar, Elbistan ve diğer yerlerden temin edilenler, şahısların temin ettikleri, av tüfekleri, tamir edilerek kullanılabilir hale getirilenler ve düşmandan ele geçirilenler şeklinde sayılabilir. Ayrıca Sivas üzerinden harp sırasında iki top şehre ulaştırılmış, bunların biri Doğu cephesinde Kılıç Ali'ye sevk edilmiştir. Yine Sivas üzerinden gelen makinalı tüfekler de muhtelif yerlerde kullanılmıştır. Cephane konusunda ise daha sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. Jandarma deposundan alınan yaklaşık 1000 sandık cephanenin çoğunun silahlarla uyumlu olmaması sebebiyle harp esnasında ancak 300 sandığı kullanılabilmiştir.

Ateşli silahlar dışında sivil halkın elindeki her türlü kesici ve delici alet yakın dövüş silahı olarak değerlendirilmiştir.

71 Arslan Bey'in harbin ilânını bildiren meşhur bildirisi nedir? Ne zaman yayınlanmıştır?

Silahların patladığı 21 Ocak günü, Arslan Bey'le birlikte bir kısım çete lideri hükümet dairesinde kışlaya giden heyeti beklemekteydi. Harbin başlaması ve düşmanın yoğun ateşi Arslan Bey'in ilk gün hükümetten çıkıp, karargâhına gitmesine imkân vermedi. Acemli Mıntıka Reisi İbrahim Evliya Efendi ve Alemlî Mıntıka Reisi Süleyman Zülkadıroğlu hükümetten çıkıp, güçlkle mıntıklarına ulaşırlarsa da Arslan Bey ve Faik Efendi o günü hükümette geçirmek zorunda kalırlar. Hatta kışladan dönmekte olan heyet de o hengâmede yerlerine ulaşamışlar ve en yakınlarındaki Türk evlerine sığınmak durumunda kalmışlardı.

Arslan Bey, ertesi gün Nakibüleşraf Dayızâde Muhammed Emin Efendi'nin evine geçerek orada çeşitli planlamalar ya-

pıp, emirler vererek 2. günü burada geçirir. Ertesi 23 Ocak'ta (Harbin 3. günü) kesin karârgâh ittihaz edilen Sarıkâtipzâde Mehmed Efendi'nin evine geçerek meşhur bildirisini yayınlar. Bildiri postalar vasıtasıyla tüm mıntikalara emir mahiyetinde ulaştırılır. Heyet-i Merkeziye lideri ve harbin başkomutanı Arslan Bey'in tarihe geçen şu bildirisini ile savaş resmen ilân edilmiş olur:

“Arkadaşlar! Harp başlamıştır. Allah'ın inâyeti, peygamberimizin rûhânîyeti, din kardeşlerimizin fedakârlığı ile her şey göze alınmıştır. Vatanımız, bir ferdimiz kalıncaya kadar düşmana teslim olunmayacaktır. Gayret bizden, Tevfik Allah'tan.”
23 Kânûn-ı Sâni 1336 Cuma. (23 Ocak 1920)

72 Halkın mücadeleye katılması ve maneviyatının yükseltilmesi konusunda ulemanın en belirgin katkıları hangileridir?

Bu konuda Sezai Efendi'nin ve diğer hocaların sürekli telkin ve vaazlarının yanı sıra literatüre geçenleri de vardır. Ali Sezai Efendi'nin “Cihâd Risâlesi” bunların en mühimidir. Ayrıca harbin ikinci günü sabah namazından sonra, Karababa Mes-cidinde (Bayazıtlı Camii kuzeyinde) toplanan ahaliye Nakibüleşraf Dayızâde Hafız Muhammed Emin Efendi tarafından bir vaazda bulunuldu. Dayızâde Hoca'nın, Arslan Bey'in hatıratına yansıyan vaazının en mühim kısmı şu şekildedir;

“Maraş kurtulacaktır. Bunda Allah'ın ilhamı ve yardımı vardır. Emin olun Maraş kurtulacaktır. Hepimiz silaha sarılalım. (Bu) Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Arslan'ın kafasından doğan bir şey değil, Allah'ın büyük yardımudur. Birlikte harp edelim”

Evlâd-ı resul (sav) olan bu zât, Maraşlının en fazla itibar ettiği ve muhabbet beslediği manevi önderlerinden birisiydi. Manevi keramet olarak da algılanan bu vaaz; ahalinin ümidinin, azim ve cesaretinin artmasında oldukça müessir olmuştur.

73 Maraş İstiklâl Harbi'nin büyük çete liderleri kimlerdir?

Çete liderlerinin tartışmasız olarak en mühimi ve en büyüğü İbrahim Evliya Efendi'dir. Emrinde Göllülü Yusuf Çavuş gibi büyük kahramanların olduğu Evliya Efendi, Batı Cephesi'ndeki harekâtı tek başına başarıyla yürütmüştür. Onunla ilgili müstâkil bir soruyla ayrıntılı cevaplama yapılacaktır. Diğerleri genel olarak şu isimlerdir;

Batı Cephesinde Zafer ve Muharrem Bayazıt Beyler, Göllülü Yusuf Çavuş, Cineviz Mustafa, Karamanlı Fakısı Hacı Hasan Efendi. (Karamanlı Camii İmamı)

Doğu Cephesi'nde Çiçekli Camii İmamı Veziroğlu Mehmed Hoca, Medinezâde Abdullah Çavuş, Mılış Nuri, Süleyman Zülkadiroğlu, Karakız Muhiddin ve Zeki kardeşler, Keşif Efendi Camii İmamı Çerkez Yahya Hoca, Eşbahzâde Mehmed, Fatmalıoğlu Derviş harp sahasında ön plana çıkan kahramanlardır. Burada isimlerini sayamadığımız ve kaynaklara geçmiş-geçmemiş kahramanlar ise bu listeye sığmayacak kadar uzundur.

74 Harp genel olarak hangi mıntıklarda ve ne şekilde yoğunlaşmıştır?

Savaş genel olarak Doğu ve Batı cephelerinde Fransız ve Ermenilerin müstahkem mevkiilerini düşürme stratejisiyle kuşatma ve saldırı şeklinde gerçekleşmiştir. Buna karşın düşmanın hamleleri ise; müstahkem mevkiilerinden hem kuşatanlar üzerine hem de şehrin muhtelif yerlerine bombardıman bulunma ve kendini savunma şeklinde cereyan etmiştir. Düşman, zaman zaman mevkiileri arasında irtibat sağlamak ve birleşmek için karşı saldırılara da girişmiştir. Ancak saldırı üstünlüğü genelde Türklere kalmıştır.

Batı Cephesi'nde; Acemli, Şekerdere, Kulağıkurtlu (Akçakoyunlu'nun bir kısmı), Kale çevresi, Mercimektepe, Tekke, Arasa Hanı, Zımmiyan (Yusuflar), Sulutarla-Can-

cık bölgesinin kışlaya bakan kısımları, kışlaya mütevec-
cih Bayazıtlı, Akdere'nin her iki yakası şeklinde mahalle ve
mıntikalarda gerçekleşirken; Doğu Cephesi'nde Kayabaşı-
Abarabaşı Mıntıkası, Araplar Kozu-Alman Hastanesi, Kışla-
Pınarbaşı arası, Deliklitaş (Alman Çiftliği), Kümbet Kilisesi,
Kümbet Eytamhânesi, Katolik Kilisesi, Bahtiyar Yokuşunda
Protestan Kilisesi, Dikiş Yurdu, Kuyucak'ta Hırlakyan Ko-
nakları, Divanlı'da Bulgurcu'nun evi, Hatuniye, Abarabaşı ve
Kayabaşı'na çıkan bölgeler, çarşıda Kırklar Kilisesi, Şeyh Adil
Mıntıkası, Aşağı ve Yukarı Bedesten, Şihmatlı Hanı, Yılkı-
ran Hanı, Taşhan gibi yerler şiddetli çatışmaların yaşandığı
yerlerin başında gelir.

Harbin son dört gününde ise Albay Norman'ın çok ciddi
bir kuvvetle şehre gelip Mercimek Tepe'yi işgal etmesiyle Batı
Cephesi çok ciddi bir bombardıman altında kalmış ve Mercimek
Tepe üzerinden şehre girmeye çalışan bu kuvvetlere karşı
Karamanlı Fakısı Hacı Hasan Efendi liderliğinde Şekerde-Ka-
ramanlı hattında cansiperâne bir direniş sergilenmiştir.

75 Şehid Evliya Efendi kimdir?

Harp başlamadan önceki faaliyetleri hangileridir?

Nüfus kayıt örneğine göre 1880'de Maraş'ta dünyaya gelen
Evliya Efendi, Maraş'ın Acemli Mahallesinden ve Evliyazâdeler
ailesindedir. Asıl adı İbrahim olup, Defter-i Hakânî (Tapu)
Memuru Mustafa Efendi'nin oğludur.

5 yaşında Kur'an'ı hatmeden Evliya Efendi rüşdiye ve idadi
tahsilini Maraş'ta tamamlamış ve Bektutiye Müderrisi Mu-
hammed Mümtaz Efendiden de Arapça eğitimi almıştır. Daha
sonra, yüksek tahsil için İstanbul'a gider. Fatih Medresesi'nde
tahsile devam ettikten sonra Evkâf Mektebinden mezun olur.

1912'de Maraş Evkâf memurluğunda vazifeye başlayan İbra-
him Evliya Efendi, 1914'de Andırın'dan Yayıoğullarının kızı
Şerife Hanımla evlenir ve bu evlilikten bir erkek, bir kız evladı
dünyaya gelir.

Mondros'tan sonra Maraş'ın işgale uğraması ile İbrahim Evliya Efendi de şehrin istiklâli için çalışan kişilerden birisi olur. Arslan Bey'in Maraş'a gelmesiyle birlikte onunla ilk temas kuranlardan ve birlikte hareket edenlerdendir.

Arslan Beyin fazla dikkat çekmeden daha rahat hareket etmesi için mutasarrıflıkta bir memuriyet alması için uğraşırsa da, Mutasarrıf Atâ Beyin olumsuz cevap vermesiyle bu girişimi sonuçsuz kalır. Onun, İstiklâl Mücadelesinde oynadığı, ilk mühim rol ise Bayrak Hadisesi sırasında. Ulu Cami'de toplanan kalabalığın içine giren ve bomba atacağı düşünülen Ermeni'yi soğukkanlılıkla yakalayıp, Çarşıbaşı Karakolu'na götürmesiyle çıkması muhtemel bir arbedenin de önüne geçer.

Ardından şehrin İstiklâli için kurulan Müdafa-i Hukuk Cemiyeti ve Heyet-i Merkeziyesinin kurucularından birisi ve 4 nolu Acemli Mıntıkasının da reisi olur. Çetelerinin eğitimini gerçekleştirir. Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Nizâmzâmesini esas alarak, Maraş'taki cemiyetin nizamnâmesi hazırlar. Çukuroba Camii'ne bomba atılmasından sonra bir protesto metni hazırlayıp, Acemli Camii'nde toplanan 447 kişinin bu metne imza koymasını sağlar.

Harpten kısa süre önce General Keret'in kaleyi işgal etme girişimine çeteleriyle engel olduğu gibi, hükümeti işgale gelen Binbaşı Morbiyo'yu da tercüman vasıtasıyla; *"bu herife söyleyin! Bizim memleketimizde kendilerine değil hükümet dairesinde bir oda, bir karış bile verecek yerimiz yok"* diyerek sert bir şekilde geri çevirmiş ve ardından da herhangi bir silahlı işgale engel olmak için Kızılkabırlık'ta siper kazdırarak, oraya nöbetçi çeteler yerleştirmişti.

Son olarak harbin patladığı gün kışlaya giden heyete karşı çıkmış, bu saatten sonra kesinlikle gidilmesinin tehlikeli olduğunu ve gidilmemesi gerektiğini söyleyerek, Arslan Bey ve Süleyman Zülkadiroğlu ile birlikte hükümet dairesinde beklemeyi tercih etmiştir.

76 Şehid Evliya Efendi'nin harp harekâtı ne şekil gerçekleşmiştir?

Evliya Efendi, Arslan Bey'in iradesiyle Batı Cephesindeki harekâtı bizzat sevk ve idare etmiştir. Genel olarak, savunma için mahallelerde tutulan çeteler dışındaki kuvvetleri topyekûn kullanarak düşman mevkillerine karşı ani baskınları ve süpürme harekâtlarını strateji olarak benimsemiştir. Büyük bir hızla ve başarı ile uyguladığı bu harekâtlar neticesi, 10 gün içerisinde Batı cephesini tümüyle düşmandan temizlemeyi başararak, şehrin yarısını kurtarmış ve tarihe adını altın harflerle yazdırmıştır.

Evliya Efendi, harp harekâtını mahallesi Acemli'den başlatarak, burada önemli bir Ermeni lideri olan Avedis Seferian'ın birkaç yüz kişilik kuvvetini konaklarıyla beraber imhâ etme başarısını gösterir. Bu harekât sırasında, yani daha harbin başında kendi evi de tüm eşyalarıyla birlikte Ermeniler tarafından yakılır ve yangın mahalleye yayılır.

Daha sonraki günlerde Şekerdere Kilisesi ve Şekerdere Ermeni konakları, Şekerdere Fransız Karakolu, Kalealtı Kilisesi, kalenin doğu tarafındaki Ermeni mıntıkaları, Kulağıkurtlu Mahallesi, Zımmiyân Mahallesi, Abarabaşı Kuyumcu Sokağı, Kanlıdere'nin kışla istikâmeti, Bahtiyar Yokuşu'nda Dikiş Yurdu ve Tekke Kilisesi gibi düşman mahalle ve mevkillerini düşürerek imhâ etmeyi başarır. Bu başarıları sırasında efsaneleşir, köy ve ilçelerden gelen bir kısım katılımlarla mevcudu iyice büyüyerek en büyük çete kuvveti durumuna gelir. Zaferlerinde kendi şahsi meziyetlerinin yanı sıra, Batı Cephesindeki kuvvetleri bölmeyerek, tek elde hareket etmesinin büyük katkısı olur. Maraş Harbi onu büyük bir stratejist ve bu stratejinin başarılı bir uygulayıcısı olarak tarihe geçirir.

Daha sonraki günlerde çarşıya doğru yönelen Evliya Efendi; Kırklar Kilisesi, Yukarı Bedesten, Şihmatlı Hanı, Yılkıran Hanı, Meyhane Çarşısı'nı düşmandan temizleyerek, Arasa Çayı'nın batısında düşman varlığını sona erdirmiş olur. Düşman Aşağı Bedesten ve içindeki Taşhan'a çekilir.

77 Evliya Efendi ne zaman, nerede ve nasıl şehid düşmüştür?

Evliya Efendi, Batı Cephesi'nde muazzam başarılar kazanırken, Doğu Cephesinde istenilen başarının bir türlü elde edilememiş olması ve düşman kuvvetlerinin özellikle Şih Mahallesini düşürmeye çalışarak cephesini birleştirmek istemesi, büyük bir tehdit oluşturuyordu. Düşman bir taraftan da Hatuniye'den başlattığı harekâtla çarşıya doğru yayılarak, Arasa Hanı ile birleşmeye çalışıyor ve çarşıda da yangınlar çıkarıyordu. Bu süreçte Şih (Turan) Mahallesinin düşmesi durumunda düşman kuvvetlerinin birleşmesi, büyük bir tehlike doğurabilirdi.

Batı Cephesinin Evliya Efendinin büyük muvaffakiyetleri neticesinde rahatlamış olması, bu bölge için yeni bir harp stratejisini zorunlu kılar. Arslan Bey başkanlığında gerçekleştirilen planlama neticesinde; çarşı tarafında yapılacak harekâtla buradaki düşman temizlendikten sonra kuzeydoğuya, Şih Mahallesine yönelinecek ve Divanlı kuvvetleri de yine güneye doğru Şih Mahallesine yönelerek iki taraftan düşman tazyik altına alınıp, Şih Mahallesi kurtarılacaktı. Bu harekâtın başarılmasından sonraki hedef, düşmanın ana karargâhı olan kışla idi. Çarşıdaki harekâtı yönetme vazifesi Evliya Efendi'ye verilir.

Harekâtın yapılacağı gün Evliya Efendi'nin pek rahatının olmaması üzerine, çeteleri sevk ve idare etme işini Arslan Bey üstlenmeye kalkar. Ancak Arslan Bey'i riske atmayı göze alamayan Evliya Efendi yaklaşık 200 kişilik bir çete grubunun başında olarak harekâtı başlatır. Hedef Bedesten ve Taşhan'dır.

Kısa süreli çatışmadan sonra Bedesten'de tutunamayacağını anlayan düşman, burayı boşaltarak Taşhan'a çekilir ve savunmaya başlar. Ancak Taşhan'da da kuşatmanın tazyikine dayanamayan düşman, Evliya Efendi'ye suikast yapmak için son bir hamleye başvurur. Taşhan'da yaralı bir sömürge Müslüman askerinin Arapça yardım istemesi ve Arapça'ya vakıf olan Ev-

liya Efendi'nin onu kurtarmak için hamle yapması, Ermenilere bekledikleri fırsatı verir. Ayağa kalkarak açığa çıkan Evliya Efendi, Taşhan'ın mazgallarından açılan yayılım ateşi sonucu yanındaki Çeçen Şahin ve Hafız Ökkeş'le birlikte oracıkta şehid olur (4 Şubat 1920). Cenazesi büyük bir kalabalıkla Acemli Camii avlusuna defnedilir.

78 Şehid Evliya Efendi'nin

Maraş İstiklâl Harbindeki yer ve önemi nedir?

Evliya Efendi, hem harp öncesi faaliyetleri ve teşkilatlanmadaki gayret ve fedakârlıkları ile hem de harp esnasındaki zaferleriyle Maraş İstiklâl Harbi'nin dev isimlerinden birisi olmuştur. Arslan Bey ve Ali Sezai Efendi'den sonra bu mücadelenin en büyük ismi olup, harp meydanının da en büyük kahramanı ve şehididir. Harpten önce kalenin işgaline engel olarak, bu çok stratejik bölgeyi düşmana kaptırmamış olması ve harbin ilk iki haftasında fırtına gibi esip, şehrin batı yakasını kurtararak, mücadeleye ivme kazandırmış olmasıyla, harbin kazanılmasındaki en mühim şahsiyetlerden birisi olmuştur.

Evliya Efendi'nin Taşhan'daki şehadetinden sonra yeri doldurulamamış ve çetelerinin dağılmasıyla elde edilmiş bir kısım yerler geri kaybedilmiştir. Bu durum kışlaya yapılması planlanan harekâtın da iptal edilmesine yol açmıştır. Kısa süre sonra Albay Norman'ın gelip Mercimek Tepe'yi kolayca işgal etmesiyle; şehrin hem kışla hem de Mercimek Tepe yönünden karşılıklı top ateşiyle yıkılmasının engellenememiş olması, hep onun yokluğunu hissettirmiştir. Tabir yerindeyse harbin son 1 haftalık en sancılı dönemini, Arslan Bey tek başına sırtlanmak zorunda kalmıştır.

Kendinin şehadetiyle sonuçlanan Taşhan Harekâtını rahatsızlığı sebebiyle Arslan Bey'in bizzat üstlenip, karargâhın idaresini Evliya Efendi'ye bırakmak istemesi, zaten Arslan Bey için onun ne ifade ettiğini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu sebeple, Arslan Bey'in, kendisine bir şey olması

durumunda mücadelenin liderliğini Evliya Efendi'ye emanet etmekte tereddüt etmeyeceği aşikârdı. Harpten sonra Maraş'ının onun aziz hatırasını unutmaması, mezar taşlarındaki ifadeler ve oğlu Hasan Fehmi'nin çocukluğunda, “*Evliya Efendi'nin teberriği, gadanı alayım*” şeklinde sevgi gösterilerine muhatap olması, onun Maraş İstiklâl Harbi'ndeki yer ve önemini en bariz bir şekilde ortaya koyan hakikatlerdendir.

79 Doğu Cephesinde neler yaşanmıştır?

Bu cephede millî kuvvetler farklı mıntikalarda ayrı ayrı mücadele ettiler. Bu da cephenin her yerini aynı anda çatışma bölgesi haline getirirken, kitlesel olarak hareket edilememesi düşman mevkiilerinin düşürülmesi esnasında çok zaman ve insan kaybına yol açmıştır. Bu sebeple Batı Cephesi'nde Evliya Efendi'nin yaptığı süpürme harekâtları burada gerçekleşmemiştir. Ancak bu cephede de hem bireysel hem de çete kuvvetleriyle göz yaşartan fedakârlıklar yaşanmış ve sayısız şehidler verilmiştir.

Doğu Cephesinin en büyük çatışma alanları şunlardır;

* Kışla Çatışmaları- Ahır Dağı-Sulutarla-Akdere yönünden (Batı Cephesi'nden) yapılan saldırılar neticesi, burada harp müddeti boyunca yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Kışla düşürülemedi ama düşmanın da dışarıya bir huruç harekâtı yapmasına imkân verilmemiştir.

* Kayabaşı-Abarabaşı Mıntıkasında yaşanan çatışmalar- Burada Keşif Efendi Camii İmamı Çerkez Yahya Hoca ve Karakız kardeşlerin başını çektiği millî kuvvetler, Kışla ile Abarabaşı arasındaki düşmanın birleşmesine engel olurken, bir taraftan da Abarabaşı Kilisesinin düşürülerek susturulması için büyük çabalar sarf ettiler. Şiddetli çatışmalar yaşandı, evler ateşe verildi, etrafındaki evlerin yakılmasıyla kiliseye cephe açıldıysa da düşürülemedi.

* Ulu Cami-Kanlıdere-Nakıb Camii üçgeninde yer alan Katolik Kilisesi'nin bulunduğu bölgede çok şiddetli çatışmalar

yaşandı. Başta Medinezâde Abdullah Çavuş olmak üzere çok sayıda şehid verilmesine rağmen kilise düşürülemedi.

* Bahtiyar Yokuşu-Şih Mahallesi mıntikasındaki şiddetli çatışmalar- Burada Katolik Kilisesi, Protestan Kilisesi ve Bahtiyar Yokuşu başındaki düşman evleri arasında kalan Şih Mahallesi çok zor anlar yaşadı, direnerek düşman saldırılarını göğüsledi. Buradaki çatışmalarda çeteler Protestan Kilisesi'ni yakmayı başardı. Şih Camii, kışladan atılan top mermileriyle delik deşik oldu. Minaresine saplanan top mermisi patlamadı, savaşın canlı bir görgü şahidi ve gazisi olarak günümüze kadar geldi

* Hatuniye'den çarşıya yayılan Ermeniler yangınlar çıkarak çok tahribat yaptı. Bu tahribatlar içinde Mevlevihâne, Üdürgücü Camii ve Belediye Dairesi yandı. Ayrıca çok sayıda han da çatışmalarda yandı.

* Divanlı'da Bulgurcu'nun kale gibi sağlam evinden açılan ateşlerle mahallede maddi-manevi çok kayıplar verildi. Ev, birçok şehid verildikten sonra ancak düşürülebildi.

* Kümbet Kilisesi, Sivas üzerinden gönderilen topun da kullanılmasıyla ve çok sayıda şehid verildikten sonra ancak harbin haftası içinde düşürülebildi. Şehir içi çatışmalarda Kılıç Ali'nin en mühim başarısı bu oldu.

* Kümbet'teki Eytâmhâne (Alman Yetimhânesi) ise tüm fedakârlıklara rağmen düşürülemedi.

* Kuyucak'ta bulunan Hırlakyanlara ait mevkiiler şiddetli çatışmalarla düşürüldü. Çoğunluğu Ermeni olan mahalle tamamen yandı.

* Harbin son günlerinde Ermeniler, Divanlı Camii'ni ateşe vererek yakmayı başardılar. Ordan daha da güneye inmeyi başaran Ermeniler, Şeyh Ali Sezai Efendinin tekkesini ve evini de yakmayı başardılar.

* Zaman zaman Şeyh Adil mıntikasına kadar sokulmayı başaran Fransız kuvvetleriyle Alemlî Çete Reisi Süleyman Zülkadıroğlu ve çeteleri başarılı mücadeleler verdiler. Buradaki

çatışmalara Evliya Efendi grubuna mensup çeteler de katıldı. Süleyman Bey, ayrıca Deliklitaş'taki Alman Çiftliğini de şiddetli bir çatışma ile ele geçirmeyi başardı.

80 Kılıç Ali'nin harp esnasındaki yer ve önemi nedir?

Heyet-i Temsiliye tarafından Maraş Kuva-yı Milliye Komutanlığına atanan Kılıç Ali, harpten önce Elbistan üzerinden gelerek Pazarcık'a geçer. Arslan Bey'le temas kurarak çeşitli emir ve talimatlar verip, Pazarcık'taki millî kuvvetlerin idaresini ele alır. Harp başlayana kadar Pazarcık bölgesindeki askeri hareketliliğin sevk ve idaresini gerçekleştirirken, bir taraftan da Maraş'taki General Keret'e ardi ardına çektiği telgraflarla bir sinir harbine girişir. Keret'e çok sayıda protesto ve tehdit telgrafları çeken Kılıç Ali, generalin sinirlerini fazlasıyla oynatmayı başarır. Keret, karargâhta düzenlediği toplantılarda sık sık "*Pazarcık'taki Kılıç Ali ...*" diye başlayan ifadeleriyle bu rahatsızlığını dile getirerek, onu tutuklama konusunda Maraşlıya ağır baskılar yapar.

Harbin patlamasıyla beraber Pazarcık Bölgesinde Maraş-Antep yol güzergâhlarını korumak amacıyla yeteri kadar kuvvet bırakan Kılıç Ali, yanına Yakup Hamdi Ağa'yı da alarak yaklaşık 400 kişilik bir çete kuvvetiyle Doğu Cephesine gelir. Derdimend Dede mevkiine siper kazdırdıktan sonra, Haznedarlı'da Süleyman Zülkadiroğlu'nun yanına giderek karargâhını burada kurup, Doğu Cephesinin sevk ve idaresini üstlenir. Halka moral verici bir beyânname yayınlar. Cepheye ihtiyaç olan yerlere kuvvet sevkine başlar. Ayrıca Sivas'a haber göndererek destek kuvvetleri ve harp malzemeleri ister.

Kılıç Ali cephenin genel komutasını eline almasına rağmen maalesef istenilen başarıyı gösteremez. Özellikle cephesindeki çeteleri birleştirememesi ve çetelerin dağılık kalması, cephe-
deki kuvvetin tesirini azaltmış ve çok sayıda şehid verilmesine rağmen bir kısım mühim yerlerin düşürülememesine yol açmıştır. Eğer, Evliya Efendi gibi harekâtları bizzat yönetmiş

ve kuvvetlerini yek-vücut olarak belirli noktalara sevk etmiş olsaydı gelişmeler daha farklı seyredebilirdi.

Başta Yakup Hamdi'nin çeteleri olmak üzere, Pazarcık'tan gelen çetelerin harbin son günlerine doğru kontrolünün kaybedilmesi ve disiplini kaybeden bu çetelerin çarşıda yağmaya girişmelerinde, Kılıç Ali'nin otorite zaafının büyük rolü vardır. En mühim başarısı harbin son günlerine doğru top atışları desteğinde Kümbet Kilisesi'nin düşürülmesidir.

Albay Norman'ın gelip, şehre ölçsüz bir top atışı başlatmasıyla, cephelerde başlayan panik havası Doğu Cephesini de çöktürür. Çetelerin çoğunun dağılmasından ve yakın köylere çekilmesinden yararlanan Ermeniler, Divânlı'dan güneye doğru ilerlemeye başlarlar. Çetelerin dağılmasını ve cephenin büyük oranda çökmesini engelleyemeyen Kılıç Ali de çeteleri takiben 10 Şubat günü Kerhan'a kadar çekilerek, Maraş'ı kaderiyle yüz üstü bırakır.

12 Şubat günü düşmanın kaçtığı haberini alan Kılıç Ali, hemen şehre gelerek Arslan Bey'le buluşarak idareyi ele alır ve şehirde kontrolü sağlama işine girişir.

Bu bilgiler ışığında; Kılıç Ali'nin özellikle şehir içi harpte kendisinden bekleneni veremediği ve Doğu Cephesinin sevk ve idaresinde başarılı olamadığı görülmektedir. Kılıç Ali, daha sonra Antep Cephesi Kuva-yı Millîye Komutanlığını üstlenir. Ankaradan çağırılması üzerine bu cephenin idaresini Arslan Bey'e bırakarak Ankara'ya meclise gider. Antep Mebusu olur. Bilahare İstiklâl Mahkemelerinin 3 Ali'sinden biri olarak mahkeme başkanı sıfatıyla yargılamalar ve hükümler gerçekleştirir.

81 Yangınlar ne zaman ve neden çıkmıştır?

Tesiri nasıl olmuştur?

Maraş'ta harp başladıktan kısa süre sonra yangınlar başlamış ve harp bitene kadar da devam etmiştir. Bu yangınlar tüm şehre sirayet ederek bazı mahallelerin tümünden, bazılarının da

kısmen yanmasına sebep olarak çok sayıda can, mal ve hayvan kaybına yol açmıştır. Yangınlar her iki taraftan da bilinçli olarak çıkarıldığı gibi, çatışmaların ve top atışlarının sonucu olarak da çıkmıştır. Ayrıca bir evde ve bölgede çıkan yangınlar; evlerin birbirine bitişik veya çok yakın olması, rüzgârın tesiri ve binaların ahşap ağırlıklı olması gibi sebeplerle kısa sürede birçok mahalleye yayılmıştır. Harbin dehşeti ve imkânsızlıklar yangınların söndürülmesi konusunda yeterince etkili olunamamasına yol açmıştır.

Maraş, dönemin kayıtlarında; uzaktan görenler için yangınların tesiri ile bir yanardağ manzarası arz etmektedir. Mevsimin kış olması ve yoğun bir şekilde yağan kar, yangınların tesirini bir ölçüde azaltmışsa da şehrin büyük oranda tahrip olmasını engelleyememiştir.

82 Harp esnasında hava şartları ne şekil cereyan etmiştir?

Gerek yerli kaynaklar gerekse Ermeni ve Fransız kaynakları Maraş'ta tarihte eşi benzeri çok az görülür korkunç bir kışın yaşandığı konusunda hemfikirdirler. Zemheri zamanına denk gelen Maraş Harbinin en belirgin unsurlarından birisi de çok şiddetli ve aralıksız kar yağışları, dondurucu fırtına ve havalar olmuştur. Kaynaklarda geceleri sıcaklığın -18-20 °C'ye kadar düştüğü belirtilmektedir. Bu da her iki taraf için, özellikle kuşatan taraf olan Türkler için, harbin çok daha meşakkatli geçmesine sebep olan doğal bir faktördür. Bu aşırı soğuk havaların tek olumlu yanı ise; harbin şiddeti ve dehşeti içerisinde defnedilemeyip, meydana kalan cesetlerin bozulup kokmasını yavaşlatmış ve herhangi bir salgın hastalık zuhurunun önüne geçmiş olmasıdır.

Dondurucu soğuk ve tipi şehir dışındaki çatışma bölgelerinde de etkili olmuştur. Hem Maraş Harbi öncesi tarafları etkilemiş, hem de Maraş'tan İslahiye yönüne çekilmekte olan Fransız ve Ermeniler için ise gerçek bir azaba dönüşerek, yolda sayısız insan ve hayvan kaybına uğramalarına yol açmıştır.

83 Maraş İstiklâl Harbinin meşhur şehidleri kimlerdir? Nerelerde ve ne şekil şehid olmuşlardır?

1 Evliya Efendi: Harbin en büyük ve en meşhur şehididir. Daha önce genişçe bilgi verildiği için tekrarına lüzum yoktur. Diğerlerinden en meşhurları ise şunlardır;

2 Millîş Nuri: Harp öncesinin ve harp sürecinin en büyük kahramanlarından. 3 Şubat'ta Kuyucak'taki Avadis Hırlakyan konağının düşürülmesi sırasında kurşunla karnından ağır yaralanır. Yarılan karnından dışarı dökülen bağırsaklarını toplayıp, karnına koyarak harbe devam ederse de, kısa sürede yaranın tesiriyle şehid düşer. Bazı kaynaklarda şehadetine sebep olan bu olayın, Kümbet Kilisesi'ne taarruz sırasında gerçekleştiği ifade edilmektedir.

3 Göllülü Yusuf Çavuş: Ermenilere karşı gösterdiği yiğitlikleri ve millî teşkilatın oluşturulması sırasında heyecan verici sözleriyle insanları cesaretlendirir. İri yarı ve pehlivan yapılı Yusuf Çavuş, harp esnasında Evliya Efendi'nin sağ kolu olarak, tüm harekâtlarda çetelerin sevk ve idaresinde büyük başarılar gösterir. Şekerdere ve Kalealtı gibi bölgelerdeki mevkiilerin düşürülmesinde büyük hizmetleri olur. 30 Ocak'ta Tekke Kilisesi'nin düşürülmesi esnasındaki çarpışmalarda şehid düşer.

4 Medinezâde Abdullah Çavuş: Hatûniye Bölgesinde çete komutanıdır. Kışla bölgesindeki evini kendi eliyle yakarak, civardaki Ermeni mevkiilerinin de yanmasını sağlar. Alaca Orçan'ın evini düşürerek içindekilerle beraber imha eder. 1 Şubat'ta Katolik Kilisesi'ni düşürmeye çalışırken şehid olur.

5-Eşbahzâde Mehmed Efendi: Divanlı Mahallesindeki çatışmalarda grup komutanı olarak ve ilerlemiş yaşına rağmen hep ön cephede yer alır. 29 Ocak'ta Ermeni Bulgurcu'nun evini düşürmeye çalışırken alınına isabet eden bir kurşunla şehid olur.

6-Çuhadar Ali: Harpten önce Mercimek Tepede kendine saldıran 3 Ermeni'den ikisini öldürerek şehirden kaçmış, önce Türkoğlu mıntıkasında Muallim Hayrullah Bey çetele-

rine, sonra da harp başlayınca şehre gelerek Batı Cephesindeki savaflara katılmıştır. Harbin son günlerinde Bayazıtlı Mahallesi'nde yaralanarak 17 yaşında şehid düşer.

7-Muallim Hayrullah Bey: Riyaziye (Matematik) muallimidir. Millî teşkilatın kurulması sırasında başlangıcından beri Arslan Bey'le birlikte hareket eden grubun içinde yer alır. Çete teşkilatlanması sürecinde önce Elbistan, sonra Pazarcık tarafından teşkil ettiği kuvvetlerle şehir dışında Fransız destek kuvvetleriyle mücadeleye girer. Özellikle Türkoğlu yöresinde İmalı tarafından topladığı çetelerle Bababurnu Muharebelerinde (8-9 Ocak) savaşır. Bu muharebeler içinde Tanıştepe Mevkiinde kasiğından yaralanarak önce Pazarcık'a, ardından Antep'e tedaviye götürülür. Daha sonra da Maraş'a Alman Hastanesine getirilirse de buradan sağ çıkamayarak şehiden vefat eder. Onun Alman Hastanesi'nde Ermeni Doktor Artin tarafından zehirli iğneyle kasten öldürüldüğü konusunda kuvvetli kanaât hâkimdir.

8-Doktor Mustafa: Aslen Elbistanlıdır. Millî Mücadele kahramanlarından Eczacı Lütfi (Köker) Bey'in kardeşidir. Fransız işgaline karşı teşkilatlanma fikrini ilk kez dile getirenlerden olup, Fransız işgalinin hemen öncesinde bir protesto metni hazırlayıp, Ulu Cami'de toplanan halka okuyarak millî mücadele bilincini uyandırmaya çalışır. Ardından Elbistan'a giderek çete, silah ve malzeme temini ve teşkilatlanma çalışmalarına bir müddet burada devam eder. Harp başladıktan sonra Maraş'a gelir. Sonuna kadar savaşılması taraftarıdır. Ancak Harbin son günlerinde Albay Norman'ın gelmesiyle durumun çok nazikleşmesi üzere konuşmak için gittiği Kadir Paşa konağında teslim olunmazsa, millî mücadele aleyhine yeni bir cephe açılacağı tehdidi üzerine Keret'le görüşmek üzere kışlaya gitmek zorunda kalır. Ancak görüşme sonrası cebinde Keret'in şartlarının olduğu kâğıtla Türk tarafına geçerken, Ermeni Doktor Artin ve Eczacı Leon tarafından yanındaki Balcıoğlu Ali ile birlikte vurularak şehid edilir (11 Şubat 1920).

84 Harp esnasında sivil ahali hangi vazifeleri üstlenmiştir?

Sivil ahali dediğimiz, elinde silahla savaşmayan geri hizmet unsurlarıdır. Çünkü sivil ahalinin bir kısmı (çoğunlukla yetişkin erkekler) çete olarak bizzat harp yapmış unsurlardır. Bunların dışında kalan ve mücadeleye taraftar olan ahalinin büyük kısmı savaşın lojistik sorumluluğunu üstlenmiştir. Kadın, çocuk, ihtiyar her yaştan ve cinsten insanımız imkân ve kabiliyetleri oranında bizzat harbe müdahil olmuştur.

Kadınlar genel olarak geri hizmette çetelere yemek pişirmesi, dağıtımı, revir hizmetleri, terzilik, düşman baskınlarına karşı evlerde savunma hazırlıkları, siperlere cephane taşıma, gerektiğinde siperlere girerek erkeklerle birlikte çarpışmalara girme gibi akla gelebilecek her türlü lojistik hizmetleri yerine getirmişlerdir.

Çocuklar içinde bir grup, harp meydanında bilgi akışını sağlayan posta vazifelerinde faal olarak kullanılmıştır. 9-10 yaşlarından itibaren ergenlik yaşına kadar olan erkek çocukları içinde zeki, çevik, uyanık, iş bitirir karakterde olanlar mevkiler arası ve Arslan Bey'in karargâhıyla diğer yerler arasında yaptıkları postalarla çok ciddi bir istihbarat hizmeti gerçekleştirmişlerdir. Siperler ve yıkık duvarlar arasındaki güzergâhı kullanan bu çocuklar hem çeviklikleriyle hem de cüsselerinin küçüklüğü sebebiyle kolay hedef olmadıkları için haber akışında başarılı olmuşlardır. Ayrıca taşıdıkları şifreli ve sözlü mesajlar sebebiyle çok dikkat çekmediklerinden, siperler arasındaki gidiş gelişleri nispeten rahat olmuştur.

Burada bahsedilmesi gereken en önemli hususlardan birisi kadın, çocuk ve ihtiyarların bu hizmetler yanında, bir dua ordusu haline gelmiş olmasıdır. Harbin manevi vechesini teşkil eden bu durum; harp müddeti boyunca günahsız çocuklardan, ırz ve namus endişesi yaşayan kadınlara ve aciz duruma düşmüş ihtiyarlara varıncaya kadar sivil ahalinin zikir ve dualarının eksik olmadığı bir hakikattir.

Hem evlerde hem topluca bulunulan sığınak mekânlarında, hem de başta Ulu Cami olmak üzere çeşitli cami ve mescitlerde sürekli dua ve zikirler okunmuştur. Fetih ve Fil sureleri ile diğer Kur'an ayetlerinin okunduğu, salavât-ı şerifelerin, çeşitli zikirlerin eksik olmadığı bu dönemde, küçük çocuklar ezberleyebildikleri İhlâs Suresi gibi kısa sureleri okurken, tesbihat ve zikirler de çekmişlerdir.

Harp döneminde en küçük çocuklara okutturulan kısa ve veciz en meşhur dua; “*Allahümme Yâ Vedûd! Gâvurun elini bağla, dilini tut*” şeklindedir. Bu dua Maraş İstiklâl Harbi'nin en meşhur sözlerinden birisidir.

85 Harbin kadın kahramanları kimlerdir?

Aslında bu sorunun cevabı, tüm imkânlarını kullanarak ve canını ortaya koyarak elinden gelen her şeyi yapan tüm Maraşlı analarımız, bacılarımızdır. Bu açıdan hepsi eli ayağı öpüle si muhtereme kişilerdir. Bu ifade ile birlikte, harp meydanında gerek elinde silahı ile bizzat düşmanla vuruşan, gerekse de mazlûmen şehid ve gazi olmuş çok sayıda kadın kahramanımız vardır. Bunlardan iki tanesi özellikle ön plana çıkmıştır.

İlki meşhur Senem Ayye'dir. Aslen Besni Haveydi Aşireti'nden Yusuf Ağa'nın kızıdır. Küçük yaşta Maraş Duraklı Mahallesine yerleşmişlerdi. Harbin 5. gününde çete olan kocası Ramazan'ın şehid olmasıyla çete elbisesi giyip, kocasının mavzerini alarak çetelere katılır. Önce Veysel oğlu Hasan çeteleri içinde harp etmiş, sonra da aşiretinden yirmi civârında çete toplayarak harbin sonuna kadar çarpışmalara katılmıştır.

İkinci kahramanımız ise Bitlis Defterdârının hanımıdır. Kaynaklarda isminin belirtilmediği bu kahraman hanım, harbin dokuzuncu günü olan 29 Ocak'ta, Kayabaşı'ndaki evlerinin duvarlarında açtırdığı mazgal deliklerinden çarpışmalara katılmış ve o gün akşama kadar düşmandan 8 kişiyi vurarak, büyük yararlılık göstermiştir. Bu yiğit kadın, akşama doğru da erkek elbisesi giyerek çetelere katılmış ve mücadeleye destek olmuştur.

Ayrıca Kuytul (Kurtuluş) Mahallesi'nde Ermeni çoğunluğun arasında yaşayan Hürü Ana, evinin damına çıkarak Ermenilere meydan okumuş ve 16 yaşındaki biricik oğlu Ökkeş'i harp başlayınca çetelere katmıştır.

86 Kaç Kaç nedir?

Ne zaman başlamış ve neler yaşanmıştır?

“Kaç Kaç” adı verilen hadise Maraş Harbinin en mühim hadiselerinden birisidir. Aynı zamanda trajedik ve dramatik sahneleriyle de sonraki dönemlere çok derin izler bırakmış toplu bir muhaceret hareketidir. Fransızların kışladan sürekli top atışlarıyla şehri bombardımana tutmaları ve kiliselerin makinalı tüfek atışlarının her tarafı delik deşik etmesiyle yaşanan vahşet ve dehşet, sivil ahalinin takâtini de bitirme noktasına getirmiştir. Ardı arkası kesilmeyen bombardıman, kurşun yağmuru ve yangınlar, sayısız can ve mal kaybına sebep olmuş ve daha harbin ilk haftası dolmadan şehir harabeye dönmeye başlamıştır. İşte Kaç Kaç adı verilen hadisenin başlama sebebi de bu gelişmedir.

29 Ocak günü daha fazla can kaybını engellemek, çetelerin harp esnasında ailelerinin kaygısını taşımadan harp etmelerini sağlamak ve şehrin düşmesi durumunda Ermenilerin katliama girişmelerine meydan vermemek düşüncesi içinde; sivil ahalinin kadın, çocuk, ihtiyar demeden top yekün şehir dışındaki köylere ve yerleşim birimlerine muhacereti başladı. İşte bu muhacerete “Kaç Kaç” adı verilmiştir. Bu muhaceret Doğu Cephesinde Dereli, Göllü, Kerhan yönünde Bertiz'e, hatta Pazarcık'a kadar uzanan bir hat üzerinde gerçekleşirken, Batı Cephesinde kuzeybatı yönünde bir kol Kazma Bağları ve ötesine, diğer bir kol ise Göksun, Çardak tarafına doğru uzanmıştır.

Tamamen düşmanla çevrili olan Cıgıcı (Hayrullah), Hoca Durdu (Hayrullah), Boğazkesen, Bektutüye (Fevzi Paşa), Res-tebaiye (Gazi Paşa), Şih Mahalleleriyle, kısmen düşmanla

çevrili olan Çavuşlu Mahalleleri Kaç Kaç'a katılamadı. Ama zaman içinde diğer mahalleler neredeyse tamamen boşaltıldı.

Albay Norman'ın Mercimek Tepesi'ni işgal ederek, şehri o yönden de bombardıman altına aldığı 8 Şubat'tan itibaren Kaç Kaç daha da hızlanarak, düşmanın şehirden kaçtığı 12 Şubat'a kadar devam etmiştir. Bu itibarla ve şehrin o dönemki Müslüman nüfusunu dikkate aldığımızda, Kaç Kaç'a katılan ahalinin mevcudunun on bine yakın veya biraz üzerinde olduğunu ifade etmek abartı olmayacaktır.

Ancak Kaç Kaç, hiç de kolay olmamış birçok meşakkat ve acı içinde gerçekleşmiştir. Öncelikle mevsim kışın en şiddetli zamanıydı ve Maraş tarihinde görülmemiş bir kış yaşanıyor-du. Her taraf yoğun karla kaplı, tipinin ardı arkası kesilmiyor, fırtına ve dondurucu soğuklar yayan yapıldak yollara düşen ahalinin işini çok zorlaştırıyordu. Üstelik düşmanın ölçsüz zalimliği sınır tanımıyor ve göç güzergâhındaki ahalinin üzerine kışladan topçu atışları yapılarak bombardıman altında bir muhaceret yaşanmasına sebep oluyordu. Ahalinin şehirden ayrıldığı sokak ve yollar üzerindeki Ermeni evlerinden, insanların üstüne kurşun ve taş yağmuru eksik olmuyordu.

Bu şartlar altında gerçekleşen muhacerette sayısız insanımız donarak, bombardıman ve kurşun yağmurundan etkilenerek şehiden vefat etmiştir. Hastalanan ve donan uzuvları kangrene dönüşenlerin durumu ayrı bir dramdır. Bu muhaceretin en mazlumları ise küçük çocuklar ve kundaktaki bebekler olmuştur. Sayısız çocuk ve bebek dermanı tükenmiş kollardan bembeyaz karlar içinde düşüp kalarak, yol kenarlarına bırakılarak, yere düşen analarının kucaklarından kayıp ayaklar altında ezilerek, donarak en küçük günahsız şehidler olarak Maraş'ın istiklâlinin bedelleri oldular.

Yol boyunca ağaç ve çalı diplerinde, kaya kovuklarında, yol kenarlarında bırakılarak veya donmuş anasının kucağında aynı kaderi paylaşarak vefat etmiş bebekler eksik olmuyordu. Eceli gelmeyen ve harbin en küçük gazileri olarak hayata de-

vam etmeleri kaderlerine yazılmış olanlar ise; ya diğer çocuklarını köylere yerleştiren aileleri tarafından geri dönülerek bırakıldığı yerden alınıyor, ya da daha donmadan arkadan gelen muhacir kabilelerince bulunarak kurtarılıp sahipleniliyordu.

Bu satırların yazarının ninesi de (Feride Kanadıkırık 1919-2006) kundak bebeği olan Kaç Kaç gazilerinden biridir. Merhum ninemden dinlediğime göre harpte yaklaşık 6 aylık bir bebek olarak Kaç Kaç kafilesindedir. Muhtemelen Devecili Mahallesinin Kazma'ya doğru boşalması sırasında, ailesiyle birlikte ve annesinin kucağında kabile içindedir. Bir müddet sonra yorulan anne bebeği kız kardeşine emanet eder, o da yorulunca evin hizmetçisine verir. Kafilenin arkalarında bulunan hizmetçi bebeği taşımaktan takati kesilince kimseye haber vermeden yol kenarına bırakarak, kendini kurtarma telaşıyla yola devam eder. Ancak eceli yetmemiş ve yaşayacağı uzun bir ömrü vardır. Arkadan gelmekte olan kabile içindeki ağabeyi tarafından karlar içinde fark edilen ve tanınan ninem sağ salim kurtarılarak öndeki kabileye yetiştirilmiştir.

Kaç Kaç hadisesinde bunun gibi sayısız hatıratlar, daha sonra anne ve babalarının ömür boyu yüreklerini sızlatan acılarla dolu hayatları da beraberinde getirmiştir. Bu hadise; üzerine müstakil eserler yazılacak, temsilleri ve belgeselleri yapılacak kadar dramatik, mühim bir tarihî-sosyolojik hadisedir. Maraş İstiklâl Harbi'nin dehşeti, Kaç Kaç Hadisesi tüm boyutlarıyla ortaya konulmadan anlaşılabilir.

87 Harbin mazlum şehidleri kimlerdir?

Bu sorudan kastımız silah kullanmaktan ve kendini savunmaktan aciz olduğu halde vahşice katledilen ve ölüme sürüklenen insanımızdır. Zaten bombardıman, kurşun yağmurları ve Kaç Kaç'ta sayısız Müslüman şehâdet şerbetini içmiştir. Gerek şehir içinde gerekse dışında çok sayıda erkek ve kadın Ermenilerin işkence ve tecavüzleri altında can vermiştir. Tecavüzden sağ kurtulan kadınlar ya kendilerini öldürmüş ya da

rastladıkları çeteleri zorlayarak kendilerini öldürtmüşlerdir. Çok sayıda çocuk da süngülere takılarak, kol ve bacakları kopararak, gaz yağına batırılıp diri diri ateşe verilerek, duvarlara çarpılarak, yürekleri titreten hallerde şehid edilmişlerdir. Bunların yanında Ermeni ve Fransızlar tarafından vahşice katledilen bir kısım insanımız vardır ki, hatıratlar bu isimleri harbin müşahhas mazlum şehidleri olarak kayıt altına almıştır. Bunların en meşhurları şu zâtlardır;

1-*Üzümsuyu Mehmed Ağah Efendi ve Dikeç Hayri*: Bu kişiler harbin başladığı gün çarşıdan evlerine geçerken Arasa Hanı civarında Fransızlar tarafından yakalanarak hana götürülüp, Ermeniler tarafından işkenceye alınmışlardır. Kulak ve burunları kesilerek, ellerine, ayaklarına, gözlerine ve boğazlarına köstek çivileri çakılarak şehid edilmişlerdir. Bir rivayete göre bu halde cenazeleri dışarı atılmış, diğer bir rivayete göre bu şekilde Arasa Hanı kapısına çivilenmiş halde bulunmuşlardır. Handa esir tutulan ve işkenceye şahit olarak, Cezayirli Müslüman bir Fransız askerinin salıvermesi ile kurtulmayı başaran Kadioğlu Musa'nın anlattığı üzere; bu işkenceler sırasında Üzümsuyu Mehmed Ağah Efendi, kendine işkence eden Ermeni'ye; "*Hangi düvel-i muazzamada esir olmuş bir milleti böyle işkence ile öldürmek var?*" deyince Ermeni'nin; "*Üzümsuyu, Üzümsuyu bu 1311'in (1895-Zeytun İsyanı), 1325'in (1909-Adana İsyanı) intikamı*" dediği meşhurdur.

2-*Kaltakçı Halil*: Kırklar Kilisesinde günlerce işkence gördükten sonra boğazlanarak şehid edilmiştir.

3-*İdadi Muallimi Hafız Veliiyiddin Efendi*: Abarabaşı sokağında bir Ermeni'nin evinde kiracı olarak oturan bu zât, harbin ilk günü evinin duvarını delerek içeri giren Ermeniler tarafından vahşi işkencelerle katledilmiştir. Mezarı Çınarlı Camii'nde Sütçü İmam Türbesi yanındadır.

4-*Ulemâdan Ediklioğlu Mustafa Efendi*: Harbin başladığı gün Pazarcık'tan Maraş'a dönmekte iken Kapıçam mevkiinde Ermeniler tarafından yakalanmış ve işkenceye tabi tutulmuş-

tur. Ermeniler tarafından sarığı boynuna dolandıktan sonra çırilçiplak soyularak, türlü çirkinlikler icrâ edilmiş ve süngülenerek şehid edilmiştir.

5-Ceza Mahkemesi Reisi Cemil Bey ve Annesi: Harbin patladığı gün Uzunoluk'ta evine dönmekteyken, düşman kurşunları altında şehid olur. Çatışmanın şiddetinden dolayı cenazesi 3 gün boyunca şehid düştüğü yerden alınamaz. Oğlunun acısı içinde gözyaşlarına boğulan yaşlı anası da, evlerini basan Ermeniler tarafından şehid edilir.

6-Jandarma Binbaşısı İsmail Hakkı Bey: Harbin başlamasından hemen evvel kışlada General Keret tarafından tutuklanarak harbin sonuna kadar orada tutulmuştu. 11 Şubat gecesi şehirden geri çekilirken tutsaklarını da yanında götüren Fransızlar, yolda İsmail Hakkı Bey'i döve döve yarı canlı halde Mercimek Tepede araziye atarlar. Ertesi gün elleri ayakları donmuş halde ölmek üzereyken bulunan İsmail Hakkı Bey, Alman Hastanesine kaldırılır, kangren olmuş el ve ayakları kesilirse de kurtulamayarak 22 Şubat günü şehiden vefat eder.

88 Albay Norman, Maraş'a ne zaman ve hangi amaçla geldi? Onun gelişi harbin gidişatına ne şekilde tesir etmiştir?

Maraş'taki savaşın Fransızların aleyhine gelişmiş olması, General Keret'in üst komuta kademesinden yardım istemesine yol açmıştı. Bu gelişme üzerine Adana'daki Genel Vali General Dufieux'un emriyle, seyyar tümen komutanı olarak bölgede bulunan Albay Norman, yardıma ve gerektiğinde çekilmeyi başlatmaya yetkili olarak Maraş'a yönlendirildi.

2 süvari bölüğü ve 2 piyade taburundan oluşan bir alay, 400 arabadan müteşekkil askeri malzeme, ağır silahlar ve bir top bataryasıyla (biri uzun menzilli) İslahiye'den gelen Albay Norman kuvvetleri, Türkoğlu mıntikasını ateş altına alarak 7 Şubat'ta Aksu'ya ulaşır, karargâh kurar. Norman ertesi 8 Şubat günü Mercimek Tepesi'ni işgal ederek; Aksu, Sıtmapınarı ve Mercimek Tepeden, başta Cancık hattı olmak üzere, kış-

laya kadar olan mintıkayı kesif bir topçu ateşi altına alır. Bu tarihten itibaren şehir çok daha zorlu bir sürece girer. Kışla yönünden General Keret, Mercimek Tepe yönünden de Albay Norman'ın yoğun topçu ateşi altındaki şehirde düşme tehlikesi baş göstermiş, düşmanın katliama girişeceği korkusu endişeleri had safhaya çıkarmıştı.

Bu sebeple, Maraş İstiklâl Harbinin en zorlu safhası 8 Şubat'tan 12 Şubat'a kadar geçen son 4 günlük süreçtir. Mercimek Tepe-Kışla noktalarından yapılan makaslama ve çok yoğun topçu bombardımanı, zaten harap olmuş şehri harabe üstüne harabe haline getirir. Maraş iki ateş arasında çok sıkışık bir vaziyette kalır. Kaç Kaç iyice hızlanır. Büyük çete liderlerinin çoğunun şehid düşmüş olması sebebiyle, zaten moral-leri bozuk olan bir kısım çeteler dağılmaya ve yakın köylere çekilmeye başlarlar. Özellikle ilçe ve köylerden gelmiş olan çetelerde dağılma ve çekilme daha fazla olur. Dağılan çetelerin bir kısmı çarşıda yağma yapar.

Mercimek Tepeden yapılan bombardıman daha ziyade Batı Cephesini etkilemesine rağmen, Doğu Cephesi tamamen çöker. Cepheyi tutamayan ve çetelerin dağılmasını engelleyemeyen Kılıç Ali de, Kaç Kaç yolcularına katılarak Kerhan'a kadar çekilir. Doğu cephesinin çökmesinden yararlanan Ermeniler; Kümbet'ten Divânlı'ya, oradan da güneye yayılmaya çalışırlar. Ermeniler Divânlı Camii'ni yakar, ardından yangınlardan nasibini Hatunîye Camii de alır. Şeyh Ali Sezai Efendinin tekkesi ve evi de yakılır. Erzak bitme noktasına gelir. Hayvanların dışkıları içinde sağlam kalmış arpa taneleri toplanarak kaynatılıp yenir. Ölmüş at ve katırların etleri bile tüketilecek noktaya gelir. Sokaklarda toplanamayan cesetler kokmaya başlar.

Doğu cephesinin büyük oranda çökmesine ve çetelerin dağılmasına rağmen, bu cephede ümidini ve azmini kaybetmeyen en mühim şahsiyet Şeyh Ali Sezai Efendi olmuştur. 10 Şubat günü yoğun kar ve soğuğa rağmen karlar içinde bata çıka Kerhan-Peynirdere bölgesine kadar gider. O bölgede top-

lanmış olan çetelere moral verir, yaptığı etkili konuşmalar ile azimlerini artırır ve 200 kadar çetenin geri dönmesini ve mahallelerde cephe tutmasını sağlar.

Şehrin düşeceği ve Ermenilerin katliam yapacağı endişesi had safhaya ulaşır. Teslim olma düşüncesinde olanların sayısı iyice artmaya başlar. Bayazıtöğlu Abdulkadir Paşa'nın konağı teslim olma düşüncesinde olanların sığınağı olur. Heyet-i Merkeziyenin iki numaralı ismi Rafet Hoca ve çete liderlerinden Cineviz Mustafa bile bu kervana katılır. Başından beri mücadeleye karşı olan Kadir Paşa, biran evvel Fransızlarla anlaşarak silah bırakılmasında ısrar etmektedir. Milli mücadelede büyük yararlılıklar göstermiş olan Bayazıtöğlu Muharrem ve Zafer Beyler Arslan Beyin emriyle Şekerdere-Karamanlı hattına Albay Norman kuvvetlerine karşı desteğe giderken Kadir Paşa'nın adamları tarafından yolları kesilerek zorla silahları alınıp, bir müddet konakta alıkonurlar.

Tüm yazılanlardan anlaşıldığı üzere, yaşı doksana gelmiş olan Kadir Paşa'nın tezi; silahlı mücadelenin bir sonuç getirmeyeceğı, aksine şehrin mahvolacağı ve ahalinin katledileceğı endişesiyle, başından beri karşı olduğı harp ortamını biran evvel sona erdirerek, sulh sağlamak şeklindeydi. Hatta son günlerde konağına görüşmeye gelen ve destek bulmaya çalışan Arslan Bey'e ağır hakaretler ederek, bu duruma sebep olduğı suçlamasında bulununca sinirler iyice gerilir ve aralarında şiddetli bir tartışma yaşanır. Sonuna kadar milli mücadele taraftarı olan ve konağına görüşmek üzere gelen Dr. Mustafa Bey, ağır tehditler altında ikna edilerek harbin son gecesi General Keret'le görüşmeye gönderilir. Ancak görüşme akabinde Dr. Mustafa, Ermeniler tarafından sırtından vurularak şehid edilir.

Ancak bununla birlikte mevziini bırakmayan ve ağır bombardımana rağmen harbe devam eden çetelerin mevcudu da bir hayli fazla idi. Özellikle Batı Cephesi sağlam kalır ve bombardıman altında harbe devam eder. Kışla, Akdere tarafından

yapılan isabetli atışlarla ateş altında tutulup, Fransızların herhangi bir huruç harekâtına girişmeleri engellenir. Arslan Bey zaman zaman Akdere siperlerine bizzat girerek çetelerle birlikte çatışmalara katılır.

Kayabaşında Çerkez Yahya Hoca ve diğer Kayabaşı çeteleri de harbe şiddetle devam ediyordu.

Batı Cephesi'nde ise Karamanlı Mahallesi çok şiddetli çarpışmalara sahne oluyordu. Karamanlı Fakısı (İmamı) Hacı Hasan Efendi ve çeteleri Mercimek Tepe yönünden yapılan Fransız taarruzuna şiddetle direnmiş ve düşmanın şehre girmesine müsaade etmemiştir. Hacı Hasan Efendi'nin, Arslan Bey'e haber göndererek "*Ne duruyorsunuz! Düşman şehre giriyor! Destek gönderin!*" şeklindeki yardım isteği meşhurdur. Arslan Bey, Zafer ve Muharrem Bayazıt Beyleri çeteleriyle birlikte bölgeye sevk etmişse de yukarıda da izah edildiği gibi Kadir Paşa adamları tarafından tevkif edilerek alıkonulmuşlardı. Ama herşeye rağmen Karamanlı-Şekerdere hattındaki şiddetli direniş sebebiyle düşman şehre giremeyecek ve Batı Cephesi sağlam kalacaktır.

Tüm bu gelişmeler içerisinde şehrin kurtarılamayacağı kesinleşirse, son çare olarak şehrin tamamen boşaltılması ve şehrin tümünden ateşe verilerek, içindeki düşmanla birlikte yakılması bile düşünülmeye başlanmıştır. Hatta Elbistan'a kadar çekilerek, orada yeni bir cephe kurulması düşüncesi bile dile getirilmeye başlanmıştı.

Aslında düşmanın da durumu pek iç açıcı değildi ve kuşatma altında oldukları için durumları daha sıkıştıktı. Yiyecekleri büyük oranda tükenmiş, açlık baş göstermiş, yakalayabildikleri kedi, köpek ve fareleri bile yemeye başlamışlardı. Çok ağır kış şartları yaşıyor ve tüm ağır bombardımana rağmen Türkler inatla savaşa devam edip, mevzilerini ateş altında tutuyorlardı. Bu durum, Fransız komuta kademesinin de ümidini yitmesine yol açacak ve Maraş'tan çekilmekten başka çarelerinin olmadığına karar vereceklerdir. Üstelik ailelerini şehir dışında

güvenli yerlere taşımayı başaran çetelerin bir kısmı geri döner, tekrar çarpışmaya başlamışlardır.

Maraş Milli Mücadelesinin Başkomutanı Arslan Bey'in bu en zor zamanlarda dik durarak, asla geri adım atmaması, karârgâhın sağlam bir şekilde kalmasını sağlamış ve arı kovani gibi işleyen karargâhı harbin en hararetli anlarında hayatî kararların alınarak, uygulamaya sokulduğu efsanevi bir mekân haline gelmiştir. Bu sayede Maraş Mücâhidleri düşmana geçit vermemeyerek, harbi sonuna kadar devam ettirebilmişlerdir.

89 Fransızlar Maraş'tan ne zaman ve ne şekilde çekilmişlerdir?

Keret'in sıkışık durumunu bir türlü düzeltememesi ve kışlanın ateş altında bulunduruluyor oluşu, diğer taraftan Norman'ın tüm çabasına rağmen Mercimek Tepeden şehre giriş yapamaması ve Türklerin şiddetli direnişi Albay Norman'a çekilmekten başka çare koymaz. Üstelik Urfa'daki durumlarının sıkışık olması sebebiyle oraya da kuvvet sevk etme kaygısı ayrı bir sıkıntıydı. Kışlanın düşmesi durumunda General Keret'in öldürülme ve esir edilme riski ise Fransızların göze alamayacağı bir husustu. Böyle bir durum tüm bölgedeki dengelerini alt üst edebilirdi. Bunları Albay Norman'ın düşünmemiş olma ihtimâli zayıftır. Zaten son birkaç günde İslâhiye ve Antep yönünden Maraş'a gelen birkaç Fransız uçağı gözlem yapıp, kışla tarafına bir takım şifreli işaretler taşıyan kâğıtlar atmışlardır. Muhtemelen çekilmeye yönelik şifreleri barındıran bu kâğıtların bir kısmı, rüzgârın da tesiri ile Türk tarafına düşmüştü.

Albay Norman, şifreli çekilme emirlerini kışladaki General Keret'e bildirir. Çekilme, 11 Şubat akşamından itibaren hem Mercimek Tepe yönünden, hem de kışla yönünden Fransız kuvvetlerinin şehrin kuzey batısı yönünde bir koridor açmak için karşılıklı yürüyüşe geçmesiyle başlar. Zaten birkaç gündür çekilme güzergâhı sürekli olarak şiddetli top ateşi altında

tutuluyor, yol açık ve güvenli hâle getirilmeye çalışılıyordu. Maraşlının dikkatinden kaçmayan bu hareketlilik, kafilenin içinde çok miktarda Ermeni Mamasının (kadın) olduğunun fark edilmesiyle, düşmanın kaçmakta olduğu izlenimini kuvvetlendirir.

Gece saat 9 sıralarında kışlada çok şiddetli patlamalar meydana gelmeye başlar. Bundan mütevellid yangın ve patlamalar sabaha kadar devam eder. Fransızlar, Maraş'tan giderken, yanlarına alamadıkları askeri malzemeleri ve cephaneyi bu şekilde imhâ ederek kullanılamaz hale getirirler. Gece saat 03'e kadar devam eden çekilme ile 4500 kadar Fransız ve kendilerine katılan 3000 kadar Ermeni, kışladan batı yönünde hareket ederek, Mağralı üzerinden Mercimek Tepe'ye ulaşırlar. Ardından da Sıtma Pınarı üzerinden Aksu'ya inerek, İslâhiye yönünde ilerlemeye başlarlar. Maraş kurtulmuştur!

90 Fransızların İslahiye'ye çekilişleri esnasında neler yaşanmıştır?

11 Şubat'ı 12'sine bağlayan gece başlayan geri çekilme, çok büyük zorluklar ve kayıplar altında yapılmıştır. Fransızlar ve Ermeniler, Aksu'dan başlayıp Belpınarı'na kadar süren geri çekilme esnasında; Türk çetelerinin baskınları, şiddetli soğuk, kar ve tipi fırtınaları sebebiyle çok ağır insan zayıyatı ve malzeme kaybı yaşadılar. General Keret'in üstü kapalı bir at arabasında perişan bir halde İslahiye'ye ulaşması, bu çekilmenin en manidar sahnelerinden birisidir.

Ayrıca Fransızlar, yanlarına aldıkları Ermenilere merhamet etmemişler; yolda genç ve güçlülerine kazma kürekle yol açtırırken, istirahat yerlerinde kendileri çadırlarına çekilip sıcak çay ve atıştırmalıklarla dinlenmişler, Ermenileri ise kar altında ve açıkta, gündüz ve geceler geçirmek zorunda bırakmışlardır. Ermeniler, bu halde Türk çetelerinin baskınlarına oranla çok daha fazla kayıp vermişlerdir. Çekilme esnasında kafile içinde bulunan Ghovent Chorbajian adlı Ermeni, yaşananları ayrın-

tlarıyla anlatmış; bir taraftan Fransızlara lanet okurken, bir taraftan da Allah tarafından cezalandırıldıklarını ilahi iradeye isyan havası içince itiraf etmiştir.

91 Fransızlar çekildiğinde direnmeye devam eden yerler nerelerdi? Nasıl teslim alındılar?

11 Şubat'ı 12 Şubat'a bağlayan gece yaşanan Fransız çekilmesi, ana karargâh olan kışladaki kuvvetlerin çekilmesi şeklinde gerçekleşmişti. Sabahleyin Türk kuvvetleri yer yer yanmakta olan kışlaya girerek teslim aldı. Diğer mevkiiler direnmeye ve etrafa ateş etmeye devam ediyorlardı. Ancak Keret'in çekildiğinin anlaşılmasıyla bir-iki gün içinde diğer mevkiiler de silah bırakarak; içindeki Fransız, Ermeni ve misyonerler olmak üzere, tüm gayrimüslimler teslim oldular. Bunların en mühimleri; Abarabaşı Kilisesi, Kümbet Alman Yetimhânesi, Katolik Kilisesi, Alman Hastanesi ve Amerikan Koleji'dir.

92 Fransızlar geri çekildikten sonra Maraş ve civarında ne kadar Ermeni kaldı? Onlara ne oldu?

Harpten önce Maraş'ın içi ile civar köy ve kasabalarda yaklaşık 14-15 bin civarında Ermeni'nin bulunduğu tahmin edilmekteydi. Harpten sonra Maraş'ta kalan Ermeni sayısının 8 bin civarında olduğu görülmektedir. Ermenilerin bir kısmı Fransızlarla gitmiş, bir kısmı Maraş'ta harp esnasında ölmüş, yukarıda verdiğimiz sayı kadarı şehirde kalmış, diğer kısmı ise başta Yenice kale ve Zeytun bölgesi olmak üzere civar köy ve kasabalarda bulunuyordu. Maraş'ta kalanlar, silahları toplanarak evlerine gönderildiler ve Ankara Anlaşması'na kadar Maraş'ta normal yaşamlarına devam ettiler.

Ekim-1921 Ankara Anlaşması, Fransa'yla aramızdaki harp durumunu sona erdirdi ve İskenderun vilâyeti Fransız sömürgesi Suriye'de kaldı. Bu tarihten 1922 Ocak ayına kadar geçen sürede Maraş Ermenileri ve diğer yabancılar da mülklerini satarak, yanına alabildikleri eşyalarıyla birlikte güneye, Fransa

kontrolündeki bölgelere gittiler.

Maraşlı, harpten sonra herhangi bir intikam sevdasına düşmedi. Elini Müslüman kanına bulaştırmış katiller ve ırz düşmanları dışında kimseye ilişilmedi. Türk müsamaha ve insan-cılığına bir kez daha şahit olan Ermenilerin korkuları, kısa bir müddet sonra yerini güvenlik içinde oldukları duygusuna bıraktı. Ancak, Maraşlı bu süreçte hiçbir şekilde güvenlik tedbirlerini elden bırakmadı. Aynı durumda harbi kazanan taraf Ermeniler ve Fransızlar olsaydı, kundaktaki bebeğe varıncaya kadar şehirde tek bir canlı Müslüman kalmayınca kadar katliam yapacaklarında hiçbir şüphe yoktu.

Zeytun Ermenileri ise 1921 ortalarına kadar tutunmayı başardılar. Çevrede güvenlik problemi oluşturmaya ve Türk köylerine saldırmaya devam ettiler. Sayıları 700 civarında olan Zeytun Ermenileri de 1921 ortalarında yapılan askerî harekât sonucu bölgeden çıkartıldı. Bir kısmı çatışmalarda öldü, bir kısmı dağlık alanlara kaçarak çeşitli yollardan güneye, Amanoslara ulaşmaya çalıştılar. Bunların da bir kısmı bu şekilde kaçmayı başarırken, diğer bir kısmı ya çatışmalarda öldü ya da teslim alındı.

93 Agop Hırlakyan'a ne oldu?

Maraş'ın en zengini ve Ermenilerin lideri olan Hırlakyan Agop, şehirde yaşanan güvenlik problemlerinin ve savaşın en büyük sorumlularından biridir. Kilikya Ermeni Prensi olma hayali içinde hem Maraş'ı hem de Ermenileri felâkete sürüklemiştir. Bir ara Maraş mebusluğu bile yapan ve aslında uçsuz bucaksız arazileri, sayısız emlakı ile keyfine diyecek olmayan Agop, Avrupalıların kışkırtmaları ve ütöpik hırsları içinde yaşamış ve sonunda bu uğurda canıyla birlikte her şeyini de kaybetmiştir.

Mahallesi olan Kuyucak'ın yanmasından sonra Kuyucak-Kümbet-Divanlı mıntıkasında bir yerde savaşın sonuna kadar kalmayı başaran Agop, Keret'le birlikte çekilen Ermeni gru-

bunun içinde yoktu. Bir grup Ermeni ile birlikte ve sabahın erken saatlerinde Sarayaltı civarından Şeyhadil istikâmetine doğru kaçarken, çetelerle karşılaşmış ve yapılan çatışmada vurularak ölmüştür.

Ölümüyle alakalı değişik rivayetler vardır. Ancak yer ve zaman konusunda ihtilâf yok gibidir. Öldükten sonra, başı gövdesinden ayrılarak çeteler tarafından Gazi Arslan Bey'e getirilmiş ve "*Beyim! Düşmanın ömrü bu kadar olsun*" denip, huzuruna konulmuştu. Tarihe geçen bu ifade, Maraş'ın zaferinin sembolü olan cümledir. Bu sırada şehirde kalan Ermenilerin teslimi işini görüşmek üzere Gazi Arslan Beyin yanına gelmiş olan Amerikalı Protestan Misyoner Mr. Lyman'ın "*Aman Efendimiz! Ermeniler'e merhamet ediniz*" diye feryad ettiği meşhurdur. Daha sonra Agop'un kesik başı bir mızrağa geçirilerek, Sütçü İmam tarafından şehirde dolaştırılıp, halka teşhir edilmiştir. Hırlakyan ailesinden kardeş Avadis ise muhtemelen şehirden çıkmayı başaranlardandır.

94 Maraş İstiklâl Mücadelesine, Elbistan'ın katkıları nelerdir?

Bu mücadele Maraş'ın tüm ilçe, kasaba ve köylerinin katılımı ile gerçekleşmiş topyekûn bir dstandır. Şehir dışındaki insanımız gerek buldukları bölgelerde (Türkoğlu, Pazarcık, Yenicekale, Andırın gibi) düşmanla mücadele etmiş, gerekse de çete olarak gelip savaşmış ve silah, cephane, gıda, para gibi lojistik desteğiyle de yardımını esirgememiştir. Pazarcık-Türkoğlu bölgesinde meydana gelen çatışmalar ayrı bir soru halinde cevaplandırılmıştı. Burada Maraş'ın en büyük kazası olan Elbistan'ın millî mücadeleye katkısını topluca görmeye çalışalım.

* Elbistan; işgalin başından itibaren teşkilatlanmış, Maraş'tan önce Elbistan Müdafâi Hukuk Cemiyeti Nakipzâde Mehmed Efendi başkanlığında 6 kişiyle kurulmuş ve mücadelenin sonuna kadar Maraş'la iş birliği içinde çalışılmıştır.

* Elbistan aslında stratejik bakımdan güneyden kuzeye Maraş'tan sonraki ikinci mühim nokta idi. Çünkü işgal orduları, Maraş'tan kuzeye yol açılması durumunda Elbistan'a gelecek ve burası onlara Sivas yolunu açacak kapı olacaktı. Bu sebeple Sivas Kongresi, süreçte Elbistan'ın stratejik ehemmiyetini ihmâl etmedi. Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemâl teşkilatlanma ve savunma tedbirleri gayesiyle 3.Kolordu Komutanı Kurmay Albay Selahaddin Adil, Kılıç Ali (Emrullah Asaf), Yörükselim (Kurtoğlu Selim) gibi şahsiyetleri ilk başta Elbistan'a gönderdi. Kılıç Ali Bayrak Hadisesine kadar, Yörük Selim de savaş başlayana kadar bölgede kaldı. Ayrıca Millî Mücadele boyunca Sivas üzerinden Maraş'a gönderilen silah ve cephane ile askeri kuvvetler Elbistan üzerinden gelmiş, yol güzergâhının korunmasında Nakibzâde Abbas Ağa ve kuvvetleri etkin rol oynamıştır.

* Fransızların gelmesinden kısa süre önce Kadızâde Hasan Fehmi, Kocabaşzâde Ömer, Elbistanlı olan Dr. Mustafa ve kardeşi Eczacı Lütfi (Köker) gibi şahsiyetler Ekim ayı sonlarında Maraş'tan Elbistan'a giderek, buradaki cemiyet vasıtasıyla silah ve cephane tedarikine başladılar. Burada ahalinin gayretleriyle 150 kadar silah ve cephaneleri temin edilerek Maraş'a gönderildi. Eczacı Lütfi ve kardeşi Dr. Mustafa, harp başladıktan sonra Maraş'a gelerek bizzat mücadelenin içinde yer aldılar. Cancık-Ahır Dağı hattında cephe tuttular. Yine Muallim Hayrullah Bey de bir ara Elbistan'a gelerek çete toplama faaliyeti yaptı. Ayrıca aralıklarla Maraş'tan Elbistan'a gelen küçük gruplara da silah ve cephane temini yapmıştı.

* 5 Aralık'ta Elbistan Ulu Camii'nde 15000 kişinin katıldığı mitingle, çeşitli yerlere protesto telgrafları çekilerek, işgallere karşı millî bir duruş sergilendiğini ayrıca görüyoruz. Bayrak Hadisesinden sonra Fransız kumandanlığına Elbistan'dan da tehdit telgrafi gönderilmiştir. Ayrıca para ve muhtelif cinstе malzeme bağışları yapılarak, ilgili yerlere ulaştırılmıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte 23 Ocak'ta Elbistan Müdafa-i Hukuk

Cemiyeti bir protesto mitingi daha düzenlemiştir.

* Elbistan'dan Maraş'a savaşmak için çeteler de gelmiştir. 8 Şubat'ta Nakibzâde Mehmed Efendi 300 kişilik bir kuvvetle Elbistan'dan Maraş'a geldi. Cancık tarafına konuşlandırılarak kışla yönündeki çatışmalara katıldılar. Ayrıca Müftülüzâde Hacı Efendi, Ali Rıza Efendizâde Tahir Efendi gibi bir kısım zevât kumandasında muhtelif miktar çete Elbistan'dan gerek harbe katılmışlardır.

* Elbistan, bu süreçte Millî Mücadele aleyhinde tutum sergileyen Kaymakam Kerküklü Halis Bey'e karşı tavrı almış ve onun tutumundan vaz geçmemesi Elbistan'ı iyice germiştir. Neticede kaymakamın tavrı ve davranışlarına daha fazla sabredemeyen Elbistan Müdafa-i Hukuk Cemiyeti ve Jandarma Komutanı Muhtar Bey 30 Aralık 1919 gecesi onu cebren evinden alarak, Sivas'a götürüp valiliğe teslim etmiştir. Böylece kaymakam fiilen azledilip, Elbistan sınırının haricine çıkarılmıştır.

95 İki tarafın da kayıpları ne şekilde oldu?

22 gün geceli gündüzlü devam eden Maraş Harbinde, şehir tarihinin belki de en büyük yıkımı gerçekleşmiş, insan kayıplarının yanı sıra sayısız mal kaybı da yaşanmıştır. Ayrıca şehrin tarihi dokusunun bazıları tamamen yok olurken, bir kısmı ise büyük zarar görmüştür. Bu sebeple savaş her yönden çok büyük kayıpların yaşanmasına sebep olmuştur. İnsan kaybı konusunda kaynaklarda değişik bilgiler vardır. Ermeniler kendi kaynaklarında kayıpları konusunda abartılı rakamlar verirken, Türk tarafındaki insan kaybına ilişkin rakamların da tam anlamıyla tespit edilemediği görülmektedir. Eldeki en mühim resmi kayıt Genel Kurmay Başkanlığı Ateşe Arşivlerinden alınan rakamdır. (*Gnkur. ATESE Bşk. Arşivi, no.5, Klasör 2306, Dos.3, Em.Kur. Alb. Ferhat BAŞDOĞAN, Kahramanmaraş 1.Kurtuluş Sempozyumu, s.73*) Buna göre savaşta Türk zaiyatı; 200 şehid, 500 yaralıdır. 7 mahalle tamamen, 3 mahal-

le kısmen yanmış, 8 cami, 15 okul kullanılmayacak derecede tahrip olmuştur. Fransızların 1000, Ermenilerin de 1500 kadar zayıat verdikleri tahmin edilmektedir, denmektedir.

Harbin uzunluğu, kışın şiddeti, yangınlar, şiddetli topçu ve makinalı tüfek ateşi ile çarpışmaların yoğunluğu göz önüne alındığında 200 şehid rakamının hakikati yansıttığı biraz şüphelidir. Bu rakam muhtemelen Genel Kurmay kayıtlarına resmi olarak giren ve bir kısmı askeri personele ait olanlardır. Sivil kayıpları bu rakamın çok ötesinde olmalıdır. Sadece Kaç Kaç hadisesinde karlar arasında vefat eden bebekler, küçük çocuklar, kadınlar ve ihtiyarların sayısı bile ciddi bir yekûn tutar. Ayrıca Ermeni ve Fransız askerinin evlerde veya şurada burada tecavüz ederek, işkence ederek katlettiği mazlumlar ayrı bir sayıdır. Yangınlarda ne kadar insan kaybı yaşandığına ait herhangi bir kayıt yoktur. Top mermilerinin yığıldığı binalardan çıkarılan cenazeler kayda geçmemiştir. Çatışmalar esnasında şehid olarak, cenazeleri hemen defnedilenler veya köylerine götürülenlerin kaydı tutulmamıştır. Hepsinden ötesi şehir dışında cereyan eden çarpışmalarda şehid olanlar ve köylerde Ermeni ve Fransızlar tarafından katledilen masumlar zaten bu rakamın haricindedir. Bu itibarla Maraş Harbi'nde, sadece şehir içinde çete-sivil şehid düşenlerin sayısının binin çok üzerinde olduğunu düşünmek mantıksız olmasa gerektir. Ermeni Ghovent Chorbajian'a göre ise bu savaşta ölen Türk sayısı 2000'dir.

Düşmanın kaybı ise, yukarıda verilen 1000 Fransız, 1500 Ermeni şeklindeki rakamdan aşağı olmasa gerektir. Ayrıca çekilme istikametinde Ermenilerin 1000'den, Fransızlar 200'den fazla ölü verdikleri anlaşılmaktadır. Bunun dışında, düşman kaybının bundan daha fazla olduğu da ifade edilmektedir.

96 Yeşil Sarıklılar meselesi nedir?

Harpten sonra çeşitli yerlerde ve çeşitli vesilelerle savaştan sağ kurtulmuş bir kısım Fransız ve Ermeni'nin dile getirdiği

bu mesele, yakın zamana kadar ileri yaşlardaki Maraşlılar tarafından da anlatılan bir husustu. Zaten bu mesele, yayınlanmış bir kısım hatıratlarda da birinci ağızlardan ifade edilmiştir. Yalçın Özalp'ın "Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz" adlı geniş hatırat kitabında meseleyle ilgili hatıratlara rastlamak mümkündür. Ayrıca küçüklüğümde, büyüklerimden de bizzat dinlediğim bir meseledir. Kimdir bu Yeşil Sarıklılar?

Yeşil Sarıklılar; Kur'an'da varlıklarından bahsedilen ve kâfirlerle harp için görevlendirilerek, cihâd meydanlarında müminlere yardıma gelen meleklerdir. Bu melekler müminlere görünmemekte, ancak kâfire görünerek onları helak çukurlarına yuvarlamaktadırlar.

Âl-i İmran suresi 123-124-125. Ayetlerinde bu husus şöyle bildiriliyor;

"Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız (123)- Hani sen müminlere, Rabbinizin indirilmiş üç bin meleklerle yardım etmesi size yetmez mi, diyordun (124)- Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde, onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin meleklerle size yardım eder (125)"

Ayrıca Sûre-i Ahzab'ın 9-10-11. ayetlerinde;

"Ey İman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani düşman orduları üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgâr ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir. Hani onlar size hem üst taraftan hem alt tarafımızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada müminler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar." Ayetlerinde çok açık bir şekilde bildirilen meleklerin yardımını, Maraş İstiklâl Harbinde ilahi iradenin müdahalesi şeklinde bir kez daha tezahür etmiştir.

İslâm Tarihinde bu ilahi yardımın ilk kez Bedir Savaşı'nda indiğini müşahede ediyoruz. Bedir'deki yardım açıkça ayette

bildirilmekte ve peygamberimiz de, gelen melek ordularını ashabına açıklamaktadır. İslam Tarihi boyunca birçok örnekleri görülen bu yardımın en meşhur örneklerinden birisi, Çanakkale Savaşı sırasında yere inen bir bulut kümesi içerisinde kaybolan İngiliz Norfolk Alayı ile ilgilidir. Savaş sonrası İngiliz Genel Kurmayının Türk Genel Kurmayından akıbeti hakkında bilgi istediği bu alayın akıbetiyle ilgili ne İngiliz ne de Türk arşivlerinde bir kayda rastlanamamış olması Çanakkale Harbi'nin gizemlerindedir.

Maraş Harbinden sonra bir kısım Fransız ve Ermeni'nin ısrarla bahsetmiş oldukları üzere; *“Dağdan (Ahır Dağı) gelen yeşil sarıklılarla..., Dağdan gelen ve yeşil sarıklı korkutucu süvarilerle..., Atlarının ağızından alev saçılan ve dağdan gelen yeşil sarıklılarla baş edemedikleri, kendilerini çok korkuttuğu”* şeklindeki çeşitli ifadelerin bizzat düşmanın ağızından dökülmesi oldukça manidardır.

Şartların başlangıçtan itibaren düşmanın lehine olduğu harpte, Maraşlı var gücüyle sonuna kadar savaşmış; günahsız çocukların ve mazlumların ağızından eksik olmayan dualarla ilahi yardıma intizar edilmiş idi. Belki mevsimin olağanüstü şartlarda çok sert bir kış olarak yaşanması müminler lehine bir kısım hikmetleri de barındırıyordu. Bu ilahi yardımın tecelli ettiği zaman dilimi ise harbin en zor günlerinin yaşandığı Albay Norman'ın gelmesinden sonraki son 4 gün olsa gerektir.

Şehrin iki ateş arasında kaldığı, Kaç Kaç'ın hızlandığı, çetelerin dağılmaya başladığı, Arslan Beyin başında bulunduğu bir avuç mücahidin her şeyi göze alarak mevzilerini terk etmeyip şehadete koştuğu bu dönem, insan gücünün artık son noktasıdır. İşte bu son noktada, yani elden gelenin hepsinin yapılıp, insan takatının tükenmesinden sonra rahmet-i rahmanın müdahalesi kaderin hükmünü tecelli ettirmektedir.

Bu bağlamda, Maraş İstiklâl Harbi'nin kazanılmasında ilâhi rahmetin tecellisi asla göz ardı edilemez ve inkâr edilemez bir hakikattir.

97 Sürecin meşhur sözleri nelerdir?

Şehrin İngiliz işgaline girmesinden, kurtulmasına kadar geçen yaklaşık bir yıllık süreçte hem Türkler hem de düşman tarafından söylenerek kaynaklara geçmiş ve hafızalarda yer etmiş simgesel cümle ve konuşmalar olmuştur. Bunlardan tespit edebildiklerimizi kronolojik sıra içinde vereceğiz:

* “Ülkemin bana ihtiyacı olduğunda kimseden emir ve izin almadan harekete geçeceğim” **Arslan Bey** (Arslan Beyin Mondros’tan hemen sonra ettiği teşkilât yemini!)

* “Bu gâvur gider, onun yerine gelecek gâvuru da Allah’ın izni ile gönderirsiniz” **Emekli Maraş Müftüsü Kanadıkırıkzâde Mustafa Efendi** (İngiliz işgali sırasında ve vefatından kısa süre önce, “Hocam bu gâvur gider mi?” sorusuna verdiği cevap)

* “Maraş’ı, Maraşlılarla birlikte kurtaracağım!” **Arslan Bey** (Trenle Maraş’a gelirken, kongre için Sivas’a gitmekte olan güney bölgeleri temsilcilerinin, “Maraş’ta yapabileceğin bir şey yok, Sivas’a gidelim” tekliflerine verdiği cevap)

* “Katarada bir deve kükrer” **Nakibüleşraf Dayızâde Muhammed Emin Efendi** (İngiliz işgal kuvvetleri komutanı Max Andrio’ya, Ermeni iddialarının asılsızlığını uzun ve etkileyici konuşmasıyla isbat eden Şeyh Ali Sezai Efendi’ye hitâben söylenmiş bir övgü sözüdür)

* “Davulumun kasnağını altınla da doldursan gardaşlarımın bağına çomak vuramam” **Abdal Halil Ağa** (Abdal Halil Ağa’nın; Fransızların Maraş’a girişinde davul çalmasını isteyen ve para teklif eden Agop Hırlakyan’ın oğlu Setirek Hırlakyan’a verdiği cevap)

* “Yaşasın Fransızlar, Yaşasın Ermenistan, Kahrolsun Osmanlılar ve Türkistan”, “Ay doğdu gün doğdu/Burası Ermenistan oldu/ Fransızlar yedi lokumu/ Müslümanlar yedi boku” **Maraş Ermenileri** (Fransızların Maraş’a girişinde onları coşku ve heyecanla karşılayan Ermenilerin tezâhüratları)

* “Burası artık Türklerin değil! Fransız memleketinde peçe ile gezilmez” **Sarhoş Ermeniler** (Sarhoş Ermeni lejyonlarının

Türk kadınlarının peçelerine saldırıları esnasında sarfettikleri söz)

* “Eşşek anırıyor. Git de torbasını başına geçir” **Ermeniler** (Restebaiye/Küçük Çavuşlu Camii’nde ezan okuyan müezzine hitâben)

* “Kalesinde Türk bayrağının dalgalandığı yerde Fransızların hâkim, Ermenilerin emniyette ve hür olduğunu düşünemem. O yüzden sizinle dans edemem.” **Agop Hırlakyan’ın torunu Helena** (Kendini dansa kaldırmak isteyen Fransız Guvörnörü Yüzbaşı Andre’ye hitâben)

* “Âlem-i İslâm’a Hitâb!

“Ey Millet-i Necîbe-i Osmâniye, vaktine hazır ol! Bin üç yüz küsür seneden beri Hazreti Allah’ı ve peygamber-i zîşânını hizmetinle razı ettiğin bir din ölüyor. Yani ecdadının kanı pahasına fethettiği bir kalenin burc-ı barusundaki al sancağın bugün Fransızlar tarafından indirilip, yerine kendi bandıraları konuldu. Şimdi acaba bunu yerine koyacak sende birkaç yüz İslâm gayreti hiç mi yok? İğtişâş arzu etmeyelim. Yalnız pür vekâr ve azamet olarak o al sancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemâl-i mehâbetle yerlerimize avdet edelim. Korkma, korkma seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mütevekkilen Alallah kendi mevcudiyetini gösterecek olursan değil birkaç Fransız kuvveti, hatta bütün Fransız milleti kıramaz. Buna emin ol.” 28 Teşrîn-i Sâni 1335 (28 Kasım 1919) **Kısakürekzâde Mehmed Ali Bey** (Kaledeki bayrağın Fransızlar tarafından indirilmesi üzerine yazılan manifesto)

* “Bayraksız Cuma Namazı kılınmaz, Bayrağın dalgalanmadığı yerde hürriyet yoktur ve hürriyetin olmadığı yerde Cuma Namazı kılınmaz” **Ulu Camii İmam Hatibi ve namaz için toplanmış cemaat** (Bayrağın kaleden indirilmesini müteakip, ertesi cuma günü namaz için camide dile getirilen ve sancak-ı şerifin çıkarılarak kaleye hücumu geçilip, Türk Bayrağı’nın tekrar yerine dikilmesi olayı)

* “Maraş bize mezâr olmadan, düşmana gülizâr olamaz”

Aşıkhoğlu Hüseyin (Bayrak olayından sonra Fransız kumandanı Andre'ye yönelik söylenmiş olup, İstiklâl Harbi'nin en meşhur veczesidir. Ali Sezai Efendi bu sözü ilk kez söyleyen kişinin Kısakürekzâde Mehmed Ali Bey olduğunu ve Bayrak Hadisesinden önce söylendiğini ifade etmektedir.)

* “*Bir bez parçası için bu ne telaş*” **Andre'nin Ermeni tercümanı Vahan** (Bayrak Hadisesinden sonra hükümete gelen Maraşlıya bayrağı kastederek söylediği bu sözün bedelini pek fena ödeyen Tercüman Vahan, ahaliden iyi bir dayak yemiştir.)

* “*Şu kolum kuvvettir, şu kolum lütuftur, şimdi hangisine sarılıyorsunuz*” **Yüzbaşı Andre** (Bayrak Hadisesi sonrası eşraf ve ileri gelenlerle yapılan toplantıda Andre'nin Maraşlıyı tehdit için söylediği söz)

* “*Buranın Müslümanlarını Adana ve Osmaniye yöresinin adamları ile kıyaslamayın. Bunlar ziyade gayretli, cesur ve dini bütün insanlardır.*” **Şeyh Ali Sezai Efendi** (Bayrak Hadisesinden sonra yapılan toplantıda Andre'ye hitâben)

* “*Bir köye yabancı bir canavar gelse, o köyün çoban köpeği, kancık köpeği, uyuz köpeği, finosu da o azılı yabancıyı çevreleyip, yer yer üzerine saldırarak köy dışına çıkarırlar. Biz o köpekler kadar da mı yoğun ki, karar vermekten çekiniyorsunuz?*” **Göllülü Yusuf Çavuş** (Millî Mücadeleye girişmekte kararsız olanlara hitâben)

* “*Kim ki, doğrulukla Hazreti Allah'a güvenerek gönül birliğiyle sebeplere sarılırsa, nusret ve hıfz-ı himâye-i ilâhiye onlara kâfidir.*” **Şeyh Ali Sezai Efendi** (Teşkilatlanma sırasında Maraşlıya hitâben)

* “*Çatal kazık yere geçmez*” **Şeyh Ali Sezai Efendi** (Teşkilatlanma sırasında birbirinden habersiz ve bağımsız kurulan iki millî cemiyetin birleşmesi amacıyla)

* “*Hükümetinizle iş birliği içinde dul, yetim ve muhtaçlarınızı yardım yapacağız, yollarınızı yaptıracağız*” **General Keret** (Gönüllerini okşama gayesiyle Maraşlıya hitâben)

* “Hükümet memurları maaşlarından şikâyetçi değildir. Millet; dul ve yetimlerine bakmaktadır. Havalar müsait oldukça yollarını yapmaktadır. Bu sayılanlar için yardımınıza ihtiyaç gösteren bulunmamaktadır.” **Şeyh Ali Sezaî Efendi** (General Keret’e cevâben)

* “Siz Müslümanlar, Ermenilerin isteklerine boyun eğmeye ve onlarla hoş geçinmeye mecbursunuz. Size artık başka türlü hayat yoktur.” **Amerikalı Misyoner Mr. Lyman** (Elbistan’daki toplantı sırasında Kılıç Ali’ye hitâben)

* “O belindeki ne? Yoksa onu anan mı takmıştı? Kaçını yaraladın, kaçını öldürdün? Niye ölmedin? Ölmeye razı değildin de niye bu görevi üstlendin? Birkaçını öldüreydin de karşıma öyle çıkaydın.” **Millîş Nuri** (Kuyucak’ta Ermeniler tarafından tartaklanan polis komiserine hitâben) *

“Ölecek her Fransız askerine karşılık, eşraftan rastgele iki kişiyi kurşuna dizeceğim” **General Keret** (Şehir dışındaki çatışmalarda çok asker kaybeden Keret’in şehri tehdit ettiği meşhur bildirisinden)

* “Maraş Ovasına 4000 çadır kuracağım. Fransızları kana boyayacağım” **Kılıç Ali** (Kılıç Ali’nin Pazarcık’tan General Keret’e çektiği tehdit telgraflarından)

* “Bu herife söyleyin! Bizim memleketimizde kendilerine değil hükümet dairesinde bir oda, bir karış bile verecek yerimiz yok!” **Şehid Evliya Efendi** (Harpten bir gün önce generalin emriyle hükümete gelerek hükümet işlerine ortak olmaya çalışan Binbaşı Morbio’ya hitâben)

* “İki kere İmâm-ı A’zam kisvesini sürüyerek gittim. Bir netice elde edemedik. Tekrar gitmeyi faydasız ve şeref-i ilmiyem ile mütenasib görmüyorum” **Nakibüleşrâf Muhammed Emin Efendi** (General Keret’in, harbin başladığı günkü Fransız karargâhına davet isteğine karşı)

* “Arkadaşlar harp başlamıştır. Allah’ın inayeti, peygamberimizin ruhaniyeti, din kardeşlerimizin fedakârlığı ile her şey göze alınmıştır. Vatanımız, bir ferdimiz kalıncaya kadar düş-

mana teslim olmayacaktır. Gayret bizden, Tevfik Allah'tan!" **Arslan Bey** (Maraş Müdafa-i Hukuk Reisi Arslan Bey'in Maraş İstiklâl Harbinin başladığını bildiren resmi bildirisi)

* "Maraş kurtulacaktır. Bunda Allah'ın ilhamı ve yardımı vardır. Emin olun Maraş kurtulacaktır. Hepimiz silaha sarıldım. (Bu) Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Arslan'ın kafasından doğan bir şey değil, Allah'ın büyük yardımudur. Birlikte harp edelim" **Nakibüleşrâf Muhammed Emin Efendi** (Harp başladığında halka moral vermek için yaptığı vaaz)

* "-Hangi düvel-i muazzamada esir olmuş bir milleti böyle işkence ile öldürmek var?"

-Üzümsuyu! Üzümsuyu! Bu 1311'in, 1325'in intikamı" Şehid **Üzümsuyu Mehmed Agâh Ağa** (Arasa hanında korkunç işkencelerle şehid edilen Üzümsuyu Mehmed Agâh Efendinin bu sözüne işkenceci katil Ermeni'nin, 1895-Zeytun ve 1909-Adana İsyanını kastederek söylediği söz)

* "Memleketi kurtarmak, düşmanla göğüs göğüse çarpışmak için şehre girdim. Düşmanı memleketten çıkaracağız. Allah'ın yardımı bizimledir" **Kuvâ-yı Millîye Komutanı Kılıç Ali** (Savaş başlayınca şehre geldiğinde halka moral vermek için yayınladığı bildirge)

* *Hanım, hanım bana bak! Bu çete harbidir. Nizamî asker harbi değildir. Yiğitlik göstermez, önde gitmezsem arkama kimse düşmez. Ben çalışmam, öteki çalışmazsa bu vatan da kurtulmaz. Bugün Maraş kurtulmuş, iki çocuğunu kurban et deseler, onları kurban etmekten de çekinmem. Onları canım kadar severim, fakat vatanımı daha çok severim!"* **Şehid Evliya Efendi** (Eşi Şerife Hatun'un harpte ön saflarda bulunmaması isteğine verdiği cevap)

* "Senin ve şehid yoldaşlarının intikamını almadan eve girmek bana haram olsun" **Senem Ayşe** (Kocası Ramazan'ın şehâdeti üzerine çete kıyafeti giyip, mücadeleye katılırken)

* "Allahümme yâ vedûd, gâvurun elini bağla, dilini tut" **Maraşlı Çocuklar** (Harp esnasında küçük çocukların dillerinden

düşmeyen en meşhur dua)

* “Eğer biz bu harbi kazanırsak bize postal çok. Yok, eğer kaybedersek postala da ihtiyacımız yok!” **Arslan Bey** (Harp esnasında uçları parçalanmış postallarını yenileme teklifinde bulunan Tabaklar Şeyhine, Arslan Beyin verdiği cevap)

* “Beni bu halimle eve götürmeyin. Nişanlım görmesin” **Millîş Nuri** (Karnından ağır şekilde yaralanarak, şehid olmasından önce son sözleri)

* “Ene müslîm, ene müslîm, dahilek” **Tunuslu Fransız sömürge askeri** (Taşhan çatışmasında Evliya Efendi'nin şehid olmasına sebep olan Tunuslu sömürge askerinin yardım çağırısı)

* “Teslim olana da..., teslim ol diyene de...” **Katırcı Gök Ökkeş** (Harbin son günlerinde teslim olalım diyenlere hitâben)

* “İşimiz merhamet ve inâyet-i ilâhiyeye kaldı, Şimdilik duadan başka çare kalmadı” **Telgraf metninden** (Albay Norman'ın gelmesinden ve şehrin iki ateş arasında kalıp düşme tehlikesine girmesinden sonra Dahiliye Nezâretine ve Temsil Heyetine çekilen telgraflardan)

* “Beyim düşmanınının ömrü bu kadar olsun” **Hoşlu Mustafa-Ökkeş oğlu Mustafa** (12 Şubat günü Agop Hırlakyan'ın kesik başını Arslan Bey'in önüne koyarken çetelerin söylediği ve harbin kazanıldığını simgeleyen söz)

* “Aman, Ermenilere merhamet ediniz” **Amerikalı Misyoner Mister Laymen** (12 Şubat günü, Hırlakyan'ın kesik başını görünce Arslan Bey'e hitâben)

* “... 12 Şubat Perşembe günü... Öyle görünüyordu ki, Allah soluklanmamıza bile müsaade etmeyecekti. Dondurucu soğuk iliklerimize işlemekte idi... Yahudilerin güçlü tanrısı, açıklarını yatıştırmak için onlara kudret helvası göndermişti. Bize ise yememiz için beyaz, saf 1,5 metre kalınlığa ulaşan kar indirmekte idi. Böylece Türklerden kaçıp canını kurtarmak isteyenler donarak ölsünler... Fransız askerleri köyün küçük kulübelerine sığınmış, diğerleri de çadırlara yerleşmişti. Alçaklar bisküvi, şarap ve çaylarını yudumlayarak keyif çatıyorlar, zevkle bizim peri-

şan halimizi seyretmektelerdi... Bizim için hiçbir yerde yardım umudu kalmamıştı. Tanrı kesinlikle Müslümanların Allah'ı olmuştu..." **Ghovent Chorbajian** (Maraş'tan İslahiye'ye çekilen Fransız/Ermeni kafilesindeki Ermeni)

98 Maraş İstiklâl Harbi'nin gerçekleştiği dönemde ülkemizde neler yaşanmaktaydı?

Mondros Ateşkesinden sonra ülke genelindeki işgaller genelde eş zamanlı yapılmıştı. 1918 sonlarından itibaren başlayan işgaller; güneyde Hatay-Adana bölgesinde Fransız/Ermeni, Antep-Maraş'ta İngiliz işgaliyle başlarken, Doğu Anadolu Ermeni İşgali altındaydı. Orta ve Doğu Karadeniz'de İngiliz destekli Pontuşçu Rum isyanları, 15 Mayıs 1919'dan itibaren de İzmir'den başlayarak Batı Anadolu'da İngiliz destekli Yunan işgali mevcuttu. Kısaca İşgallerde; İngilizler Yunan ve Rumlara destek olurken, Fransızlar da Ermenilere destek oluyordu.

İşgallerle birlikte Anadolu'nun her yanında Kuvâ-yı Millîye ateşi yanmış, direniş çeteleri ve müdafa-i hukuk teşkilatları kurulmaya başlanmıştı. Bu sayede tüm işgal mıntıklarında silahlı direniş de başlamıştı. İstanbul'da adeta esir durumunda olan Osmanlı Hükümetinden ümidini kesen ahalinin millî mücadeleye desteği giderek artmıştır. Azınlıklar bu tarihi fırsatı kaçırmamak için tüm melânetlerini sergilerken, ümitsizliğe düşmüş bir kısım insanımız ise millî mücadeleye zarar veren davranışlar içine giriyordu.

Adana ve havalisinde işgalci Fransız ve Ermeni güçleri çok sayıda vahşete imza atarken, benzer şeyleri Doğu Anadolu'da Ermeniler, Batı Anadolu'da Yunanlılar yapıyordu. Kazım Karabekir Paşa, Doğu Anadolu'yu koruma ve işgalleri sona erdirmeye gayretiyle Erzurum Kongresini düzenliyordu. Batı Anadolu'da ise Ali Fuat Paşa (Cebesoy) terhis etmediği kolordusuyla mücadeleye destek oluyor, Yunan ilerleyişine karşı direnişin liderliğini Çerkez Ethem Bey yürütüyordu. İzmir'in işgalinin hemen ardından 9. Ordu Müfettişliği vazifesiyle

Samsun'a giden Mustafa Kemâl Paşa'nın yanındaki kalabalık kurmay heyet ise, İstiklâl Harbi'nin çekirdek kadrosunu teşkil edecekti.

Maraş'ta İngiliz işgali devam ederken, Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Millîye direnişi tüm Ege'yi kaplamış, Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa Erzurum Kongresi'ni toplamış ve alınan çok mühim kararlarla birlikte Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da bir hükümet gibi işleyecek olan Temsil Heyetinin başkanlığına seçilmişti. Kısa süre sonra da Sivas Kongresi yapılarak; Millî Mücadele, Türkiye genelinde tek bir merkez etrafında toplanmış oluyordu.

Fransız işgalinden itibaren Maraş'ta artan gerilimle birlikte, Temsil Heyeti'yle ilişkiler daha da gelişir ve Sivas üzerinden Maraş'a asker ve askeri malzeme nakliyatı gerçekleşir. Maraş'a Kuvâ-ı Millîye Komutanı olarak Kılıç Ali Bey atanır. Yine bu dönemde Temsil Heyeti ile İstanbul Hükümetinin ortak kararıyla parlamento seçimleri yapılır ve Ocak 1920'de Osmanlı Parlamentosu tekrar açılır. Harp başlamadan yaklaşık 3 hafta önce 27 Aralık 1919'da Temsil Heyetinin merkezini Ankara'ya taşımasıyla birlikte millî mücadelenin merkezi Ankara olur.

Harp başladıktan sonra Maraş'tan günü gününe çekilen telgraflar, Dâhiliye Nezaretiyle birlikte Temsil Heyeti'ne de gönderilir. Temsil Heyeti, bu bilgileri yeni telgraflarla yurdun her yerine ve ilgili yerlere bildirir, ayrıca İrade-i Millîye Gazetesi'nde yayınlar.

Harp esnasındaki en önemli gelişme ise, 28 Ocak 1920'de Son Osmanlı Parlamentosu'nda oy birliği ile "Misâk-ı Millî" kararlarının alınarak, tüm dünyaya Türk Anavatanının bölünmez bütünlüğünün ilân edilmiş olmasıdır.

99 Maraş İstiklâl Harbi'nin

genel bir değerlendirmesini yapar mısınız?

Maraş İstiklâl Mücadelesi İngiliz İşgal Dönemi ve Fransız işgal dönemi olarak iki ana evreden oluşur. Bunun ilki 22

Şubat 1919'dan-30 Ekim 1919'a kadar geçen yaklaşık 8 aylık İngiliz İşgali dönemi, ikincisi ise 30 Ekim 1919'dan-12 Şubat 1920'ye kadar devam eden Fransız işgal dönemidir. Fransız işgal dönemini ise kendi içinde; 28 Kasım'daki Bayrak Olayına kadar süren "Tahrik ve Gerginlik Dönemi", Bayrak Olayından Harbin başladığı 21 Ocak'a kadar süren "Teşkilatlanma ve Harbe Hazırlık Dönemi", Harbin başlamasından Fransızların Maraş'tan kaçarak çekildiği 12 Şubat'a kadar süren "Harp Dönemi" olarak 3 aşamada incelemek mümkündür.

İngiliz işgal dönemi nispeten sakin geçmiş olup; bunun en mühim sebebi İngilizlerin burada kalıcı olma niyetinin olmayıp, Irak toprakları için burayı Fransızlara karşı bir pazarlık unsuru olarak görmüş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu temel sebebe binaen Ermenilerin beklentileri İngilizler döneminde karşılık bulmamıştır. Ayrıca, Maraş'ının gösterdiği direnç de İngilizlerin tavırlarını etkilemiştir. Yine İngiliz kuvvetlerinin büyük kısmının Hintli Müslüman sömürge askerlerinden oluşuyor olması Ermenilerin muhtemel tahrik ve taşkınlıklarını önleyen mühim faktörlerdendir.

Fransızların ise niyetleri İngilizlerden farklıydı. Buraya kalıcı olmaya geldiklerini ve bunu Ermeniler vasıtasıyla gerçekleştirmek istediklerini, tüm sürece baktığımızda gayet net olarak görmekteyiz. Bölgede ısrarcı olmalarının en temel ekonomik sebebi ise Çukurova'dan itibaren bölgenin çok yüksek miktarda pamuk üretim merkezi olması ve bu bölgenin Fransız tekstil sanayisinin ihtiyacını karşılayacak kadar hammadde sunmasıdır.

Ayrıca Haçlı ruhunun getirmiş olduğu ideolojik bakış ve Sivas'a giden yolun kilidinin Maraş-Elbistan bölgesi olması stratejik ve siyasi bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi kontrollerinde kurulacak bir Ermeni Devleti ise bölgedeki Fransız menfaatlerinin olmazsa olmazı durumundaydı.

Ermeniler için ise durum, Moğol İstilâsından beri görmedikleri bir fırsat sunmaktaydı ve tarihi hayalleri gerçekleştire-

lirdi. Bunun yolu da kesinlikle silahlı müdahaleden ve bölgedeki Türk nüfusunun kırılmasından geçiyordu.

Maraş Millî Mücadelesi böyle bir ortamda şehrin kendi iradesi, azmi, fedakârlığı ve imkânlarıyla verilmiş bir milis harekâtıdır. Askeri güçlerin, imkânların, siyasi konjonktürün tamamen aleyhte olduğu ve neredeyse “imkânsız” bir ortamda verilen bu olağanüstü mücadele, halk iradesinin muhteşem bir zaferi konumundadır.

Maraşlı adım adım savaşa gidildiğini fark etmekte gecikmemiştir. Bıçağın kemiğe dayandığı zamanlarda adım atmaktan çekinmemiş (Uzunluk-Sütçü İmam ve Bayrak Hadiseleri gibi) ve harbe hazırlıksız yakalanmamak için gerekli adımları atmaya başlamıştır.

Resmi-sivil tüm unsurlardan ve her türlü ahali kesiminden insanların katılımıyla oluşan millî teşkilatlanma, büyük bir gizlilik içinde ve her türlü lojistik ihtiyacın teminine yönelik çalışmıştır. Her türlü imkân ve fırsat kullanılarak silah ve cephane temini yapılmıştır. Teşkilatlanma ise şehrin tüm mahalleleri ile şehir dışına kadar yayılmıştır. Teşkilatın lider kadrosu genel olarak sivil şahsiyetlerden oluşturulurken, çete komutanlıkları ve alt seviye çete liderleri subay kökenli ve 1.Dünya Savaşı'ndan yeni gelmiş tecrübeli askerlerle oluşturularak, milisler (çete) eğitilmiştir.

Bunun yanı sıra Şeyh Ali Sezaî Efendi, Nakibüleşraf Dayızâde Muhammed Emin Efendi, Mevlevî Post-nişini Selim Dede gibi manevî önderler mücadeleye katılım noktasında dinî yönden vaaz ve telkinleriyle ahaliyi yönlendirmişlerdir.

Ayrıca Pazarcık-Türkoğlu yöresinde oluşturulan millî kuvvetler vasıtasıyla Fransız destek kuvvetlerinin durdurulması noktasında ciddi anlamda başarılı olunarak, şehir içindeki savaşın dış cephesi oluşturulmuştur. Şehir içinde ise düşman müstahkem mevkiilerinin kuşatılarak düşürülmesi esasına göre bir strateji uygulanmıştır. Gazi Arslan Bey ise tüm bu faaliyetlerin başından sonuna en büyük uygulayıcısı olarak,

Maraş istiklâl Mücadelesinin bayrağı durumundadır.

Kısaca Maraş Millî Mücadelesi rastgele şekillenmiş bir süreç olmayıp; tamamen bilinçli, teşkilatlı, ön hazırlıklı ve doğru tespit edilmiş bir strateji ile gerçekleşmiştir. Yapılan fedakârlık ve gayret, her yaştan ve cinsten insanımızın “*Maraş bize mezâr olmadan, düşmana gülizâr olamaz*” parolasıyla kuvveden fiile geçerek zafere ulaşmıştır.

Maraş'ta kazanılan bu zafer; İstiklâl Harbi'nin ilk zaferidir. Tüm Anadolu'da heyecana sebep olmuş, millî mücadelenin güç ve ivme kazanmasında çok mühim rol oynamıştır. Ayrıca düşmanın güneyden Sivas ve Kayseri'ye uzanacak bir yol açma projesine set çekerek, güney cephesinin Antep sınırında kalmasını sağlamıştır. Bu da TBMM'nin işini kolaylaştırarak, dikkatlerini kader cephesi olan Batı Cephesine teksif etmesinde belirleyici olmuştur.

Ermeniler ise, en büyük hayallerinin Maraş'ta yıkıldığını gö-rerek ve yaptıkları zulümler tarihlerine kapkaranlık ve kanlı lekeler olarak yazılmış olduğu halde, ihanetlerinin bedellerini bir kısmı hayatlarıyla, diğer bir kısmı ise bu topraklardan gitmek zorunda kalmalarıyla ödemişlerdir. Ahirete kalan hesap ise ayrıdır.

Fransızlara gelince; herhalde tarihlerinin en onur kırıcı yenilgilerinden biriyle karşılaşarak ve bölgedeki projeleri büyük oranda çökmüş olarak çekilmek zorunda kaldılar. Ayrıca bölgede işlenen zulümlerin ve dökülen kanın baş sorumlusu olarak da tarihe geçmişlerdir. Muhtemelen General Keret, bu mağlubiyetin bir numaralı sorumlusu olarak Fransız askeri mahkemelerinde de yargılanmaktan kurtulamamıştır.

100 Maraş İstiklâl Harbi'ni anlatan ana kaynaklar nelerdir? Bilgi veriniz?

Maraş'ın işgalinden kurtuluşuna kadar geçen yaklaşık 1 yıllık dönemde yaşananları anlatan hatırat ve belgeler zaman içerisinde yaygınlaşmış olup, daha da artacak gibi görünmek-

tedir. Bu konuda yerli ve yabancı kaynaklar mevcuttur. Ancak bizim için en değerlileri olayları bizzat yaşayan Maraşlı ecdâdın bıraktığı belgelerdir. Bir kısmı yazıya dökülerek günümüze ulaştırıldı, bir kısmı hatırat ve röportajlara konu oldu, bir kısmı canlı şahitler olarak doğada varlığını sürdürmektedir. Zaman içinde yok olup gidenler ve kayda geçirilmeyenler ise yitik hazinelerimizdir. Bunların en bilinenleri şunlardır;

1- Şeyh Ali Sezaî Efendi'nin hatıratı- (*"Maraş Millî Mücadelesinde Şeyh Ali Sezaî Efendi"* ismiyle *Serdar Yakar tarafından yayınlanmıştır*)

2- Arslan Bey'in Hatıratı ve röportajları- (*"Maraş İstiklâl Mücadelesinde Arslan Bey"* ismiyle, *Serdar Yakar tarafından yayınlanmıştır, ayrıca oğlu Mahmud Toğuz tarafından "Maraş Kurtuluş Mücadelesi Komutanı Arslan Bey'in Hatıratı"* adıyla da yayınlanmıştır)

3- İstiklâl Savaşında Maraş-Hüsameddin Karadağ (*Harpte Maraş'ta Veteriner Müdürüdür*)

4- Uzunoluk-Adil Bağdahlılar (*Dönemi, harpten 10 gün öncesine kadar Maraş'ta yaşamış ve bu tarihte Kayseri'ye öğretmen olarak gitmişti. Harpten sonra Maraş'a gelerek yaşananları birinci ağızlardan dinleyip, yaşananları kayda geçirmiştir*)

5- Er-Risâletü'l Cihâdiyye-Şeyh Ali Sezaî Efendi (*Ali Sezaî Efendinin Maraş Harbinin dinî meşruiyetini yazdığı eserdir. Yrd. Doç. Dr. Ahmet Güneş tarafından Osmanlıca'dan çevrilerek, günümüz imlâsıyla basımı gerçekleştirilmiştir*)

6- Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz-Yalçın Özalp (*Maraş İstiklâl Harbini bizzat yaşayanlar ve onların çocuklarının ağızlarından dinlenerek oluşturulmuş en geniş yelpazeli hatıratlar bütünüdür*)

7- Kılıç Ali Paşa'nın ve diğer millî mücadele komutanlarının hatıratları

8- Muhtelif kitap ve basılı eserlerde yayınlanmış dönemin telgraf kayıtları

9- Arşiv Belgelerine Göre Maraş Millî Mücadelesi-Doç.

Dr. Erhan Alpaslan

10- Dönemin yerli ve yabancı gazete haberleri

11- Döneme ait arşiv kayıtları

12- Dönemle ilgili başta fotoğraflar olmak üzere görüntülü ve sesli arşiv malzemeleri

13- Maraş içinde bulunan tarihi eserlerdeki savaşın silinmeyen izleri (Şeyh Camii minaresinde halen mevcut bulan Fransız top mermisi, dönemin şehid ve gazilerinin Osmanlıca ve yeni yazı ile yazılmış mezar taşları, binalarda açılmış mazgal delikleri, kurşun izleri, olayları bizzat yaşamış tarihi binalar vs.)

14- Müzeye teslim edilmiş bir kısım eşya (En bilinenleri Şehid Evliya Efendi'nin ailesi tarafından Maraş Müzesine teslim edilmiş tabanca, dürbün vs. bir kısım harp eşyası ile Sütçü İmam'ın tabancasıdır.)

15- Olayların içinde yer almış Fransız ve Ermenilerin- taraflı ve garazkâr da olsa-hatıratları.

Bunlar dışında dönemin ana kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuş çok sayıda kitap, makale, sempozyum bildirisi, gazete haberi gibi çalışma mevcut olup, isimlerini buraya yazmak ayrı bir yekûn tutacağı için bu kadarla iktifâ etmek gerektir.

Maraş İstiklâl Mücadelesini anlamaya yönelik sayısız soru akla gelebilir ve cevaplanabilir. Ancak bu çalışma; sembolik bir anlam ifade etmesi düşüncesi içerisinde, tüm ana konuları ihtiva edecek 100 soruluk bir çerçeve dâhilinde harbin üzerinden 100 yıldan fazla zaman geçmiş olması dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Maraş Millî Mücadelesinin tüm şehid ve gazileri olan ecdâdı rahmet ve minnetle yâd ediyoruz.

Özel Soru: Avrupa ve ABD basınlarında Maraş Harbi ve gelişmeler nasıl yer aldı?

Konuyla ilgili çalışmalar henüz yeterli düzeyde yapılabilmemiş değildir. Ancak mevcut çalışmalar yabancı basının konuya yaklaşımıyla ilgili bir ana fikre ulaşılabilmesine imkân vermektedir. Bu sorunun cevabını akademisyenler tarafından yayınlanmış iki makale üzerinden vermeye çalışacağız. İlki İngiliz “The Times” Gazetesinde çıkan haberlere ilişkin Dr. Mustafa Edip Çelik tarafından yayınlanan “*The Times Gazetesine Göre Maraş Savunması*” adlı makale, ikincisi ise Dr. Mustafa Çabuk tarafından yayınlanan “*Amerika Birleşik Devletleri Gazetelerinde Maraş Savunması*” adlı makaledir.

Bu sayede İngiltere ve ABD basınının Maraş Harbine ilişkin hangi kaynaklara dayandığını ve bakış açılarını öğrenebiliyoruz. Yabancı basın konusunun tüm ana hatlarıyla aydınlatılması ise dönemin Fransız, İtalyan, Rus, Alman, İspanya gibi devletlerinin gazeteleriyle ilgili çalışmaların tamamlanmasıyla gerçekleşecektir. Şimdi bu makaleler üzerinden İngiliz ve ABD basınının Maraş Harbine ilişkin haberlerini özetlemeye çalışalım:

İngiliz “The Times” Gazetesinde konuyla ilgili incelenen yayınlar 3 Şubat-15 Mayıs 1920 arasını kapsıyor. Gazetenin haber kaynağının Maraş'ta bulunan misyonerler ve bölgeden ayrılan Ermeniler olduğu görülüyor. Bu sebeple tamamen yanlı ve garezkâr üslupla gönderilmiş mektuplar, telgraflar, günlükler ve çelişkili haberler; manşet, propaganda, reklam, ilan, röportaj ve yazı dizisi şeklinde yayınlanarak tam bir Ermeni propagandasına dönüşmüş ve İngiliz kamuoyu Türkler aleyhine harekete geçirilmeye çalışılmıştır.

Bu haberlerde Ermeniler; masum, soykırım tehdidi ve iki ateş arasında kalarak katledilmekte olan bir halk olarak Maraş'ın çoğunluğunu oluşturan gerçek sahipleri olarak tanıtılıyordu. Fransızların, Filistin ve Suriye bölgesinden Maraş'a getirdikleri “Legion d'orient” adlı birliğin disiplinli ve mükemmel davranışa sahip olduğunu ve bundan rahatsız olan

Türklerin harekete geçtiğini yazarak, Ermeni güzellemesinde bulunuyordu. Savaşa sebep olarak da Hükümet binasındaki bayrağın indirilmesi gibi bir garabeti yazarak, hadiselere ne kadar hâkim olduğunu (!) ortaya koyuyordu.

Buna karşılık Türklerin Fransız ve Ermeniler tarafından uğradığı baskı, şiddet ve katliama hiç değinilmezken; saldırgan, asi ve işgalci olarak tanımlanıyordu. Daha da ileri giderek Türklerin, yaptıkları katliamları gizlemeye çalıştıklarını yazıyordu. Harpte ölen Ermeniler için “katliam” tabirini kullanırken, Türkler için “öldürüldü” diyerek iki yüzlü bir yayın politikasına bir yenisini ekliyordu.

Hem şehirdeki Ermeni nüfusu hem de ölen Ermenilerle ilgili abartılı ve tutarsız rakamlar veren gazete kendi kendisiyle çelişkiye düşmekten de kurtulamıyordu. Şehrin o zamanki toplam nüfusunun 30000’i bile bulmadığı bir tarihte şehirden 20000 Ermeni’nin silindiği haberleri bile bu abartının hangi noktaya ulaştığını anlamamıza yeter de artar bile. Ancak zaman zaman da Fransızların bölgedeki Hristiyanları silahlandırarak ulusalcılara saldırıda bulduklarını da itiraf etmekten kendini alamıyordu.

Gazete; Kilikya’daki Hristiyan nüfusun Türk yönetimine bırakılmamasını istiyor ve Ermeniler için asıl çözümün Atlantik ötesinden (ABD) gelecek bir manda yönetiminde olduğunu savunuyordu. Ayrıca Anadolu’daki mücadelenin sona erdirilmesi durumunda İstanbul’daki işgalin sona erdirileceğini ifade ederek, kendince Türk insanına mesaj veriyordu. Gazetenin en dikkat çekici manşetleri ise şunlardı:

“*Maraş Katliamları-2 Mart 1920*”

“*Britanyalılar! Yetişin! Türkler Katlediyor-15 Nisan 1920*”

“*Hristiyanlık Barbarlık Karşı Karşıya-7 Mayıs 1920*” (*The Times Gazetesine Göre Maraş Savunması, Dr. Mustafa Edip Çelik, s.243-258*)

Amerikan Gazeteleri ise önemli ölçüde Amerikalı Misyonerlerin gönderdiği haberler ve günlükler üzerinden şekillenmiştir. Döneme ait toplam 20 farklı gazetenin 13 Şubat 1920-4

Temmuz 1921 arası muhtelif nüshalarında yapılan incelemeler neticesi ortaya çıkan tabloyu ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

ABD gazeteleri de genel olarak tarafı bir yayın politikası güderken, zaman zaman işin hakiki veçhesine ait haberleriyle İngiliz The Times Gazetesinden biraz daha farklı bir durum ortaya koymuşlardır. Bunların da abartılı ve çelişkili Ermeni kayıpları verirken, Türk tarafının kayıplarına sessiz kaldıkları görülüyor. Ermeni iddiaları gerçek ve kanıtlanmış bilgiler olarak yansıtılırken, Türklerin verdikleri haberleri iddia, ısrar ve katliamın inkârı şeklinde sunuyorlardı. Bu süreçte başta İstanbul'dakiler olmak üzere Türk gazetelerinin işgal kuvvetleri tarafından sansürleniyor oluşu, buna karşın Ermeni ve Rum gazetelerine serbestlik tanınıyor olması da ayrıca ellerini güçlendiriyordu.

Gazetelerde; Fransızların Ermenileri silahlandığı, çatışmaların şehri işgal etmek isteyen Fransızlar tarafından Türk mahallelerinin bombalanması ve evlerinin ateşe verilmesiyle başladığı, Türklerin Ermenilere saldırdığı, çevre şehirlerden gelen Ermenilerin de silahlandırıldığı, şehrin yarısından fazlasının yandığı, Türk memurlarının Fransızlar tarafından tutuklanmasının çatışmaları hızlandırdığı haberleri yer almıştır.

Gazeteler, hastane ve yetimhanede çok sayıda yetim çocuğun vurularak öldürüldüğü haberini verirken; buraların Fransız ve Ermeniler tarafından nasıl asker ve cephaneye dolu kalelere dönüştürüldüğünü ve sadece Alman Yetimhanesinde (Eytamhâne) Stanley Kerr'in kitabında belirttiği üzere 3 makinalı tüfek ve 80 askerin Türklere nasıl ölüm kustuğunu yazmaz.

Gazeteler içerden bazı ilginç bilgileri de vermekten geri durmazlar. Mesela Amerikalı misyonerlerin kışlada görüştikleri rehin Türk yöneticilerinin serbest bırakılmaları halinde, bu şahısların Türk tarafını barışa ikna edebilecekleri yönündeki tekliflerine General Keret'in hayır cevabı verdiğini yazıyorlar. Ancak kendi kaynaklarımız ise generalin Türk tarafına, ser-

best bıraktığı Mutasarrıf Vekili Cevdet Beyle “kayıtsız şartsız teslim olunması” teklifini gönderdiğini yazarlar.

Yine 7 Şubat'ta Fransız uçaklarınca şehrin hâkim tepelerine ateş açıldığı yazılıdır ki, kendi kaynaklarımız uçakların sadece keşif ve gözlem harekâtı yaptığını ve bir kısım şifreli kâğıtları attığını yazar. Konu tetkik edilmeye değer. Ayrıca Fransızların Türk tarafına gaz bombası atarak çok sayıda sivilin ölümüne sebep olduğu yazıyor ki, bu korkunç iddianın ispatlanması durumunda savaş suçu işlendiği de ortaya çıkar. Nitekim kimyasal silahların 1. Dünya Savaşından itibaren kullanıldığı malumdur.

Yine bu gazetelerden Chicago Tribune 4 Temmuz 1921 sayısında, Ermenilerin Maraş'ta Türklere tüyler ürpertici zulümler yaptığını, Fransızların Türklerin silahlarını topladığını ve ölen Ermenilerin Türklere saldırırken öldüğünü yazarak, alışılmış haberlerin dışında bir habere imza atıyordu. 6 Mart 1920 tarihli Evening Star Gazetesi ise General Keret'in 10 Şubat günü için çekilme kararı aldığı, ancak Fransızlarla beraber şehirden ayrılacak olan Ermenilerin hazırlık yapabilmeleri için Amerikalı Misyonerlerin ısrarıyla çekilmeyi 11 Şubat akşamına ertelediği haberini de yaparak, Amerikalıların Ermeniler için ne kadar değerli olduğunu ispat etmeye çalışıyordu.

The Sun ve New York Tribune gibi gazeteler; harpten sonra şehirde kalan Amerikalı ve Ermenilerin güvende olduğunu, Fransızların çekilmesinden sonra durumun sakin olduğunu, İstanbul'a gönderilen ve içinde Ermeni liderlerinin de imzasının olduğu telgrafta; şehirde katliam yaşanmadığını ve olaylardan Fransızların ve Fransız altınlarına katan bazı genç Ermenilerin sorumlu olduğunun bildirildiğini yazmaktaydılar.

The Evening World ise 27 Şubat 1920 tarihli haberinde, İngiliz Avam Kamarası'nda Başbakan Lloyd George'un bir soru üzerine yaşananlar hakkında “katliamın söylenti olduğu ve bunu kanıtlayacak bir şey duymadığını” söylediğini yazarak, Ermeni iddiaları üzerine farkında olarak veya olmayarak bir serh koymuş oluyordu.

Topekka State Journal ise 6 Mart 1920'de, Avrupalıların Türkiye'yi bölmekte ısrar etmesinin Maraş'taki gibi başka şehirlerde de çatışma çıkarma ihtimalinin olduğunu yazarken, Washington Herald ise 1 Mart tarihli sayısında, Anadolu'ya büyük miktarda asker gönderilmesi, Osmanlı Hükümetinin protesto edilmesi ve ABD savaş gemilerinin İskenderun'a gönderilmesi tavsiyesinden kendini alamıyordu. (*Amerika Birleşik Devletleri Gazetelerinde Maraş Savunması, Dr. Mustafa Çabuk, s.362-370*)

Aslında tüm bu haberler ve bakış açıları, hükümet politikalarının gazetelere yansımından ibarettir. İngilizler İstiklâl Harbi kazanılana kadar Anadolu üzerindeki projelerini Rumlar ve Ermeniler üzerinden gerçekleştirmeye çalışırken, basın yayın kuruluşlarıyla da bu projenin diğer ayağını yürütmüşlerdi. The Times Gazetesi örneği bu durumun en bariz kanıtıdır.

Amerikalılar ise dönemin şartları ve dünya politikasındaki pozisyonları icabı bölgede misyonerleri vasıtasıyla faaliyetler yürütüp, geleceğe yönelik yatırımlarıyla daha sinsi hareket etmişler ve Ermenilerin büyük hamisi rolüyle yumuşak güç olmayı başarmışlardı.

ABD'nin, Paris Barış Konferansı sonrası "Monreo Doktrini" icabı yeniden kendi kıtası içine yönelerek Avrupa ve Ortadoğu politikalarından uzaklaşması, kendi içindeki kozmopolit yapısının getirdiği çok seslilik ve tarihsel olarak Ermeni Meselesine Avrupa kadar yakın olmayışı gazetelerindeki tek taraflı ve yanlı tutumun etkisini nispeten hafifletmiştir. Ancak temel olarak Ermeni iddialarının ve tezlerinin savunucusu olmaktan da uzaklaşmamıştır.

Amerika'nın Milli Kurtuluş Harekâtına karşı tutumuyla alakalı fikrimizi netleştirecek önemli bir kaynak eser Deniz Bilgen tarafından yayınlanmış "ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi" adlı kitaptır. Eserde gazeteci Louis Edgar Brownel'in Chicago Daily News Gazetesi'ne gönderdiği ve 5 Eylül-13 Ekim 1919 arası yayınlanan mektupları bize ABD'nin o dönemki siyase-

ti hakkında ciddi fikirler vermektedir. Brownel'in "Sivas'taki Ulusal Kongrede Olayların Tasviri" başlığıyla yayınlanan mektuplarından, kongre sürecinde Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğü ve kongre tutanaklarını incelediği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, ABD'li gazeteci vasıtasıyla Millî Mücadelenin haklılığını ve kararlılığını Amerikan kamuoyu ve hükümeti nezdinde duyurmak istemiştir.

Brownel, mektuplarında "Yeni Türkiye'nin doğuşuna şahitlik ettiğini ve İngilizlerin; Türklerin kuvvet ve kaynaklarını küçümsediğini ve bu sebeple yanıldığını ifade ediyordu. Ayrıca Türklerin kısa sürede kuvvetlerini 500 bine çıkarma imkânına ve 2 yıl boyunca büyük bir orduyu besleyecek buğday hasadına sahip olduklarını yazarken, halkın %90'ının millî mücadele taraftarı olduğunu özellikle belirtiyordu. (*ABD'li Göziyle Sivas Kongresi, Bilgin Deniz Bilgen, s.203-209*)

ABD'nin Türkiye resmi temsilcisi Amiral Bristol gibi Türkiye'de bir ABD mandası taraftarı olduğu anlaşılan Brownel'in bu süreci gerçekleştirme yolunda kamuoyunu etkilemek için Türkler lehinde bir yayın politikası benimseydiği düşünülebilir. Ayrıca Sivas Kongresi ve Millî Kurtuluş Harekâtının potansiyel gücü ile Türkiye'nin Müslüman nüfus yoğunluğu ve kaynakları hakkında verdiği gerçekçi bilgilerin kendi kamuoyları ve hükümetleri nezdindeki tesiri inkâr edilemez.

Türkiyeden aldığı bu gibi raporlar neticesi Amerikan diplomasisinin, hızlı adımlarla bağımsızlığa gitmekte olduğunu gördüğü Anadolu'daki Kurtuluş Harekâtının muhtemel sonucunu kavradığı öngörülürse; gazetelerinde Türklere karşı nispeten daha dengeli bir yayın politikası gütmemesinin nedeni de anlaşılır. Ayrıca Maraş'taki hadiselerin sorumluluğunu daha ziyade Fransızlara ve bir kısım Ermenilere yükleyerek hem Fransızların Ermeniler üzerindeki etkisinin bir kısmını çalmak istediği hem de Ermenileri genel bir sorumluluktan kurtarmak istediği düşünülebilir.

SONUÇ

Maraş İstiklâl Mücadelesi 11 Şubat 1920 gecesi Fransızlar ve işbirlikçisi Ermenilerin mağlup bir şekilde şehirden kaçarcasına ayrılmalarıyla neticelendi. Hiç kimsenin beklemediği bu netice tüm yurdu muazzam bir sevince boğarken, İtilaf Devletleri için büyük bir şoka dönüştü. Ermeniler ise yutamayacakları lokmanın boğazlarına tıkanmış olmasının ıstırabını yaşamaya başladılar.

Maraş Zaferi geride korkunç bir yıkım bırakırken; siyasi, askeri ve sosyo-psikolojik birçok sonuçları da beraberinde getirdi.

Her şeyden önce bu Türk İstiklâl Savaşı'nın ilk zaferiydi. Zaferin tesiri Antep'ten başlayarak bölge ve ülke ölçeğinde millî mücadeleye olumlu katkı yaptı. Zafer, mücadele taraftarlarının yurdun kurtuluşuna olan inancı artırırken, tereddütlü olanların ve bağımsızlığa ümidi olmayanların kalplerinde yepyeni bir cesaret ve ümidin uyanmasına vesile olmuştur.

Son Osmanlı Parlamentosunda "Misâk-ı Millî"nin ilanının (28 Ocak 1920) üzerinden 2 hafta gibi kısa bir süre geçmişti ki, Maraş Zaferi geldi. Sanki Misâk-ı Millî kararlarının ilk teyidi Maraş oldu. Misâk-ı Millî'nin bir iddiadan ibaret olmadığı, bir hakikatin en gür sedayla seslendirildiğinin ilk ispatı Maraş Zaferi olur. İstanbul'un 16 Mart'taki işgalinin temelinde yatan sebeplerden birisi de şüphesiz ki Maraş'ta kazanılan bu zaferdir.

Misâk-ı Millî'nin ilanı İstanbul'un resmen işgalinin ana sebebi olsa da Maraş'ta elde edilen başarı Misâk-ı Millî'nin kuvveden fiile çıkacağına ilk işareti olmuştur. Bu sebeple İngiliz ve Fransızları panikleten bu gelişmeler ellerini çabuk tutma telaşını doğurmuştur. Osmanlı Parlamentosunun Millî Mücadeleye yakın tavrı, Misâk-ı Millî'nin ilanı ve Maraş Zaferinin Türk insanı üzerinde oluşturduğu moral kuvvetine karşı bir hamle ile İstanbul'u işgal ettiler. Ancak bu gelişme Anado-

lu'daki millî hareketin daha da bir ivme kazanmasına neden olacaktır.

Maraş'tan 2 ay sonra Urfâ'dan da kovulan Fransızlar bu tarihten itibaren güney Anadolu'da tutunabilmek için tüm dikkatini Antep'e teksif edecektir. Bu da Fransızların Anadolu'nun daha da içlerine girme planlarını akamete uğratan en mühim neticedir. Orta Anadolu'nun güney kapısı olan Maraş-Göksun hattının açılmamak üzere kapatılmış olması Büyük Millet Meclisinin Güney Cephesi üzerinden herhangi bir sıcak tehditten emin olarak tüm dikkatini Batı Cephesine çevirmesini sağlamıştır.

Özellikle 1920 yılı boyunca Anadolu'nun birçok yerine yayılan iç isyanları bastırma sürecinde Güney Cephesinin bir set halinde düşmana geçit vermemesi isyanların bastırılması hususunda meclise büyük bir avantaj sağlamıştır. Aynı yılın sonlarında Doğu Cephesinde Kazım Karabekir Paşanın Ermenileri bozguna uğratması ile Meclis yönünü tamamen Batı Cephesine çevirme imkânı sağlar.

Fransız askeri tarihinin en trajik mağlubiyetlerinden birisi olan Maraş Savaşı muazzam bir moral ve prestij kaybıdır. Çünkü tüm askeri ve teknik üstünlüğüne rağmen, iyi organize olmuş ve atalarından mevrus muazzam harp kabiliyetiyle dış dış bir harp veren milis güçlere karşı kesin bir mağlubiyet yaşamıştır.

General Keret (Qurette) bu feci neticeden sonra Fransız Askeri Mahkemesinde yargılandı mı bilinmez ama tüm kariyerini çok kötü bir şekilde noktaladığı da aşikârdır. Arkasında acımasızca yakıp yıktığı bir şehir, sayısız can kaybı, şımarık ve azgın Ermenileri de tüm rüyalarını kâbusa dönüştürmüş bir hâlde ve perişan bir şekilde bırakarak İslahiye'ye gitti. Neler hissetti, neler konuştu bilemeyiz ama kaynaklar onun üstü kapalı bir at arabası içerisinde perişan bir halde mağlubiyetin tüm ağırlığını yüklenmiş olarak gittiğini yazar.

Oysa harpten önce Maraş'ta yırtıcı bir kaplandan farkı yok-

tu. Bu harbin en büyük müsebbibi kendisiydi. Türkleri aşırı derecede küçümseyen, kendi gücüne mağrur, Ermenilerin kışkırtma ve provokasyonlarıyla gözü dönmüş bir halde şehri geldikçe gerdi. Türkleri ezmek için her şeyi yaptı. Sonunda harbi patlattı ama evdeki hesap çarşıya uymadı. General Keret, Afrika sömürgelerinde büyük başarı kazanmış olabilirdi, harp kabiliyeti olmayan zavallı insanlar üzerinde aslan kesilebilirdi ama Maraş ne Afrika'ydı ne de kendisi aslandı. Karşısında dünya harp tarihinin en büyük ismi olan Türk Milletinin asil evlatları ve onların başında Arslan Bey gibi usta bir savaşı, stratejist lider ve Evliya Efendi gibi muazzam bir sevk ve idare kabiliyetine sahip kahraman bir milis lideri vardı. Bu da kibirli ve acımasız Keret'in makus talihi olmalıydı. Kaderinde yeni bir Türk Mucizesinin mağlubu olmak yazılıydı.

Bu harbin diğer müsebbibi ve tarihen mesulleri ise kuşkusuz Ermenilerdi. Batıların sınırsız desteği ile aşırı derece şırmarmış ve azgınlaşmış olan Ermeniler, büyük bir Ermenistan rüyasını gerçekleştirmek için ölçüsüz ve hesapsız bir maceraya girmekten kaçınmamışlardır. Nüfusları ve dağılımları itibarıyla tamamen ütöpik bir hayal peşinde olduklarını hiçbir zaman idrâk edemeyeceklerdir. Ermeni toplumu bugün bile bu ütöpik hayallerinden vaz geçmiş değildir. Felakete neticelense bile asla vazgeçmediler, vazgeçmeyecekler. En son 2020 yılında yaşayan Karabağ Savaşında yaşadıkları hezimet bunun bir göstergesidir.

Asırlardır birlikte yaşadıkları ve egemenliği altında büyük bir huzur ve sükûn dönemi geçirdikleri Türk Milletine karşı nankörlük ve vahşilikte sınır tanımayan Ermeniler, Maraş'taki tarihlerini de yakıp yıkarak suç ortakları Fransızlarla birlikte çekip gittiler.

Aslında hem Fransızlar hem de Ermeniler birbirlerini Türkler hakkında yanıltmakta geri kalmamışlardır. Ermeniler, Maraşlıları silah ve cephaneleri olmadığı, harp kabiliyetlerinin olmadığı ve şehri bütünüyle avuçlarının içinde olduğuna

inandırılmışlar, en fazla bir hafta içerisinde Türk direnişini kıracaklarına ikna etmişlerdi. Fransız subayları da bu yalanlarla muhakkak kazanılacak bir çatışmanın muzaffer subayları olma hevesi içerisinde, onları Çukurova'dan Zeytun'a uzanacak bir Ermeni Prensiği hülyaları içerisinde sokarak istedikleri gibi kullanmışlardır.

Maraş bu harpte çok zarar gördü. Yandı yıkıldı. Ali Sezai Efendinin tespitine göre şehrin $\frac{3}{4}$ 'ü harap oldu. Bombardıman, çatışmalar ve yangınlar 22 günde şehrin tam bir harabeğe çevirdi. Yaşanan şehir içi harbin mutlak bir neticesiydi bu. Kazansan da korkunç yıkımın altında kalmaktan kurtulamayacağın bir şehir harbi!

Özellikle şehrin mimarî dokusunun büyük oranda ahşap dokulu oluşu yıkımın boyutunu telafisi imkânsız kayıplara dönüştürdü. Yıkılan taş binaların nispeten yenilenme imkânı varken, ahşap binaların ardında kül yığınının başka bir şey kalmamıştı. Bu sebeple tarihî Maraş mimarîsi bu savaş sonucu büyük oranda yok olmuştur. Evler, konaklar, camiler, hanlar, medreseler ve daha niceleri. Günümüzde Maraş'ın komşu Antep ve Kayseri gibi vilayetlere nazaran tarihî mimarî dokusunun fakir olmasının ana sebebi budur. Buna bu binalarda yanıp kül olan yazılı eserleri de kattığınız zaman işin vahameti bambaşka bir hâl alır. Şeyh Ali Sezaî Efendi gibi bir alimin kütüphanesinin yanan evi ve tekkesiyle birlikte kül olması bu sonucun en acı örneklerindedir.

Maddi yıkımın yanı sıra asıl yıkım ise can kaybı olmuştur. Harpte ne kadar insanımızı şehid verdiğimiz ne kadar insanımızın sakat veya uzuvlarını kaybetmiş olduğu, geride ne kadar yetim ve öksüz kaldığı, ne kadar ailenin evlat acısı yaşadığı, ne kadar kadının dul kaldığı vs. tam olarak tespit edilememiştir. Kaynaklar çeşitli rakamlar veriyor. Bunlar da tespit edebildiklerini vermektedirler. Tahminimizce sadece şehid sayısı binden aşağı değildir. Kaç Kaç Hadiselerinde bile vefat eden insanımızın sayısına ait bir rakam mevcut değildir. Şehir

dışı çatışmaların kayıp bilançosu ise buna dahil değildir.

Harp her kesimden ciddi kayıpları doğurmuştur. Bunu kategorize eden bir çalışma ise şimdiye kadar yapılmamıştır. Mesela kayıplar içerisinde eğitilmiş nüfusun, tarım ve hayvancılık nüfusunun, esnaf ve tüccar nüfusunun gibi farklı unsurların kayıplarının sonraki yıllarda hangi alanlarda ne gibi olumsuz sonuçları da beraberinde getirdiği belirsizdir. Apayrı bir araştırma ve istatistik konusudur. Sadece Evliya Efendi, Muallim Hayrullah Efendi, Dr. Mustafa Bey ve İdadi Muallimi Hafız Veliyyidin Efendi yüksek eğitilmiş nüfustan verilen kayba birkaç örnektir.

Harbin geride bıraktığı psikolojik yıkımın tesirlerinin ise dede/nine-oğul/kız-torun şeklinde tanımlayacağımız üç nesli etkilediği ortadadır. Katliamlar, işkenceler, ırza tecavüzler, yakınlarının kaybı, uzuv kaybı, mal-mülk kaybı, savaşın dehşetinin geride bıraktığı fiziksel ve psikolojik izler gibi çok sayıda ki hususun olumsuz etkileri şüphesiz ki bu insanlarla birlikte ancak mezara girerek kaybolmuştur. Kaç Kaç'ta bebeklerini kaybeden anne-babalar, uğradığı tecavüzlerin ardından intihar eden veya çetelere kendini vurduran kadınlar, acuzeler, hiç görmediği babasının kahramanlıklarını yetimliğin burukluğu içinde dinleyen yavrular ve daha niceleri... Bu insanların savaş sonrası yaşamlarını anlatan eserler kaleme alınmayı bekliyor.

Şehirde bıraktığı izler ise yeni nesillere o günleri hiç unutturmamak üzere anlatıyor. Hatıratlar, o günlere ait belge ve fotoğraflar, taş binalardaki kurşun izleri, müşahhas örnek olarak Gazi Şeyh Camiinin bağrındaki patlamamış Fransız top mermisiyle tarihe şahitlik eden Gazi Minaresi, Kışla Binası, Kale ve şehit ve gazilerden geriye kalan az sayıdaki mezar taşları Maraş Millî Mücadelesinin sessiz ama lisân-ı hâl ile konuşan şahitleridir.

Kahraman Maraşlı zaferden sonra boş durmadı. TBMM'nin emriyle Maraş'ta Albay Selahaddin Adil Paşa'nın önderliğinde

nizami ordu teşkiline girildi. Maraş'ın kurtulmasının yeterli olmadığı ortadaydı. Tüm vatanın bağımsızlığı sağlanmadan tek başına Maraş ne işe yarardı ki. Maraş'ta teşkil edilen gönüllü çete birlikleri grup grup Antep savunmasına gönderildi. Kılıç Alı'nın Ankara'ya çağrılmasından sonra Gazi Arslan Bey Antep Savunmasının başına geçirildi. Maraşlı başta Hacı Baba, Dülük Baba gibi mevkilerde can aldı, can verdi ama canını dişine takarak Antep'i Nisan 1921'de aklıktan teslim olmasına kadar savundu. Hatta Maraş'ta teşkil edilen akıncı çete birlikleri Hatay'ın güneyine kadar askeri harekatlara katılarak güney illerimizin kurtuluşu için ellerinden gelen her şeyi yaptılar.

Maraş Millî Mücadelesinin en büyük kahramanlarından Karakızzâde Zeki, Antep'te Hacı Baba Taarruzunda aldığı ağır yaraların tesiriyle Maraş'a getirilirken şehid düştü. Yine Ermeni Bulgurcunun evini düşürmeye çalışırken şehid düşen Eşbahzâde Mehmed Efendinin oğlu Eşbahzâde Osman Nuri Efendi Antep Savunmasında makinalı tüfek ateşi sonucu şehadete kavuştu. Maraş Harbinin büyük kahramanlarından ve çete liderlerinden Bayazıtzâde Muharrem Bey birçok Maraşlı gibi Batı Cephesine harbe gitti. Sakarya Savaşına teğmen rütbesiyle katılıp, boğazından ağır bir şekilde yaralanarak Sakarya Savaşı Gazisi de oldu. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Maraş'ta kazanılan zafer Türk istiklal Harbinin de ilk zaferi oldu. Bunun olumlu etkisi tüm yurda yayıldı. Maraş en yakın vilayetlerden başlayarak tüm vatan sathısın kurtuluşu için elinden gelen tüm maddi manevi katkıyı sunarak "KAHRAMAN" sıfatını fazlasıyla hak etti. Meclisin verdiği "İstiklâl Madalyası"nı herkesten evvel Maraş ve Maraşlı hak etti. Daha 1923'de TBMM'ne Maraş'a "Kahraman" ünvanı verilmesini içeren kanun teklifi meclise sunulduysa da bir netice alınmadı ve "Kahraman" sıfatı ancak yarım asır sonra 1973'de şehre verildi.

Bugün Kahramanmaraş'ın evlatları olarak ne verilen mü-

cadeleyi ne dűşmanın acımasızlığını ve vahşetini ne kendine yapılan ihanetleri unutuyoruz ne de başta Gazi Arslan Bey, Şeyh Ali Sezai Efendi, Şehid Evliya Efendi gibi kahramanların başını çektiği muhterem ve muazzez ecdadımızı unutuyoruz. Onları ve yaşananları unuttuğumuzda bu topraklarda yaşama hakkımızı kaybedeceğimizin de bilincindeyiz. Tüm ecdâdı rahmet ve minnet duygularıyla yâd ediyoruz.

İbrahim KANADIKIRIK

23/06/2021

Kahramanmaraş

BELGELER
VE
EKLER

Maraş'ı işgale gelen Hintli İngiliz Sömürge askerleri

Devir-Teslim (İngilizler gidiyor, Fransızlar Geliyor)

*İngiliz Siyasi Temas Memuru
Mısırlı Yüzbaşı Hasan Rıfâî-Maraş Kale Kapısı*

(İşgal döneminde Maraşlı ile oldukça iyi ilişkiler kurmuş ve Ermenilerin kışkırtmalarına kapılmayarak şehirde nispi bir sükûn havasının oluşmasında mühim katkıları olmuştur)

Abdal Halil Ağa (Zaferden Sonra)

*İt Tepesinde Abarabaşı Kilisesi (Beli Kendirliiler Kilisesi)
Fransız Katoliklerine ait bu kilise oldukça muhkem bir yerde
sağlam ve mücessem yapıydı. Harpte büyük fedakârlıklara
rağmen düşürülememiş ve zaferden sonra teslim alınmıştı.*

Amerikan Koleji (Yedi Güzel Adam Müzesi)

Tarihi Osmanlı Kışlası

Fransız Generali Querette (Keret) kışlayı ana karargâh olarak kullanmış ve Maraş'tan çekilirken içindeki götüremediği cephane ve askeri malzeme ile ateşe vermişti.

Günümüzde de Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Garnizon Kışlası olarak kullanılmaya devam etmektedir

*Uzunoluk Hadisesinin yaşandığı yere
1936'da dikilen anıt ve kitabesi*

Maraş Kalesi-Temsili Bayrak Hadisesi

عالم اسلامه خطاب
ای ملت نجیبه اسلامیه وقتله حاضر اول ۱۳۰۰ کور سنه در
حضرت اللہی و سفیر ذی شاننی خدمت ایلا رضی اللہ تعالیٰ عنہم بر دین اولویور
یعنی اجداد کلاک قافی برہانہ فتح ایستدکیمی بر قلعہ ننگ بر جمعی بار سنہ کی ال صانجان
بوگون فرانسز لظہر فندن ایندر بلب برینہ کندری باندر بر لری قونولری
شیردی عجب بوئی کمری برینہ قوریم سنہ بر قاج یوز اسلام غیرتی لہج می یوق
اغتناس ارزو ایتمیم لم یالکز بر وقار و عظمت اول ال صانجان غموزی کمری برینہ قویا لم
تکرا کمال رہایتلہ بر لرینہ عودت ایده لم
قور قور سننی بورا ده کی بر قاج فرانسز قوتی قیرا ساز سن متوکلا علی اللہ
کندی موجود تیکمی کورستہ جک اولور سن کل بر قاج فرانسز قوتی
عتی ستون فرانسز ملیتی قیرا ساز بو کما امین اول
قیصہ کور زاره
تشریحہ ثانی ۱۳۳۵

Kısakürekzâde Mehmed Ali Bey tarafından kaleme
alınan meşhur “Âlem-i İslâm’a Hitâb!” Bildirisi

“Âlem-i İslâm’a Hitâb

Ey Millet-i Necîbe-i İslâmiye!

Vaktine hazır ol! 1300 küsür senedir Hazreti Allah’ı ve
eygamber-i Zîşânını hüdmet ile razı ettiğin bir din ölüyor. Yani
ecdâdının kanı behâsına feth ettiği bir kalânın burcu bârûsundaki
al sancağın bugün Fransızlar tarafından indirilip yerine kendi
bandraları konuldu.

Şimdi acaba bunu geri yerine koyacak sende birkaç yüz
İslâm gayreti hiç mi yok? İğtişâş arzu etmeyelim. Yalnız pür vakâr
ve azimet ol al sancağımızı geri yerin e koyalım. Tekrar kemâl-i
mehâbetle yerlerimize avdet edelim.

Korkma! Seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz.
Sen mütevekkilen alallah kendi mevcudiyetini gösterecek olursan
değil birkaç Fransız kuvveti hatta bütün Fransız Milleti kıramaz.
Buna emîn ol.”

Kısakürekzâde
Teşrîn-i Sâni 1335

Maraşlı Çeteler

Gazi Mümtaz Eren ve çeteleri-Sarılar Köyü

Harbin yıkımında karlar içinde Maraş-Arkada Ahır Dağı

*Kaç Kaç Hadisesinden bir görüntü
(29 Ocak'ta başlayıp 12 Şubat'a kadar süren "Kaç Kaç"ta sayısız
insan şehrin Doğu ve Batı yönlerinde şehirden hicret etmiştir)*

Kışlada mevzilenmiş Fransız topçu bataryası

Maraş Kalesi-Ulu Cami istikametinden

Maraşlı Süvari Çeteler-Bey Cami Önü

Maraş Harbi Şehitliği-Şeyh Adil Mezarlığı

Maraşlı Çeteler-Bey Camii Önü

Yörük Selim liderliğinde Maraşlılar Antep Savunmasına gidiyor

Maraş İstiklâl Harbinin Lideri Gazi Arslan Bey

Maraş İstiklâl Harbinin Lideri Gazi Arslan Bey

Gazi Arslan Bey (Ayakta sağdan ikinci) ve Kılıç Ali (Soldan üçüncü sırada beyaz kalpaklı ve kollarını kavuşturmuş şekilde oturan)

Nahrönü Çeteleri Makinalı Tüfek Grubu

(Makinalı Tüfek Zabiti Muhammed Hamdi, Makinalı Çavuşu Abdulhamid ve Ahmed Kanadıkırık ve Hacı Kirişçi ve Hacı Mehmed Fatmalı nam zatlar Mer'aş Milli Mücadelesinde Nahrönü Grubu)

*Maraş Milli Mücadelesinin Manevi Lideri
Emir Abdülcelilzâde Şeyh Ali Sezaî Efendi*

*Nakibüleşraf Dayızâde Seyyid Hafız Muhammed Emin Efendi
Maraş Millî Mücadelesinin manevi önderlerinden*

Kılıç Ali

Şehid Evliya Efendi

(Başta Batı Cephesi olmak üzere çarşıda ve doğu cephesinde bir kısım yerleri iki hafta içinde kurtardıktan sonra Taş Han'da şehid düştü. Maraş İstiklâl Harbinin en büyük kahramanı ve şehididir.)

*“Âlem-i İslâm’a Hitab” Bildirgesini kaleme alan
Kısakürekzâde Mehmed Ali Bey*

Doktor Mustafa

Muharrem Bayazıt

Zafer Bayazıt

*Kuyucak-Kümbet-Divanlı muntkasının
büyük kahramanı ve şehidi Millîş Nuri*

*Kayabaşı Çiçekli Mıntıkası Çete Liderlerinden Vezir Hoca
(Teşkilatlanmanın ilk adımı Çiçekli Camiindeki hücreinde atılmıştı)*

*Harbin önde gelen liderlerinden ve kahramanlarından
Fatmahoğlu Derviş*

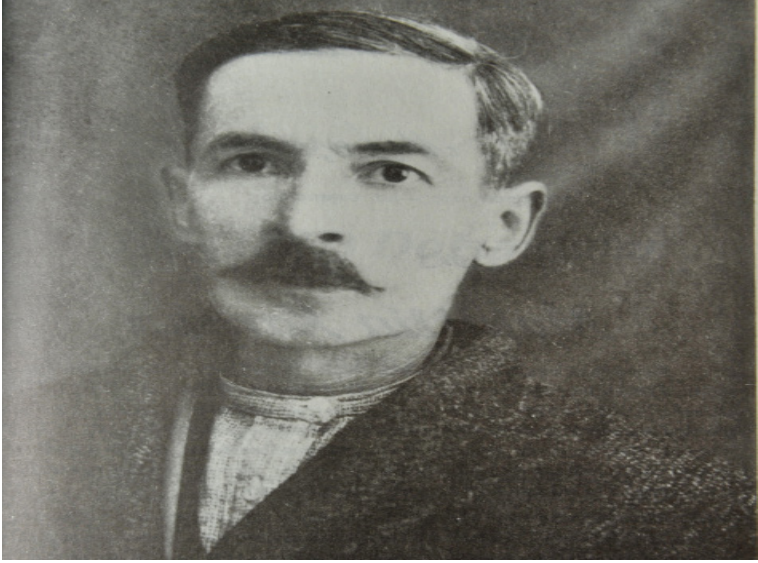

*Viçviçzâde Hasan Rafet Efendi
(Maraş Müdafa-i Hukuk Cemiyeti 2.Başkanı, 1.Dönem TBMM Maraş
Mebusu ve 1924-1929 arası Maraş Müftüsü)*

Harbin büyük kahramanlarından Süleyman Zülkadiroğlu

Muhiddin Karakız

Şehid Zeki Karakız

*(Bu iki kardeş Abarabaşı Kilisesinin
cephesini ortaya çıkarmak için kendi elleriyle evlerini yakmışlardır.)*

Senem Ayşe

(Kocası Ramazan'ın şehid olmasından sonra onun silahını alarak çetelere katılmış ve "senin intikamını almadan eve girmeyeceğim" diyerek harbin sonuna kadar savaşmış meşhur kadın kahraman.)

Arif Şişman

(Fransızlar tarafından kışlada rehin alınan heyetteydi. Fransızlar MaraŐtan çekilirken yanında rehinelere de götürmüŐler ve Ankara Anlaşmasına kadar tutuklu kalmışlardı. Yolda soğuktan donan dört parmağı Adana'da kesilerek eli kurtarılmıŐtı.)

*Gazi Arslan Bey
(İlerleyen yaşlarında bir Kurtuluş Bayramı Töreninde
hemen iki arkasında da İstiklâl Harbi kahramanlarından
Mümtazer Türköne)*

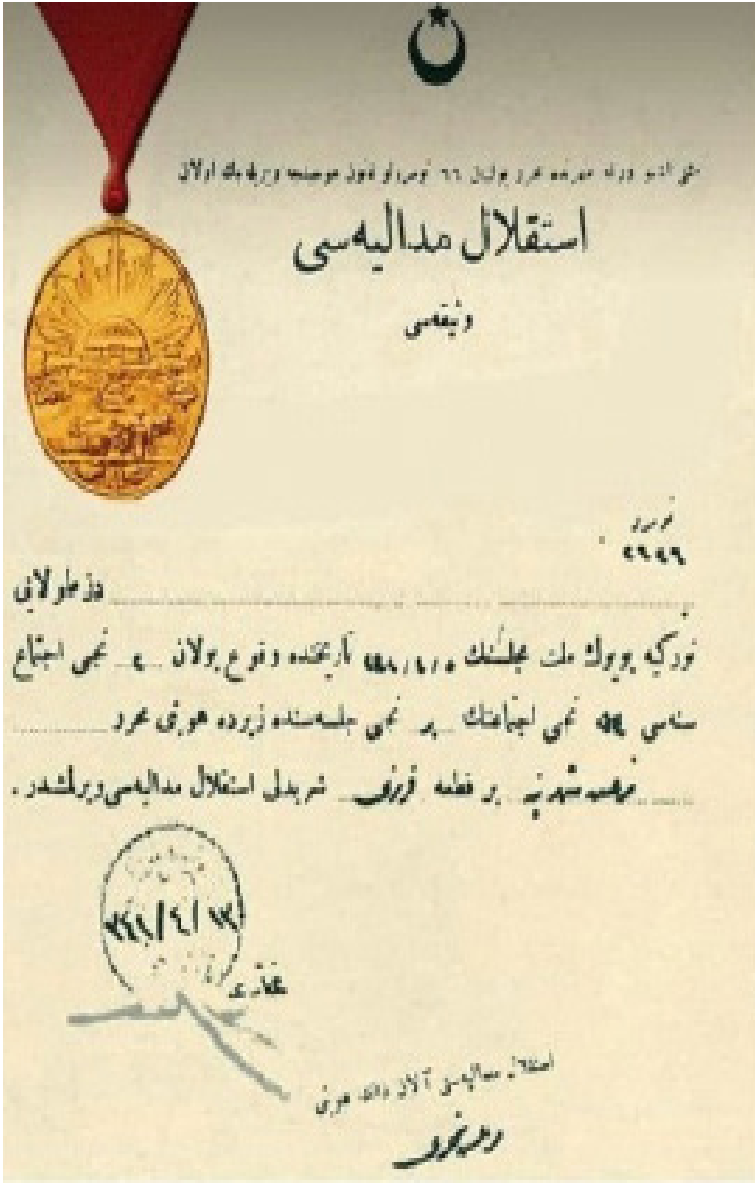
Şehid Muallim Hayrullah Bey

(İstiklâl Mücadelesinin başından itibaren teşkilatlanmanın lider kadrosu içinde faal olarak yer almış ve Eloğlu (Türkoğlu) mntıkasındaki Bababurnu Muharebeleri içerisinde Tanıştepe Mevkiinde kasığından yaralanmış, daha sonra kaldırıldığı Alman Hastanesinde şehiden vefat etmiştir. Hastanede Ermeni Doktor Artin tarafından zehirli iğneyle şehid edildiği kanaati hâkimdir.)

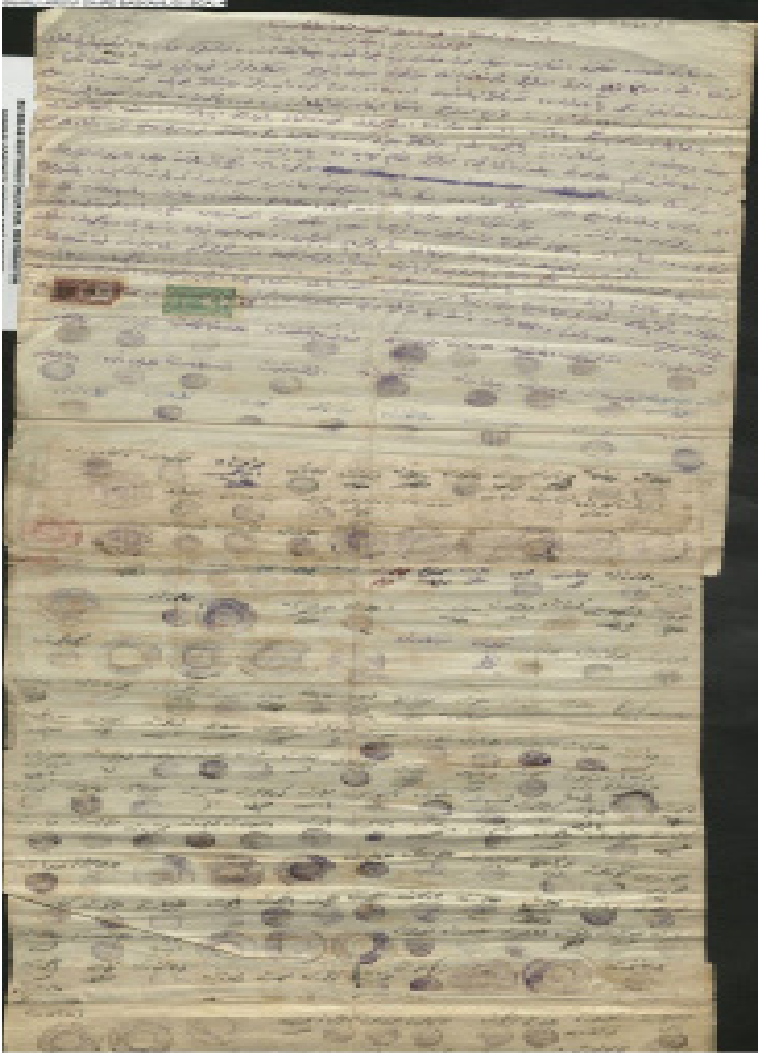
*Acemli (Şehit Evliya) Camii
Evliya Efendi şehit düştüğünde Çeçen Şahin ile birlikte cami
avlusuna defnedilmiş, bilahare buradan cenaze alınarak Şeyhadil
Mezarlığına nakledilmiştir.*

1925 yılında TBMM tarafından Maraş'a verilen
İstiklâl Madalyası Beratı

16 Aralık Akşamı Çukuroba Camiine bomba atılmasından sonra Evliya Efendinin gayretiyle ertesi 17 Aralık günü Acemli Camiinde 447 Maraşlının katılımıyla imzalananrak ilgili yerlere gönderilen protesto metninin ilk sayfası.

(DAB-HR-SYS-02543-0005-018-001)

(Protesto Metninin 22 Aralık 1919'da İstanbul'a Hariciye Nezaretine gönderilen nüshası)

Dersâadet'de Hariciye Nezâreti'ne sureti düvel-i İtilâfiye mümessillerine matbuat müdiriyet-i umûmiyesine sulh konferansına iblağ etmek üzere İspanya Sefâreti'ne

Şerâit-i mütâreke hilâfında memleketimizi işgal eden İngiliz kuvve-i askeriyesi yerine aynı vazifeyi ifâ etmek üzere Fransız kuvve-i askeriyesinin ikâme edildiği ve her iki kuvvetin vazife ve selahiyetde hiçbir farkı olmadığı ve hükümet-i Osmâniye'nin icrâ-yı hükümetde serbest bırakılacağı İngiliz ve Fransız kumandanları tarafından şifahen teminât verildikten başka keyfiyet-i resmî beyânnâmelerle de neşr ve ilân edilmiş idi aradan az bir müddet mürur eder etmez Mer'âşa gelen Cebel-i Berreket Governörü Militeri Mösyö Andre Mer'âş Governörlüğünün dahi uhdesine tevdi' edildiğini ve müştereken ifâ-yı vazife etmek üzere derûn-ı hükümetden daireler tahsis edilmesini ve tensik bahanesiyle zabıtaya müdahale edeceğini beyân etmiş ve eyyâm-ı mukaddesemizden olan Cuma günü kaleden Osmânlı bandırasını indirmesi üzerine Mer'âş'da bir heyecan-ı millî vuku'una sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine birkaç gün mukaddem Mer'âşa gelen Ceneral Keret cenâbları dahi Mer'âş'daki kuvvet-i mevcudeyi tezyîd ve tayyareler toplar getirerek memleketimizi tahkim ve bu suretle bazı zevâtın tecziye edileceğini makam-ı tehdîdde beyân etmiştir.

Fransa hükümetinin Mer'âş'daki mahal-i asayiş hiçbir hâl ve hareket mevcûd ve mahsus olmadığı halde evvelce birçok yerli Ermeniler teslih ve bugünde külliyetlü mikdarda asker ve top ve mitralyöz gibi mühimmat-ı harbiye celb ve mahallât aralarındaki kiliselere yerleşdirilerek kasabamız bir saha-i harb hâline konulmuştur. Şu hâl altı buçuk asırlık mevcudiyet ve şaşa'a-i târihiyeye mâlik olan devlet-i Osmâniye'nin pek kıymetdâr bir parçası olub sekenesinin ekseriyeti yüzde doksan

itibarıyla biz Müslümanlar teşkil eden livâmızı hükümetimizden ayırmak maksadına ma'tûf olduğunu anlaşırmış sulh bir müsâlemet-i umumiye için yegâne düstûr-ı ittihâdîdir. ....
ce de (evrak katlanmış) alkışlarla kabul edilen Amerika'nın muazzam ve muhterem Reis-i Cumhuru Mösyö Wilson cenâbları prensiplerinin on ikinci maddesine muhâlif görülmüş olmağla millet-i İslâmîye'nin .....(silinmiş) azîm bir heyecân ve ye's-i nevmidi uyandıran işbu herekâtı ve lüzumsuz tahkimatı Fransa hükümet-i fehîmesinin bu havalideki kuvve-i işgâliyesi kumandanı General Keret cenâblarına yazılan protestomuzda beyân edilmiştir. .... (evrak katlanmış)Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesine riâyeten umûr-ı hükümet ve zabıtamıza müdâhale edilmemesi ve şu suretle galeyan ve heyecan içinde bulunan millet-i İslâmîyenin teskini esbâbını istikmâli için işbu protestomuzun İstanbul'daki mümessilleri vasıtasıyla sulh konferansı meclis-i âlîsine arz ve iblâğ ve matbûât-ı umûmiye vasıtasıyla da cihânı medeniyete neşr ve ilânını istirhâm eyleriz. Fî 22 Kânûn-ı evvel sene 1336 (pul) fî 22 Kânûn-ı evvel sene 1336 (pul)
imzalar

تورکيا بويوک ملت مجلسی
 اجراء وکلاری هیئت ریاستی
 قلم مخصوص مدیری
 24.5

آئینہ

ASDUCANLIK
 CUMHURİYET ARSIVI

دوره اولی (نومبر ۱۹۷۷) عنوانه ترمیمی حقیقه ۱۹/۲/۷۹

۱-۲- ادره قلم ۱۷۷۷ / ۱۰۶۹۹

اجراء قلم

اداره سرتیب ایست - انعام

اجراء قلم

۱۹۹۶

جوایا بازطریق اداره ۱ بویاب اولدی عیروالقی تاریخ نومبر ۱۹۷۷ درجی دنیا اولدو.

030	40			66	639	22
-----	----	--	--	----	-----	----

1923 Yılında Maraş'a "Kahraman" ünvanı verilmesi isteğiyle TBMM'ne verilen kanun tekliflerinin tercümelere

Türkiye
Büyük Millet Meclisi
Umûr-ı Dâhiliye Vekâleti
Esbâb-ı Mûcibe Layihası

Mücâhede-i Millîye ve harekât-ı istihlaskârânedeki hıdemât-ı hamiyet ve fedâkârisinden dolayı Mer'aş Livâsının "Kahramanmer'aş" unvânıyla tevsîmi için Mer'aş çiftçi murahhasları tarafından İktisat Kongre-sine müracaat vuku' bulmuşdur. Anadolu'nun halâsı ve istiklâl mücâhedesinde ilk livâ-yı cihâdı ref' ile harekât-ı millîye pişiva olan Mer'aş hudûd-ı millîyemizin aksâm-ı cenûbiyesinde başlayan amâl-ı is-tilâkârâne-yi her dürlü mehâlik ve avâkıba rağmen yüksek bir şehâmet-i azm ve hamiyetle dilîrâne müdâfa'a ederek akîm bırakmış ve kuvâ-yı müstevliye tarafından mahsur kalan Gazi Ayıntab'ın mukâvemet-i dilîrânesine dahi imdâd ve müzâheretle müdâfa'âtını teshîl ve halâsını temin etmek sure-tiyle Anadolu tarih-i cihâd ve müdâfa'asında zî-şeref bir sahife-i şehâmet ve fedâkârî teşkil etmişdir. Bu suretle tarihen yüksek bir mevki'i mefâhir ihrâz etmiş olan Mer'aş'ın tezkîr-i menâkıbı için "Kahraman-mer'aş" unvânıyla tevsîmi muvafık görülmüşdür.

Fî 29 Mart 339

Türkiye

73/22

Büyük Millet Meclisi

Umûr-ı Dâhiliye Vekâleti

İdâre-i Umûmîye Müdiriyet-i Umûmîyesi

Hususî-1277

Umûmî-10689

İcrâ Vekilleri Heyeti Riyâset-i Celîlesine

Merâş livasının “Kahramanmerâş” unvânıyla tevsîmi hakkındaki tanzim kılınan madde-i kanuniye ve esbâb-ı mûcibe lâyihası leffen takdîm kılınmış olmakla ifâ-yı muktezasına müsaade buyurulması arz olunur efendim. Fî 29 Mart 339

Dâhiliye Vekili

Ali Fethi

Fî 1/4/339

Vekiller riyâseti

4/1530

6/1846

İcrâ Vekilleri Heyetine

Bihî

Türkiye

73/22

Büyük Millet Meclisi

Umûr-ı Dâhiliye Vekâleti

Kanûn Sûreti

Madde-1 Mer'aş Livâsı "kahramanmer'aş" unvanıyla tevsîm edilmiştir

Madde-2 İşbu kanûn tarih-i tebliğinden itibaren mer'iyü-tatbikdir.

Madde-3 İşbu kanûn tatbikine Dâhiliye Vekâleti memurdur.

Fî 29 Mart 339

*Türkiye Büyük Millet Meclisi
İcrâ Vekilleri Heyeti Reisi*

Hâriciye Vekili

Dâhiliye Vekili

Adliye Vekili

Müdâfaai Millîye Vekili

Sihhiye Vekili

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekili

Sihhiye ve Muâvenet-i İctimâ'îye Vekili

İktisad Vekili

Nafi'a Vekili

Ma'ârif Vekili

Mâliye Vekili

Bihi

Türkiye Büyük Millet Meclisi

73/22

İcrâ Vekilleri Heyeti Riyâseti

Ankara

Kalem-i Mahsûs Müdiriyeti

30/6/39

Aded

Müzekkere

6/1846

Dâhiliye Vekâletine

Mer'aş Livâsının "Kahramanmer'aş" unvânıyla tevsîmi hakkında 29/3/39 tarih ve idâre-i umumiye 1277/10689 numerolu tezkireye rabten mevrûd teklif-i alileri İcrâ Vekilleri Heyetinin 28/6/39 tarihli ictimâ'ında led'e't-tezekkür i'âdesi tensib edilmiştir efendim.

İcrâ Vekilleri Heyeti Reisi

Yazıldı

Fî

Cevâben yazılacak evraka; cevâb olduğu muharreratın tarih ve numerosunun derci ricâ olunur

KAYNAKÇA

- 1-ALPARSLAN Yaşar, İstiklâl Savaşında Maraş, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2008
- 2-ALPARSLAN Yaşar-YAKAR Serdar, Maraş-Fransız Harbi, Ukde Yay., Ankara, 2012
- 3-ALPASLAN Erhan, Arşiv Belgelerine Göre Maraş Millî Mücadelesi, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Kahramanmaraş, 2020
- 4-BAĞDADLILAR Adil, Uzunoluk (İstiklâl Harbi'nde Maraş), Kervan Yay., İstanbul, 1974
- 5-BAYAZIT Bekir Sami, Kahramanmaraş'ta Bayazıtoğulları, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 1998
- 6-BİLGİN Deniz, ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi, Kaynak Yay., İstanbul, 2004
- 7-ÇABUK Mustafa, Maraş'ta Misyoner Faaliyetleri ve Misyoner Okulları, Ukde Yay., Ankara, 2008
- 8-ÇABUK Mustafa, Amerika Birleşik Devletleri Gazetelerinde Maraş Savunması, GAUN JSS, 2018
- 9-ÇELİK Mustafa Edip, The Times Gazetesi'ne Göre Maraş Savunması, Maraş Araştırmaları-1, Palet Yay., Konya, 2020
- 10-DEVELLİOĞLU Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 23. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2006
- 11-DİNÇARSLAN A. Latif, Zeytun ve Çevresindeki Ermeni İşyanları, Ukde Yay., Ankara, 2008
- 12-GÜMÜŞALAN Nermin, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş, Kahramanmaraş Belediyesi, Ankara, 2014
- 13-GÖKHAN İlyas, Kahramanmaraş Tarihi, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Niğde, 2019
- 14-GÖNEN Cengiz, Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş, Lazer Yay., Ankara, 2005
- 15-GÜNAY Nejla, XX. Yüzyılda Maraş, Ukde Yay., Ankara, 2012
- 16-EYİCİL Ahmet, Yakın Çağda Kahramanmaraş, Ukde Yay., Ankara, 2009
- 17-Kahramanmaraş 1.Kurtuluş Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987

- 18-KANADIKIRIK İbrahim, “Mahmud Toğuz Beyle Babası Gazi Arslan Bey Söyleşi 1-2-3”, Kahramanmaraş Manşet Gazetesi, 31.08.2020, 14.09.2020, 26.10.2020 tarihli nüshaları.
- 19-KANADIKIRIK İbrahim, Şehid Evliya Efendi Destânı, Cümle Yay., Ankara, 2021
- 20-KARADAĞ Hüsameddin, İstiklâl Savaşında Maraş, Dava Dergisi Eki, Kahramanmaraş, 1994
- 21-KERR Stanley Elphinstone, The Lions of Marash, State University of New York Press, Albany, 1973
- 22-KOÇ Kemalettin, Tanzimattan Sonra Evkaf İdarelerinin Yeniden Yapılandırılması Kapsamında Maraş Evkaf Müdürlüğü'nün Kuruluşu, Hiperyayın, İstanbul, 2019
- 23-ÖZALP Yalçın, Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz, Kahramanmaraş Belediyesi, Ankara, 1986
- 24-ÖZALP Yalçın, Mustafa Kemâl ve Millî Mücadele'nin İlk Zaferi, Kahramanmaraş Belediyesi, Ankara, 1984
- 25-Seyyid Ali SEZÂİ, Er-Risâlet'ül-Cihâdiyye, (Haz. Ahmet Güneş), Dulkadroğlu Belediyesi, Ankara, 2015
- 26-Uluslararası Millî Mücadele Döneminde Maraş Sempozyumu, 3 Cilt, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Kahramanmaraş, 2019
- 27-YAKAR Serdar, Maraş Millî Mücadelesinde Arslan Bey, Kahramanmaraş Belediyesi, Ankara, 2014
- 28-YAKAR Serdar, Maraş Millî Mücadelesinde Şeyh Ali Sezâî Efendi, Ukde Yay., Ankara, 2012
- 29-YAKAR Serdar, Millî Mücadele Kahramanlarımız, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Kahramanmaraş, 2015
- 30-TOĞUZ Mahmut, Maraş Kurtuluş Mücadelesi Komutanı Arslan Bey'in Hatıratı, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Kahramanmaraş, 2018
- 31-www.devletarsivleri.gov.tr,
DAB-HR-SYS-02543-0005-018-001
- 32-www.devletarsivleri.gov.tr, Muamelat Gnl. Md., Yer:66-439-22,
Dosya ek: 73, 030.10.66.439.22

İÇİNDEKİLER

Takdim / 5

Önsöz / 7

Giriş / 11

(1) Maraş'ın İşgaline Giden Süreç Nasıl Gelişmiştir? / 17

(2) Maraş'ın Jeo-Politik Konumunun Önemi Ne İdi? / 17

(3) İşgal Öncesi Maraş'ın Sosyal Nüfus Dokusu Ne

Durumdaydı?/18

(4) Maraş Kimler Tarafından İşgale Uğradı? / 19

(5) Maraş'ın İngilizlerce İşgali Ne Zaman ve Ne Kadar Kuvvetle Gerçekleştirildi? / 19

(6) Maraş'ın İşgalinden Önce Şehirdeki Türk Askerî Kuvveti Ne Durumdaydı? / 20

(7) İşgal Sırasında Şehrin Sivil-Asker Yöneticileri ile Kanaat Önderleri Kimlerdi? / 20

(8) Şeyh Ali Sezaî Efendi Kimdir? Maraş İstiklâl Mücadelesindeki Yer ve Önemi Nedir? / 20

(9) Şehrin İngilizler Tarafından İşgalini Ermeniler Nasıl Karşıladi? Ermeniler Ne Umdular Ne Buldular? /21

(10) Mutasarrıf İsmail Kemâl Bey Olayı Nedir? Neler Yaşanmıştır?/ 22

(11) İngilizlerin Tavrı Değişikliğine Giderek, Ermeni Kışkırtmalarına Kapılmamaları Hangi Gelişmelerin Neticesidir?/22

(12) Yüzbaşı Hasan Rıfâî Kimdir? Maraş'ta Nasıl Bir Fonksiyon İcra Etmiştir? / 24

(13) Maraş'ın Fransızlara Devredilmesi Hangi Gelişmenin Sonucudur? / 24

(14) Fransızların Maraş'a Geleceği Haberi Türkler Tarafından Nasıl Karşılanmıştır? Bu Konuda Neler Yapılmıştır? / 24

(15) Arslan Bey Kimdir? Maraş İstiklâl Mücadelesindeki Yer ve Önemi Nedir? / 25

(16) Arslan Bey Maraş'a İlk Geldiğinde Kimlerle Temas Etti? Nasıl Sonuçlandı? / 26

- (17) Arslan Bey'in Maraş'a Gelmeden Önce Millî Mücadele ile İlgili Tespit Edilebilmiş Faaliyetleri Var Mıydı? Varsa Bunları Nasıl Değerlendirmeliyiz? / 26
- (18) Millî Mücadele Konusunda Kimler, Hangi Gerekçelerle Karşı Duruş Sergiliyordu? / 28
- (19) Abdal Halil Ağa Meselesi Nedir? / 28
- (20) Fransızlar Maraş'ı Ne Zaman ve Ne Şekil Devraldı? Gelişlerinde Neler Yaşandı? / 29
- (21) Uzunoluk Hadisesi (Sütçü İmam Olayı) Ne Zaman, Nasıl Gerçekleşmiştir? / 30
- (22) Olaydan Sonra Sütçü İmam Ne Yapmış ve Şehirde Hangi Gelişmeler Yaşanmıştır? / 31
- (23) Uzunoluk Hadisesinin Kahramanı Sütçü İmam'ın Maraş İstiklâl Harbindeki Yer ve Önemi Nedir? / 31
- (24) Ermeniler Olayın İntikamı İçin Neler Yaptılar? / 32
- (25) Mutasarrıf Atâ Bey Süreçte Nasıl Bir Yol Takip Etmiş ve Maraş'tan Ne Zaman Ayrılmıştır? / 33
- (26) Sütçü İmam Hadisesinden Bayrak Olayına Kadar Maraş'ta Neler Yaşandı? / 33
- (27) Maraş'a Governör (Askeri Vali) Olarak Atanan Andre'nin Gelişinde Neler Yaşandı? / 35
- (28) Andre'nin, Maraş'a Gelirken Yanında Osmaniye ve Dörtüyl Eşrafından Kimseleri Bulundurmasının Amacı Neydi? / 36
- (29) Kaledeki Türk Bayrağı Ne Zaman, Hangi Gerekçe ile İndirildi? /37
- (30) Bayrak, Hakikaten Bir Ermeni Kızının Gönlünü Etme Arzusuyla Mı İndirilmişti? Yoksa Bu Bir Bahane Mi İdi? / 37
- (31) Bayrağın İndirilmesi Üzerine, Kısakürekzâde Mehmed Ali Bey'in Yazdığı Bildiri Maraş'ta Nasıl Bir Heyecana Yol Açmıştır? / 38
- (32) Kısakürekzâde Mehmed Ali Bey'in Başka Ne Tür Hizmetleri Vardır? / 39
- (33) Ulu Camide Konuşan Hatip Kimdir, Rıdvan Hoca Mevzuu Nedir? / 39
- (34) Namazdan Önce Cami Avlusuna Bir Ermeni Gelir ve

- Heyecana Yol Açar. Bu Meselenin İzâhı Nedir? / 40
- (35) Bayrak Yerine Nasıl ve Kim Tarafından Tekrar Takılmıştır? / 41
- (36) Bayrak Hadisesini Nasıl Anlamalıyız? / 42
- (37) Bayrak Olayından Hemen Sonra Neler Yaşanmıştır? / 42
- (38) Bayrak Hadisesi Sonrası Andre ile Maraşlının Görüşmesinde Neler Yaşandı? / 43
- (39) Aşıkloğlu Hüseyin Olayı Nedir? / 44
- (40) Andre Ne Zaman ve Niçin Maraş'tan Ayrıldı? Yerine Kim Atandı? / 44
- (41) Bayrak Hadisesinden Sonra Maraş'ta Hangi Süreç Başlamıştır? / 45
- (42) Millî Teşkilatlanma Nasıl ve Ne Şekilde Gerçekleştirildi? / 45
- (43) Millî Teşkilât Kurulduktan Sonra Şehirde Hangi Hazırlıklar Yapılmıştır? / 46
- (44) Silah ve Cephane Temini Nerelerden Ne Şekilde Gerçekleştirilmiştir? / 48
- (45) Sivas Kongresi ile Temas Ne Zamandan İtibaren Kuruldu? Temsil Heyeti'nin Millî Mücadeleye Hangi Katkıları Oldu? / 49
- (46) İstanbul Hükümeti ile Bu Süreçte Neler Yaşanmıştır? / 51
- (47) Maraş'ın İşgâli ve Yaşanan Harp Dolayısıyla Anadolu'nun Nerelerinde Destek Çalışmaları Gerçekleşmiştir? / 51
- (48) General Keret Maraş'a Ne Zaman Geldi? Geldikten Sonra İlk Yaptığı Şey Nedir? Nasıl Sonuçlanmıştır? / 52
- (49) Çukuroba Camii'ne Bomba Atılması Olayı Nedir? Maraşlı Nasıl Bir Tepki Ortaya Koymuştur? / 53
- (50) Fransızlar ve Ermeniler Harp Hazırlıkları Kapsamında Neler Yaptılar? / 54
- (51) Fransız İşgalinden, Harbin Başlamasına Kadar Geçen Süreçte (30 Ekim 1919-21 Ocak 20) Maraş'ta Hangi Asayiş Olayları Gerçekleşmiştir? / 55
- (52) Şehir Dışında Çatışmalar Ne Zaman ve Hangi Bölgelerde Başlamıştır? / 58
- (53) Pazarcık Bölgesinde Millî Mücadeleye Kimler Liderlik Yapmıştır? / 59

- (54) Pazarcık Bölgesinde Yaşanan Çatışmalar ve Askeri Hareketlilikler Hangisidir? / 60
- (55) Türkoğlu (Eloğlu) Bölgesinde Milli Mücadeleye Kimler Liderlik Yapmıştır? / 61
- (56) Türkoğlu (Eloğlu) Bölgesinde Yaşanan Çatışmalar Hangileridir? / 61
- (57) Maraş'ın Başka Hangi Köy ve Kasabalarında Ermenilerle Çatışmalar Yaşandı? / 64
- (58) Düşmanın Müstahkem Mevkileri Nerelerdi? / 65
- (59) Fransızların Uyguladığı Harp Stratejisi Ne Şekil Üzere Olmuştur? / 67
- (60) Maraş Müdafa-i Millîyesinin Harp Stratejisi Hangi Esaslara Göre Şekillenmiştir? / 68
- (61) Belirlenen Harp Stratejisine Göre Ne Tür Lojistik Faaliyetler Yapılmıştır? / 70
- (62) Harp Öncesi General Keret Hangi Adımları Attı? / 71
- (63) Keret, Kaleyi Neden İşgal Etmek İstemiş Olabilir? Kalenin Stratejik Önemi Nedir? / 72
- (64) Keret'in Hükümete El Koyma Girişimi Nasıl Algılandı, Hangi Tedbirler Alındı? / 73
- (65) Arslan Bey'in Harbi İdare Ettiği Ana Karargâhı Neresidir? /73
- (66) General Keret'in, 21 Ocak Günü Görüşmek Talebiyle Şehrin Önde Gelenlerini Karargâha Davet Etmesi Nasıl Karşılık Buldu? Kimler Gitti? / 74
- (67) Toplantıda Neler Yaşandı? Bu Toplantı ile Keret'in Gerçek Niyeti Ne İdi? / 75
- (68) Tutuklanan Kişiler Kimlerdir? Bunların Akıbetleri Ne Olmuştur? / 75
- (69) Harp Ne Zaman ve Nasıl Başladı? / 76
- (70) Maraş Harbi Başladığında Tarafların Karşılıklı Askeri Güçleri Nasıldı? / 77
- (71) Arslan Bey'in Harbin İlanını Bildiren Meşhur Bildirisi Nedir? Ne Zaman Yayınlanmıştır? / 78

- (72) Halkın Mücadeleye Katılması ve Maneviyatının Yükseltilmesi Konusunda Ulemanın En Belirgin Katkıları Hangileridir? / 79
- (73) Maraş İstiklâl Harbi'nin Büyük Çete Liderleri Kimlerdir? /80
- (74) Harp Genel Olarak Hangi Mıntıklarda ve Ne Şekilde Yoğunlaşmıştır? / 80
- (75) Şehid Evliya Efendi Kimdir? Harp Başlamadan Önceki Faaliyetleri Hangileridir? / 81
- (76) Şehid Evliya Efendi'nin Harp Harekâtı Ne Şekil Gerçekleşmiştir? / 83
- (77) Evliya Efendi Ne Zaman, Nerede ve Nasıl Şehid Düşmüştür? / 84
- (78) Şehid Evliya Efendi'nin Maraş İstiklâl Harbindeki Yer ve Önemi Nedir? / 85
- (79) Doğu Cephesinde Neler Yaşanmıştır? / 86
- (80) Kılıç Ali'nin Harp Esnasındaki Yer ve Önemi Nedir? / 88
- (81) Yangınlar Ne Zaman ve Neden Çıkmıştır? Tesiri Nasıl Olmuştur? / 89
- (82) Harp Esnasında Hava Şartları Ne Şekil Cereyan Etmiştir? / 90
- (83) Maraş İstiklâl Harbinin Meşhur Şehidleri Kimlerdir? Nerelerde ve Ne Şekil Şehid Olmuşlardır? / 91
- (84) Harp Esnasında Sivil Ahali Hangi Vazifeleri Üstlenmiştir? / 93
- (85) Harbin Kadın Kahramanları Kimlerdir? / 94
- (86) Kaç Kaç Nedir? Ne Zaman Başlamış ve Neler Yaşanmıştır? / 95
- (87) Harbin Mazlum Şehidleri Kimlerdir? / 97
- (88) Albay Norman, Maraş'a Ne Zaman ve Hangi Amaçla Geldi? Onun Gelişi Harbin Gidişatına Ne Şekilde Tesir Etmiştir? / 99
- (89) Fransızlar Maraş'tan Ne Zaman ve Ne Şekilde Çekilmişlerdir? /103
- (90) Fransızların İslahiye'ye Çekilişleri Esnasında Neler Yaşanmıştır? / 104
- (91) Fransızlar Çekildiğinde Direnmeye Devam Eden Yerler Nerelerdi? Nasıl Teslim Alındılar? /105
- (92) Fransızlar Geri Çekildikten Sonra Maraş ve Civarında Ne Kadar Ermeni Kaldı? Onlara Ne Oldu? / 105
- (93) Agop Hırlakyan'a Ne Oldu? / 106

- (94) Maraş İstiklâl Mücadelesine, Elbistan'ın Katkıları Nelerdir? / 107
- (95) İki Tarafın Da Kayıpları Ne Şekilde Oldu? / 109
- (96) Yeşil Sarıklılar Meselesi Nedir? / 110
- (97) Sürecin Meşhur Sözleri Nelerdir? / 113
- (98) Maraş İstiklâl Harbi'nin Gerçekleştiği Dönemde Ülkemizde Neler Yaşanmaktaydı? / 119
- (99) Maraş İstiklâl Harbi'nin Genel Bir Değerlendirmesini Yapar Mısınız? / 120
- (100) Maraş İstiklâl Harbi'ni Anlatan Ana Kaynaklar Nelerdir? Bilgi Veriniz? / 123
- (Özel Soru) Avrupa ve ABD Basınlarında Maraş Harbi ve Gelişmeler Nasıl Yer Aldı? / 126
- Sonuç / 132
- Belgeler ve Ekler / 139
- Kaynakça / 180

